

ÖNSÖZ

Demokrat Parti'nin 1950 yılında iktidarı ele alması, yalnızca Türk Siyasal yaşamında değil, aynı zamanda Türkiye'nin uluslar arası ilişkilerinde de çok önemli değişmelere ve kırılmalara neden olmuştur. Bu kırılmaları dış politika alanında yoğun biçimde Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerde görmek olanaklıdır. O tarihlerde, batı ülkelerinin manda yönetimlerinden ve sömürgelerinden yeni yeni kurtulmaya çalışan Ortadoğu ülkeleriyle, Türkiye'nin yakın kültürel ve tarihi bağlarının bulunması bu ilişkilerin düzeyinin belirlenmesi açısından son derece belirleyici olmuştur. Demokrat Parti hükümetlerinin iç siyasal yaşamda olduğu gibi, uluslar arası ilişkilerde de yeni bir yaklaşımla konuya eğilmiştir. Ortadoğu Ülkeleri'ne dönük olarak, kendine özgü bir siyasal duruş ve tavır sergileyen bu hükümetler, Ortadoğu'da yeni yeni gelişen Arap Birliği fikrine karşı, batı ülkelerinin duruşuna yakın bir tavır sergilemiş ve dış politika yaklaşımını, böyle bir anlayış üzerine oturtmuştur. Bu dönemin genel özelliklerini belirlemek, Türk Dış Politikası'nın bütüncül yorumu açısından son derece önemlidir.

Bu nedenlerle, Demokrat Parti'nin Ortadoğu Ülkeleriyle olan dış politika ilişkilerini ele almanın, bu bütünselliği görmek açısından önemli olduğunu düşündük. Bu amaçla, Demokrat Parti'nin Ortadoğu politikasını irdelemeyi amaçladık.

Bu çalışmalarında bana yol gösterici fikirlerinden ve yönlendirmelerinden dolayı hocam Yrd.Doç.Dr. Kemal Arı'ya teşekkürü borç bilirim. İzmir Milli Kütüphane ve İzmir Kent Müzesi ve Arşivi çalışanlarının da bu çalışmam sırasındaki katkılarından ayrıca, ailem ve yakın arkadaşlarıma da desteklerinden dolayı teşekkür ederim..

Fadime Bektaş

İzmir, 2006.

GİRİŞ

Ortadoğu bölgesini tanımlamamız gerekirse, en geniş anlamda batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya ve Mısır'dan başlayarak, doğuda Umman Körfezi'ne kadar uzanan Irak'ı da içine alan, kuzeyde Türkiye ve Kafkasya'yı, ayrıca İran ve Pakistan'ın dâhil edildiği, güneyde ise Suudi Arabistan'a uzanan Arap Yarımadası'nı çevreleyen ve ortada Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin'in yer aldığı bir coğrafya olarak tanımlayabiliriz¹. Tabi bu tanımda özellikle dikkati çeken ve Ortadoğu'nun siyasi hayatına yön veren devletlerin başında İran, Irak, Mısır, Suriye ve Türkiye gelmektedir. Sözü edilen bu devletler bölgenin önemini de dikkate aldığımız zaman sürekli gündeme gelmiş ve zaman zaman da kendi aralarında otorite çekişmelerine sahne olmuşlardır.

Ortadoğu bölgesi her şeyden önce jeopolitik önemi açısından dikkati çekmektedir. Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında kültürel ve ekonomik bir aracı konumundadır². Aynı zamanda Ortadoğu eski kara kültürlerinin birleşme noktası; Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık gibi Semavi dinlerinin çıkış alanı olması dolayısıyla önemini bir kat daha arttırmaktadır.

Bölge bu dinsel ve tarihsel nedenlerin yanında ekonomik anlamda da son derece hayati bir öneme sahiptir. Kuzey Afrika, Orta Asya ve Kafkasya bölgesini de içine alan, Büyük Ortadoğu adı verilen bu bölgede, dünya petrol rezervlerinin %80'i, doğalgaz rezervlerinin ise yaklaşık %50'si bulunmaktadır³. Bu bölge gerçekten de dünyanın enerji merkezi konumundadır. Uzun ömürlü, ucuz ve oldukça bol olan bu enerji kaynağı dünya ekonomisi açısından oldukça yaşamsal bir değer taşımaktadır. Dolayısıyla bu bölgede egemenlik sağlamak, bir devlete dünya politikasını ele geçirme ya da sürdürme

¹ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu**, Alfa yay., 2. baskı, İstanbul, 2005, s.25.

² Oral Sander, **Siyasi Tarih**, İmge yay., Ankara, 1989, s.67.

³ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.27

gücü vermektedir. Bu sebeple Ortadoğu bölgesi ABD başta olmak üzere, Batı devletleri ve Sovyet Rusya tarafından sürekli gözetim altında tutulmuştur. Türk dış politikası açısından baktığımızda ise özellikle Menderes döneminde bu çekişme dikkat çekmektedir. Batılı devletler Sovyet Rusya'ya karşı; Sovyet Rusya ise Batılı devletlere karşı Ortadoğu devletlerini koruma altına almaya çalışmış, Türkiye de bu politikada piyon görevini üstlenmiştir.

Sovyet Rusya'nın tarih boyunca ulaşmak istediği bir emeli vardı: "sıcak denizlere inmek". Bu emelini gerçekleştirebilmek için de Ortadoğu devletleri bağlantısını koparmaması gerekiyordu. Batılı devletler ise Rusya'nın bu politikasını yaşama geçirmesini engellemek için bölgeyi bu komünist tehlikeye karşı korumak için her fırsatı değerlendirmiştir. Türkiye'de bu cephede Batı'yı destekleyen bir tutum sergilemiştir ve bu tutumdan dolayı da Demokrat Parti döneminde Mısır ile ilişkiler zayıfladığı gibi Suriye ile birkaç kez savaşın eşiğinden dönmüştür⁴. Özellikle 1950 – 1960 yılları arasında Türkiye'nin Ortadoğu politikasına yön veren Bağdat Paktı ve Eisenhower Doktrini'nin en büyük amacı Sovyet Rusya'nın bölgede yayılmasını engellemektir.

Dolayısıyla bu süper güçlerin bölgede verdiği önem dikkate alınacak olursa, Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkilerinin gelişim süreci ancak bu devletlerin denge durumunun elverdiği sınırlanmıştır. Kısacası Demokrat Parti döneminde Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkilerinin yoğunluğu ve yönü ABD ve Sovyet Rusya ilişkilerindeki sürece bağlı olarak gelişmiştir⁵.

Demokrat Parti iktidarı süresince, takip edilen bu Ortadoğu siyaseti, kimi Ortadoğu devletleri tarafından destek görse de, bölgedeki egemenliği Türkiye'ye kaptırmak istemeyen ve Arap devletlerinin liderliğine oynayan mısır ile ilişkilerini bozmuş ve Mısır'ı destekleyen başını Suriye'ni çektiği devletlerle de ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur.

Bu şekilde Batı'nın ve özellikle ABD'nin çıkarlarını Türkiye'nin çıkarlarıyla aynı paralelde tutan Menderes, 1960'da bir askeri darbe ile son bulan iktidarı süresince bu politikadan ödün vermemiştir ve genel siyaseti ise her şeyden önce Batı ile ekonomik ve siyasi alanda ortak bir politika gütmek; Ortadoğu bölgesinde komünist sızmalarını

⁴ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Filiz yay., İstanbul, 1990, s.45.

⁵ Esat Çam, "Dış Politikamızda Seçenek Değerlendirilmesi", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, XXXVI//1-4 (Ekim 1976 – Eylül 1977), s.190.

engelleyerek bölge üzerinde Sovyet Rusya'nın hakim olmasını engellemekti. Tabii bu amaçlarını gerçekleştirirken de Ortadoğu devletlerinin koruyucu konumda güvenini kazanmak ve bölgede etkin bir rol edinmektir.

Demokrat Parti'nin Batılı devletlerle birlikte yürüttüğü bu politika, Ortadoğu'da emperyalizme karşı çıkan milliyetçilik hareketleri ve yaşanan iç karışıklıklar yüzünden başarıya ulaşamamıştır. Özellikle 1958'de Irak'ta çıkan ihtilal ve Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılması Menderes'in Ortadoğu'yu koruma politikasına büyük bir darbe vurmuştur. Bu açıdan değerlendirdiğimizde Menderes'in Ortadoğu politikasının başarıyla sonuçlandığını söylememiz çok zordur.

I- ORTADOĞU BÖLGESİ'NİN ÖNEMİ VE DEMOKRAT PARTİ'NİN ORTADOĞU'YA YÖNELİŐİ

A- TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASINA YÖN VEREN ETKENLER

1- Türk – Ortadoğu İlişkilerine Tarihsel Bir Bakıő

Arap ölkeleri Yavuz Sultan Selim'in hükümdarlığı döneminden, Birinci Dünya Savaşı'na dek Osmanlı yönetimi altında kalmıőlardı. Ve bu ölkeler Osmanlı idaresi altında kaldıkları süre içinde ayrıcalıklı birer yönetimle idare edilmişler ve hiçbir şekilde sömürge statüsüne girmemişlerdir. 1517 yılında Yavuz Sultan Selim'in halifeliği almasıyla Osmanlı Devleti İslam dünyasının lideri konumuna girmişti. Böylece Arap devletlerinde Osmanlı'nın önemi arttığı gib, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Araplar, toplum içinde, Müslümanlığın kaynağı olarak görüldükleri için ayrıcalıklı bir konuma gelmişlerdi¹.

II. Abdülhamit dönemine kadar Arapların bu özel statüsü siyasi olarak kullanılmazken II. Abdülhamit bunu siyasal boyuta taşımış ve İslamcılık tezi sayesinde Arapları daha iyi bir duruma getirmiştir. Bunun da tek nedeni parçalanma sürecine giren imparatorluğun ömrünü uzatmaktı. Fakat bu olumlu sonuç vermedi. 1882'de Tunus ve Mısır, İngiltere tarafından ele geçirildi. Abdülhamit Han İngiltere ve Fransa'ya karşı

¹ Ömer Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*, SBF yay., Ankara, 1982, s.3.

Almanya ile işbirliğine gitti. Bu devletler ise buna karşılık Ortadoğu'daki Osmanlı'nın hakimiyeti altında olan Arapları Osmanlı'ya karşı isyana teşvik ettiler ve Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti Arapların ihanetiyle karşılaştı. Ayrıca Arapları da bağımsızlık vaadiyle kandırarak 1914 yılında Sykes-Pikot Antlaşması ile bu bölgeleri aralarında paylaştılar.

İngiltere ve Fransa'nın teşvikini alan Arap halkaları onlara olumlu cevap verince önu alınamayacak bir süreç başlamış oldu.

Bu olaylara 1908'de İttihat ve Terakki'nin başa geçmesi ve genel politikanın İslamcılıktan Türkçülüğe geçmesi ile, Türk olmayan bölgelerin dışlanması da eklenince Araplar Osmanlı'ya karşı harekete geçmekte gecikmediler. San Remo Konferansı'nda manda altında paylaşıldılar ve sömürge durumuna düşürler. Böylece yaklaşık 400 yıl süren bir birliktelik sona ermiş oldu. Böylece Araplarla Osmanlılar dönemindeki ilişkiler kopma sürecine girdi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte yapılan yenilik hareketleri özellikle 1924'de Halifeliğin kaldırılması,1926'da Medeni Kanun'a geçilmesi ve 1928'de Arap harflerinin kabulü ile girişilen Laikleşme çabaları Arapları büyük bir kırgınlığa düşürdü..Artık Araplar Türklerin tamamen kendilerinden uzaklaştığını Türkler ise Arapların kendilerine ihanet ettiğini düşünüyorlardı. Böylece ipler iyice gerilmeye başladı.

Buna rağmen Mustafa Kemal Araplara karşı oldukça dikkatli bir politika takip etti². Onun döneminde, Bağdat yardım için Türkiye'ye başvurduğunda Mustafa Kemal: *“Fazladan boş kuvvetlerimiz yoktu ama onları cesaretlendirmek için, moral yardımı anlamında olmak üzere Musul'a küçük bir birlik gönderdik”* şeklinde belirtti ve Mustafa Kemal İngilizlerin Bağdat'ta kurdukları satılık hükümeti her ne pahasına olursa olsun devirmeleri için, Arap toplum adamlarına bir mesaj gönderdiğini bildirdi.

Her zaman emperyalizme karşı mücadele vermiş olan Mustafa Kemal Arap ülkelerine yardımı, bunların Türkiye'ye tekrar kazandırmak için değil onların emperyalist boyunduruğundan kurtulması için yapmıştır. Mustafa Kemal Arap ülkelerinin, İngiliz ve Fransız emperyalistlerinin kontrolü altına girmesini engellemek için ve kendi bağımsızlık ve özgürlüklerini elde etmeleri için çabalamıştır.. Aksi taktirde Menderes Döneminde yoğun olarak göreceğimiz gibi Ortadoğu'ya karşı

² S. İ. Aralov, **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları**, I, Yenigün Haber Ajansı yay., 1997, s.143.

herhangi bir Amerikan güdümünde ve emperyalizmle işbirliği içinde bir çıkar politikası gütmemiştir. Mustafa Kemal:

“Biz Türkler, Milli Misakımızda Arap ülkelerine sahip olmaktan vazgeçtik, diye işaret etti. Araplar, kendi alın yazılarını belirtebilirler ve belirtmelidirler. Sivas Kongresi’nde Pan-Türkizm, Pan-İslamizm konularında tartışmalar oldu. Bu modası geçmiş prensiplerin tarafları, ağızları köpürerek bunları savundular. Ama akli başında çoğunluk başka türlü karar verdi. Bu bizim işimiz değildi, bizim amacımız Türklerin oturduğu toprakların çerçevesi içinde milli bir Türkiye kurmaktır. Arap topraklarına sahip olmak, bizim için uluslararası anlaşmazlıklara vesile teşkil edecek korkunç bir yol olurdu”³.

Atatürk’ün bu şekilde İslam dünyasını Türk toplumundan siyasi ve kültürel olarak ayırmasının amacı Türkiye’nin dış politikasını mümkün olduğu kadar ulusal çıkarlara yöneltmek istemesinden kaynaklanmaktadır⁴.

Böylece, Atatürk devrinde Araplara karşı olan politikamız bir yandan Arapların Türklere karşı olan olumsuz tutumu diğer yandan ise Birinci Dünya Savaşı’nda Araplardan uğradığımız ihanetin kafalardan henüz silinmeyen kötü anılarının etkisi altında kalarak, temelde ilgisizlik olarak tanımlanabilecek ama aslında ne düşmanlık gösteren ne de dostluk arayan bir politikada şeklinde ifade edebiliriz⁵.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Arap ülkelerinin tümü birbiri ardında bağımsızlıklarını kazanmışlardı. Ankara, İngiltere ve Fransa’nın bölgedeki egemenliklerinin sona ermesinden oldukça memnun görünüyorlardı ve Arap ülkeleri ile olumlu ilişkiler kurabileceğini umut ediyordu. Nitekim Irak ile 1946’da imzalanan Dostluk Antlaşması bunu kanıtlar nitelikteydi. Ama Suriye, Hatay’ın 1939’da Türkiye’ye geçmiş olmasını kabul etmiyor ve bunu Türkiye - Suriye ilişkilerinin gelişmesine bir engel gibi gösteriyordu. Mısır ise 1945’de kurulan Arap Birliği’nin lideri sıfatıyla, özellikle 1952’de başlayan Nasır döneminde, Türkiye’nin bu bölgede ABD ve İngiltere ile işbirliği içinde, söz sahibi olması olasılığını önlemek istiyordu. Nitekim Nasır, Türkiye ile Irak’ın 1955’de Bağdat Paktı’nı kurmaları üzerine, buna

³ A.g.e., s.144.

⁴ Fahri Çeliker, “Türk Dış ve Güvenlik Politikasına İlişkin Görüşler”, **Stratejik Etütler Bülteni**, XIII/65 (Ocak 1979), s.47.

⁵ Mahmut Dikerdem, **Ortadoğu’da Devrim Yılları**, Cem yay., İstanbul, 1990, s.11.

karşılık sert bir kampanya başlatacak ve Irak'ta 1958 hükümet darbesinin havasını hazırlayabilecekti⁶.

2- Batı'nın Türk-Ortadoğu İlişkilerine Etkisi

1947 yılı başlarında Türkiye'nin stratejik önemine rağmen İngiltere, Türkiye'ye yapmakta olduğu geleneksel askeri ve ekonomik yardımı kesmeye karar verdi. İngiltere, Amerikan Hükümeti'ne Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı askeri ve ekonomik yardımları kesmeyi ve Yunanistan'daki askerlerini geri çekmeyi planladığını bildirdi. İngiltere'nin bu isteği Amerika'nın aradığı fırsatın doğmasına sebep oldu. Böylece Amerikan cumhurbaşkanını dış politika danışmanı olan George F. Kenan, 1947 baharında yaptığı önerisinde Yakın ve Ortadoğu'da İngiltere'nin çekilmesiyle doğacak boşluğu doldurmayı ve böylece İngiltere'nin sorumluluğunu almayı teklif etti⁶. Bunun üzerine en büyük amacı Sovyet yayılmasını engellemek olan Truman Doktrini 12 Mart 1947'de açıklandı. Böylece Türkiye ve Yunanistan'a her türlü Amerikan yardımı sağlanmış olacaktı ve Amerika'da yardım adı altında bölgeye sızmış olacaktı.

Türkiye'nin Sovyet tehdidi ile karşı karşıya kalması ve Truman Doktrini'nin açıklanması, bu tarihten itibaren Türk dış politikasının yönünü, Batı ile çok sıkı ilişkilere dayanmaya zorlamıştır. Özellikle 1950 - 60 dönemlerinde Türkiye'nin Ortadoğu politikası bu çerçevede gelişme göstermiştir.

Truman Doktrini'nin Türk siyasetinde gösterdiği bir diğer etki de Türkiye'nin Filistin sorununda takındığı tavırda ortaya çıkıyordu. Türkiye Truman Doktrini'nin açıklanmasına kadar Arap ülkelerinin siyasetini desteklemişti. Ancak ABD'den yardım almaya başladıktan sonra, ABD'nin de etkisiyle bu konudaki siyasi tutumunu değiştirmeye başladı. Önceleri bağımsız bir Arap devletinin kurulmasını savunan Türkiye, şimdi kuruluşundan dokuz ay sonra İsrail Devleti'ni resmen tanıyor ve Yahudi asıllı vatandaşlarının İsrail'e göç etmeleri için gerekli izni veriyordu. Arap ülkelere

⁶ İsmail Soysal, **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993)**, Eren yay., İstanbul, 1993, s.18.

⁶ Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, ODTÜ Gelişme Vakfı yay., 2. baskı, Ankara, 2001, s.5.

karşı takınılan bu tavır, daha sonraları bölge ülkeleri ile yıllarca sürecek olan bozuk ilişkilerin de temelini oluşturacaktı.

Hüseyin Bağcı'nın belirttiğine göre Türkiye'nin bu dönemde almış olduğu diğer bir yanlış karar ise; "bağımsızlığını yeni kazanan Afrika ve Asya ülkelerine siyasi desteğini vermemek olmuştur. İlk siyasi içerikli Asya Konferansı Endonezya sorununu tartışmak üzere Ocak 1949'da yapıldı. Türkiye bu konferansa niçin katılmadığını anlatan cevabında, Türkiye'nin Endonezya sorunuyla yakından ilgilendiğini göstermekle birlikte, Türkiye'nin bir Avrupa devleti olması nedeniyle konferansa katılmaya hakkı olmadığına işaret ediyordu. Hatta, konferansa bir gözlemci bile gönderilmemişti. Böylece Asya ve Afrika ülkeleriyle geliştirilmesi olası siyasi ve ekonomik ilişkiler daha başlarda sona eriyordu"⁷.

Sovyetlerle olan ilişkilere gelince, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde batılı müttefikleriyle Sovyetler Birliği arasında gelişen iyi ilişkiler dönemi çok kısa sürdü ve yerini soğuk savaşa bıraktı. Bunun sebebi ise; Avrupa'nın doğusunun Sovyet nüfusu altına geçmesi ve daha sonra Batı Avrupa'da komünist partilerin dikkati çekecek düzeyde destek görmesidir. Bunun üzerine ABD tüm dikkatini Avrupa üzerinde yoğunlaştırmıştır. Avrupa'da geniş bir sanayi birikimi vardı, Atlantik kıyılarını ve dünya ticaretinin hayati yollarını güvenlik altına almak gerekiyordu. Oysa savaştan harap ve bitkin çıkan Batı Avrupa'nın çok da gücü kalmamıştı. Bu sebeple komünizmin yayılmasını engellemek ve Batı Avrupa'yı ekonomik ve askeri bakımdan güçlendirip örgütleme görevi Amerika'ya düşüyordu⁸ ve Amerika'nın düşüncesine göre bu komünist tehlikeden en fazla etkilenecek olan da Ortadoğu bölgesiydi. Bu yüzden asıl ihmal edilmemesi gereken bölge Ortadoğu idi ve Ortadoğu'ya ulaşmak için de en doğru yol Türkiye'den geçiyordu.

a-Ortadoğu Bölgesi'nin ABD Açısından Önemi

5 Nisan 1946'da, Başkan Truman Ordu Günü münasebetiyle Şikago'da bir konuşma yaparak Amerikan dış politikasına yeni bir yön vereceğini açıklamıştı. Başkan

⁷ A.g.e., s. 16.

⁸ Mahmut Dikerdem, a.g.e., s. 161.

bu konuşmasında güçlü bir devlet olmanın Birleşik Amerika'ya çok büyük sorumluluklar yüklediğini, bu sorumluluklardan kaçmanın milletlerarası güvenliğe büyük bir ihanet olacağını ve Amerikan dış politikasının evrensel olması gerektiğini söylemiştir. Başkan Truman'ın bu konuşmasının Türkiye'de en çok dikkati çeken kısmı, şüphesiz Ortadoğu ile ilgili olanıydı. Bundan böyle uluslararası deniz ulaşımındaki bazı engellerin kaldırılması ve hiçbir devletin coğrafi durumunun elverişsizliği yüzünden, uluslararası su yollarına ve limanlarına çıkmaktan mahrum bırakılmaması için gayret sarfına devam edeceğini söyleyen Başkan Truman, Ortadoğu konusunda şöyle demiştir:

“Gözlerimizi Yakın ve Ortadoğu'ya çevirdiğimiz zaman, vahim meseleler arz eden bir bölge ile karşılaşyoruz. Bu bölgede geniş doğal kaynaklar bulunmaktadır. En işlek kara, hava ve deniz yolları buradan geçmektedir. Bu bakımdan büyük iktisadi ve stratejik önemi vardır. Fakat bu bölgedeki ulusların hiçbiri ne yalnız, ne de beraberce kendilerine yöneltilecek bir saldırıya karşı koyabilecek kadar güçlüdürler. Böyle olunca da Yakın ve Ortadoğu'nun bu bölgenin dışındaki büyük devletler arasında önemli bir rekabet alanı olacağını ve bu rekabetin birdenbire bir çatışmaya yol açabileceğini kestirmek güç değildir”⁹ .

Görüldüğü gibi bu sözler Sovyetler Birliği'ne yöneltilmiş açık bir tehdit unsuru taşımaktadır. Böylece Amerika Ortadoğu'yu komünizme karşı koruyacak bir kalkan görevini üstlenmeye kararlı olduğunu göstermiştir¹⁰.

Şu bir gerçektir ki Ortadoğu'nun Avrupa, Asya ve Afrika arasında doğal bir köprü konumundan dolayı, bu ülkelerin uluslar arası komünizmin eline düşmesi engellenmeye çalışılıyordu. Truman Doktrini ile başlayan Amerikan yardımının amacı bölgede ABD için güçlü bir konum yaratmaktı. Bu amaca ulaşmak için Batılı ülkelerin göz önünde bulundurmaları gereken üç önemli faktör şunlardı :

1. Bölgenin doğal zenginliklere, stratejik noktalara ve ulaşım yollarına sahip olması. Tüm bunların Sovyetlerin eline geçmesini önlemek Batı için büyük önem taşıyor ve bütün bunlar Batının ekonomik gelişimi için korunması gerekiyor.

⁹ Mehmet Gönübol – Haluk Ülman, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal yay., 9. baskı, Ankara, 1996, s.203.

¹⁰ **A.g.e.**, s.203.

2. “Önleme Politikasının” bir parçasının bu bölgede uygulanması ve Sovyet Bloku’nun koruyucu engeller yaratılarak yayılmasının engellenmesi zorunluluğu vardı.
3. Herhangi bir Sovyet saldırısına karşı harekette bulunabilmek için bölgenin bir üs teşkil etmesi gerekiyordu. Batının tüm bölge ülkeleri üzerindeki askeri ve ekonomik etkinliklerine rağmen bölgede batının her ihtimale karşı güvenilebileceği ülkelerin olması gerekiyordu¹¹. Bu ülkelerin başında da Amerika için Türkiye gelmekteydi.Özellikle de 50 - 60 arası Türkiye ile olan ilişkilerinde bu politika ön plana çıkmaktaydı.

b- Ortadoğu Denkleminde ABD’nin Türkiye’ye Verdiği Önem

Dış politikada ülkemizi Batı Bloğu içinde ABD’ye yönelik kılan önemli bir neden, karşıt süper devlet SSCB ile komşu ve bu komşuluğun uluslar arası politika yönünden yaratabileceği baskılardır. Komşuluğumuz ve SSCB istekleri ile emelleri dolayısıyla savunmamızda ABD’nin ağırlığı artmış ve bu da dış politikamızın ABD’ye yönelik olma sonucunu doğurmuştur¹². ABD’nin Türkiye üzerinde yapmış olduğu askeri ve ekonomik desteğin sebebi de kendi çıkarlarına uygun olmasından dolayıdır. SSCB’nin ideolojik yayılma politikasına karşı ABD Batı demokrasisinin savunucusu olarak bu alanda kayıp vermemek ve daha çok ülkeyi kendi kampında tutma gayreti göstermiştir. Türkiye, SSCB ile komşuluğu dolayısıyla bu bakımdan en büyük olanak sunan ülkelere biriydi.

Türkiye’nin ABD’ye bağımlılığını arttıran yalnız onun muhtemel bir SSCB saldırısına karşı ülke bütünlüğünün korunacağı garantisini değildi. Truman Doktrini ve Marshall yardımı ile başlayan yakınlık ekonomik bir içerik kazanmıştır. Gerek ekonomik, gerekse askeri yardım ülkemiz teknolojisini ABD teknolojisine bağımlı kıldığından teknik bağımlılık da ortaya çıkmıştır¹³.

¹¹ Hüseyin Bağcı, **a.g.e.**, s.38.

¹² Esat Çam, , “Dış Politikamızda Seçenek Değerlendirilmesi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, XXXVI/1-4 (Ekim 1976 – Eylül 1977), s.190.

¹³ **A.g.m.**, s.180.

Bu gelişmeler sonucunda özellikle 1950 ile 60 yılları arasında Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler oldukça olumlu gelişmiştir. Metin Toker'e göre, Türkiye'nin bir küçük Amerika olacağı lafları o zamanlar edilmeye başlanmıştır.

Türkiye'nin küçük Amerika olup olmadığı tartışılabilir, ama büyük Amerika'ya gittikçe daha sıkı bir şekilde bağlanmaya başladığı gerçektir.

Amerika ile başlayan çıkara dayalı bu olumlu ilişkiler çerçevesinde, 1951 ilkbaharında Amerika'nın ünlü Dışişleri Bakanı Foster Dulles Ankara'yı ziyaret etmiş ve basına verdiği demeçte "Türkiye en çok güvendiğimiz devlettir" demiştir¹⁴.

İşte, Ortadoğu ABD'nin bütün gücüyle çullandığı, geri bırakılmış stratejik bir bölgedir. Bu bölgenin, hatta yeryüzünün anahtar ülkesi de hiç şüphesiz Türkiye'dir¹⁵. Türkiye'nin doğu-batı ve kuzey-güney hatlarının, Avrupa ve Balkanlar ile Ortadoğu'yu, Orta Asya ile Akdeniz'i, Rusya ile Kafkasya'yı, Karadeniz ile Akdeniz'i ve Ortadoğu'yu birbirine bağladığı açıkça görülmektedir. Bunun yanında, dünyanın diğer kısımları ile bölge arasındaki transit ülke olma özelliği de ortadadır¹⁶. Dolayısıyla Ortadoğu'yu kuzeyden kuşatmış bulunan Türkiye, ABD'ye bağımlılığını sürdürdüğü sürece Batı emperyalizmi için hayati bir önem taşımaktadır¹⁷.

c- Üçlü Siyaset

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlıların Almanya'nın yanında yer alması ve bunun acı sonuçlarını unutmayan Türkiye, İkinci Dünya Savaşı öncesinde 1939 yılında İngiltere ve Fransa ile bir ittifak antlaşması yaptı¹⁸. Bu anlaşma da İngiltere ve Fransa ile yakınlaşmada büyük bir rol oynadı.

¹⁴ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973) DP'nin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi yay., Ankara, 1990, s.242.

¹⁵ Halil Bayraktar, "Amerikan Emperyalizmi Ortadoğu Ve Türkiye", **Pınar**, VII/83-84, Kasım-Aralık 1978, s.59.

¹⁶ İ. Reşat Özkan, **Dış politika, Dış Kapının Dış Mandalı**, Çınar yay., İstanbul, 1996, s.14.

¹⁷ Halil Bayraktar, **a.g.m.**, s.59.

¹⁸ İrfan C. Acar, **Dış politika**, Sevinç yay., Ankara, 1993, s.95.

Savaşı takiben Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerinde uyguladığı baskılar sonucunda, Ortadoğu'da ittifak arayışları içine giren İngiltere'nin Ortadoğu politikasında Türkiye'nin özel bir önemi vardır¹⁹.

Ortadoğu'da hangi taşı kaldırırsanız altından İngiltere çıkar derler. Aslında bu söz Birinci Dünya Savaşı'nda Arap dünyasında oynadıkları ve savaşın talihini değiştiren etkin rolden ötürü İngiltere'ye karşı duyulan bir öfkenin ifadesidir. Ama İngilizlerin diplomasi sanatındaki ustalığını dile getirdiği ölçüde doğrudur da. Gerçekten, İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıntılarında güç bela ayakta kalarak kurtulabilen İngiltere İmparatorluğu, öteki sömürgeci devletlere kıyasla daha uzak görüşlü ve gerçekçi bir politika güttüğünü her fırsatta kanıtlamış, kovulduğu yerden zamanında çıkıp gitmesini, giderken de siyasal ve ekonomik çıkarlarını sürdürecektir tertipleri oluşturmasını bilmiştir²⁰.

1. Dolayısıyla Ortadoğu'da, Türkiye üzerinden komünist tehlikesine karşı güç birliği içine girme isteğinde bulunan ABD, İngiltere ve Fransa takip edecekleri bu “üçlü siyaseti” oluşturarak ortak bir beyanname ile yayınlamışlardır. Bu beyanname Ortadoğu'da barışı ve istikrarı korumak için izlenecek yollar şu şekilde açıklanmıştır:
2. Arap devletleri ve İsrail kendi güvenliklerini sağlamak ve bu bölgenin müdafaasında kendilerine düşen rolü yerine getirmek için, silahlı kuvvetlerini belli bir seviyede bulundurmaları mecburiyetindedirler. Bu bakımdan bu memleketlerin silah talepleri böyle bir durumun ışığı altında incelenecektir.
3. İlgili devletler alacakları silahları tecavüzkar bir hareketle kullanmayacaklarına dair söz vereceklerdir.
4. İlgili devletlerden birinin anlaşmaları veya hudutları ihlali hazırlandığı anlaşılır anlaşılmaz İngiltere, Fransa ve Amerika derhal karşı tedbirler alacaklardır.

Üçler böylelikle dünyanın bu bölgesinde barışın ve istikrarın korunması işine verdikleri önemi açıklamışlardır. Bu beyannameyi yayınlayan İngiltere Dışişleri

¹⁹ Esat Çam, **Türk Dış Politikasında Sorunlar**, Der yay., İstanbul, 1989, s.83.

²⁰ Mahmut Dikerdem, **a.g.e.**, s.23.

Bakanlığı sözcüsü, böylelikle Arap memleketlerin sosyal seviyesini yükseltileceğini ve komünist sızmasına set çekilebileceğini de belirtmiştir²¹.

Ortadoğu'nun güvenliğini üstlenen bu üç devlet bu politikalarını yürütebilmeleri için Avrupa ve Ortadoğu arasında köprü görevini üstlenen Türkiye ile bağlarını koparmaması gerekiyordu.

Yine Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir başka haberde ise Londra'daki basım muhabirlerinin bildirisini şu şekilde açıklamıştır: *“Türkiye bir harp durumunda Ortadoğu ve Akdeniz'in müdafaasında kendisine düşen rolün önemini tamamıyla anlamıştır ve bu bölgenin savunma sisteminde emniyetli bir mevki işgal ettiğini de takdir etmektedir”*²².

Görülüyor ki, üçlü siyaset çevresinde Ortadoğu üzerindeki komünist tehlikeyi ortadan kaldırmak ve bölgenin güvenliğini korumak için İngiltere, Fransa ve ABD güç birliği içine girmiş ve yanlarında Türkiye'nin de yer almasını istemişlerdir.

3- Sovyetler Birliği'nin Türk – Ortadoğu ilişkilerine Etkisi

Türkiye'nin Ortadoğu ile olan ilişkilerinde oldukça önemli bir yeri olan Sovyetler Birliği, özellikle Demokrat Parti iktidarı boyunca Türkiye için bir dış tehdit unsuru haline gelmiştir. Ve bu dönemden itibaren Türk dış politikası Komünist sızmalarına karşı Batı devletleri ile işbirliği yapıp Sovyetler Birliği'ne karşı destek oluşturmaya çalışmıştır. Tabi bu arada Ortadoğu devletlerini de Sovyet Rusya'ya karşı koruma altına almaya çalışmışlardır.

Bu çerçevede özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Sovyetler Birliği'nin gösterdiği yayılma politikası yüzünden ABD ve batılı devletle, bu ülkenin Ortadoğu'ya girerse kendi menfaatlerinin zedeleneceğini çok iyi bildikleri için Ortadoğu'daki ittifak girişimlerini hızlandırmışlardır. Bu ülkelerin pakt kurma girişimlerinin merkezinde ise Türkiye bulunmaktaydı. Böylece Türkiye istemese de dış politikasını bu güçlere göre planlamak zorunda kalıyordu. Ayrıca Sovyetler Birliği Türkiye için bir tehlikeydi ve

²¹ Cumhuriyet, 26 Mayıs 1950.

²² Cumhuriyet, 24 Ocak 1951.

batı ittifakı için de çok kaygı duyuyordu. Yani Sovyetler, Türkiye'nin Ortadoğu politikası üzerinde dolaylı bir etkiye sahipti. 1945'ten itibaren Sovyetler, Türkiye için bir tehlike haline gelince, Türkiye batıya gittikçe daha fazla bağlanmış, o ölçüde de Arap ülkelerinden uzaklaşmıştı²³.

Bu arada Yakın ve Ortadoğu'nun önemi, Soğuk Savaş dönemi esnasında Sovyetler Birliği'nin yayılmacı bir siyaset takip etmesinden dolayı sürekli artmaya başlamıştı. Bunun nedeni de, batılı devletlerin Sovyetlerin bu yayılmacı politikasını önlemek istemeleriydi. Batı'nın diğer bir deyimle ABD'nin, Sovyetler Birliği'nin bu yayılma politikasına karşı olan planlamasında ise Türkiye, Yunanistan ve İran, Yakın Doğu'da bir kalkan olarak algılanıyordu²⁴.

Türkiye, yüzyıllarca Ortadoğu'yu elinde bulundurmuş ve 19. yüzyılın ortalarında itibaren İngiltere'ye karşı bölgeyi yitirmemek için mücadele vermişti. İlginç olan, Atatürk tarafından kurulan yeni Cumhuriyet Türkiye'sinin Ortadoğu siyasetinde öncülük iddiası taşıyan bir politika getirmemiş olmasıydı. Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikası Yakın ve Ortadoğu'da yeni bir taktik anlayışı içerisinde uygulanıyordu. Bu yayılmacı politikasının temelinde, bölge ülkelerine askeri ve ekonomik yardım yolu ile hedefe ulaşmak yatıyordu. Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu ülkelerine yaptığı her türlü yardım Türk devlet adamları tarafından daima büyük bir şüphe ile algılandı²⁵. Özellikle 1955'lerde Sovyetlerin Ortadoğu'ya direk olarak etkisinin başlamasıyla Mısır ve Suriye ile ilişkilerimiz çok gergin bir hal almıştır. Ayrıca Batılı devletlerin Mısır'a uyguladıkları baskı da onları Sovyetlere yaklaştıran bir unsurdur ve bu durum da Türkiye'yi endişelendirmiştir²⁶.

Demokrat Parti döneminde Ortadoğu bölgesine yönelik yapılan girişimlerin en büyük nedeni ortak bir güvenlik zinciri yaratarak bu bölgedeki kızıl tehlikeye karşı koymaktı²⁷. Bu amacı gerçekleştirmek için Menderes, Batı ile birlikte Ortadoğu'da bloklar kurmaya çalışarak, bölge devletlerini Sovyetler Birliği'nin etkisinden uzaklaştırmaya istemiştir.

²³ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.12.

²⁴ Hüseyin Bağcı, **a.g.e.**, s.39.

²⁵ **A.g.e.**, s.39.

²⁶ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.12.

²⁷ Hüseyin Bağcı, **a.g.e.**, s.39.

Demokrat Parti'nin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü bu konuda Ankara'da Amerikan Büyükelçiliği Birinci Müsteşarı B.E. Kunihol ile yaptığı bir görüşmede Türkiye'nin bu dönem içerisinde "yatıştırma karşıtı siyasetiyle" dünyanın neresinde olursa olsun bir Sovyet saldırısına karşı takınacağı tavrı ortaya koymuş ve şunları söylemiştir:

*"Şimdi yatıştırma siyaseti uygulama zamanı değildir. Eğer şimdi boyun eğsek bizim için fena olur. Halihazırdaki nazik durum şimdiye kadar gördüklerim içinde en tehlikelidir ve bunu atlatmak ve devam edebilmek için bütün cesaret ve kararlılığımız ile hareket etmemiz gerekmektedir. Hatlar şimdilik kesin olarak çizilmemiştir ve zayıf olduğumuz birçok alanlar vardır ki, bu da bizler için büyük tehlike arz etmektedir. Eğer gözümüzü açmaz isek Ruslar bu bölgede bir zayıf düşünceye kadar sürekli baskı yapacaklardır. Eğer biz Ruslara yatıştırma siyaseti uygulamaya devam edersek, onlar bir bir bu zayıf ülkeleri ellerine geçireceklerdir; Çünkü Batıda savaşa karşı genel bir isteksizlik nedeniyle alttan alacak isek topyekün mağlup olmamız kaçınılmaz olacaktır"*²⁸.

Bu çerçevede, İkinci Dünya Savaşı'nı takiben Soğuk Savaş'ın başlamasıyla farklı iki kutupta yer alan Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin gelişmesi 1960'lı yıllara kadar mümkün olmamıştır²⁹.

B- DEMOKRAT PARTİ'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

1- Ortadoğu'ya Yönelik Değişen Siyasi Yaklaşım

a- CHP Hükümeti'nin Ortadoğu İle İlişkileri

Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan beri Arap ülkeleri ile sürekli olarak kendini askeri sorumluluklara sokacak bir takım ilişkilere girmekten kaçınmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu ile ilişkiler

²⁸ A.g.e., s.43.

²⁹ İrfan C. Acar, a.g.e., s.66.

kurulmaya başlanmıştır. Bu gecikmenin en büyük nedeni her şeyden önce Atatürk'ün bu konudaki kararlılığı ve Amerika'nın henüz Ortadoğu ile ilgili planlarının en düşük düzeyde olmasıdır.

1945'li yıllarda Amerika Ortadoğu ile çok fazla ilgilenmemiştir. Ancak Türkiye bu dönemde Arap ülkeleriyle dostluk kurma çabalarını yoğunlaştırmıştı. İlk sıcak ilişkiler Irak ile kurulmuş ve 29 Mart 1946'da Irak ile Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması imzalandı. Bunun dışında Türkiye 6 Mart 1946'da Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığını tanımıştı. Suriye ile soğuk olan ilişkiler Irak'ın aracılığı sayesinde uzlaşmaya varılarak geliştirilmeye çalışılmıştır³⁰.

Ancak tüm bu gelişmelerin yanı sıra CHP Hükümeti'nin NATO'ya girme isteği dış politikadaki ana felsefeydi. Cumhurbaşkanı İnönü 30 Eylül 1949 günü Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan basın toplantısında Türkiye'nin NATO'nu dışında bırakılmış olmasının önemini şu sözlerle ifade ediyordu:

*“Benim gözümde memleketin en büyük meselesi, bütün dünya için de en mühim olan, dış emniyet meselesidir. Şuna kainiyim ki bu mesele bütün dünya ile müşterektir.”*³¹

Her ne kadar Menderes Hükümeti dış politikasında batılılaşmanın Türkiye'nin temel felsefesi olduğunu gayet açık bir şekilde vurguladı ise de, bu Menderes Hükümeti'nin tüm dış politika prensiplerinin yeniden gözden geçirmesine ve sorgulamasına bir engel teşkil etmiyordu. Demokrat Parti iktidara gelmeden önce CHP Hükümeti'ni eleştirerek, Türkiye'nin yanlış ve gereksiz bir şekilde doğu komşuları ile ilişkilerini ihmal ettiğini vurguluyordu. Türkiye'nin 1949 yılının sonbaharında Avrupa Parlamentosu'na alınması “bir Avrupa ülkesi olarak” resmen tanındığını kanıtlaya da, Türkiye'nin aslında Yakın Doğu'ya ait olduğu coğrafi gerçeği de inkar edilemezdi. CHP Hükümeti'nin Dış İşleri Bakanı Necmettin Sadak TBMM'de yaptığı konuşmada, Türkiye'nin bir Avrupa mı yoksa bir Asya ülkesi mi olduğu sorusunun cevaplandırıldığını açıklıyordu. Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne girişi Sadak'a göre, bütün bu şüphelere bir son veriyordu.

CHP Hükümeti'nin Ortadoğu ihmal eden bu dış politikası, ama her şeyden evvel bu hükümetin Dış İşleri Bakanı Necmettin Sadak, kamuoyu ve basın tarafından

³⁰ Oral Sander, **Siyasi Tarih**, İmge yay., Ankara, 1989, s. 4.

³¹ Rıfki Salim Burçak, **Yassıasa ve Öncesi**, Çam yay., Ankara, 1976, s.194.

sürekli bir biçimde eleştiriliyordu. En büyük günlük gazetelerden Hürriyet'te 13 Mart 1950'de yayınlanan bir yorumda Necmettin Sadak, Ali Paşa ile karşılaştırıyordu. "Necmettin Sadak'ımız Ali Paşa'yı (1815 - 1857) taklit ederek Batı ülkelerine daha ziyade meyilli olup doğudaki devletleri ihmal etmektedir; ama Türkiye'nin coğrafi durumunu göz önüne alınca politikasını Asya'ya doğru yöneltmesi gerekir. Bununla beraber komşumuz olan ülkelerden başlayarak bize kardeş gözü ile bakan Hindistan ve Pakistan gibi uzak ülkeler de dahil olmak üzere sırtımızı hemen hemen doğu ülkelerine çevirmiş durumdayız. Az nüfusumuza rağmen bizi lider sayan bu büyük Müslüman alemine kayıtsız kalmak politika sanatını toptan bilmemek demektir"³².

Türkiye'nin Güney Asya'daki pasif siyasetinden de aynı şekilde şikayet ediliyordu. Yeni bir aktif doğu politikası öneriliyordu. Böyle bir aktif doğu politikasını destekleyenler arasında yorumlarıyla kamuoyunun düşüncesini etkileyen Ahmet Emin Yalman da vardı. Menderes Hükümeti'ne takip edeceği politikada temel çizgi teşkil eden bir yorumda şöyle yazıyordu:

*"Bizim güvenlik sahamız Ortadoğu ülkelerinininki ile aynıdır. Balkanlar'da kurmaya çalıştığımız dayanışma halkamız çok uzun bir zaman önce yıkılmıştır. Yunanistan ile dostluğumuza gelince, bunun da temeli sarsılmış bulunmakta ve tamiri için her iki tarafın da mantelitesinde değişiklik yapılması ve çok gayret sarf etmesi gerekecektir. Bu sebepten, eğer Ortadoğu'da istikrar ve güvenlik sağlanmazsa, bir güvensizlik ve istikrarsızlık kuşağı içinde tecrit edilmiş olacağız"*³³.

Görülüyor ki bu dönemde önce Ortadoğu ülkeleri ile iyi ilişkiler kurulmaya çalışılmış ancak bu politika Truman Doktrini ve Marshall Planı ile oluşan Amerikan etkisi ve CHP'nin NATO'ya girme planlarından dolayı uzun sürmemiştir. Amerika'nın Ortadoğu üzerindeki planları, Türkiye'nin batılılaşma çabaları ve buna ek olarak İsrail Devleti'nin kuruluşundan hemen 9 ay sonra tanınması Türkiye'nin Ortadoğu devletlerinden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Artık Türkiye'nin Ortadoğu politikası Amerikan çıkarları çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır.

CHP iktidarından sonra ise Menderes Hükümeti'nden ihmal edilen Arap ülkeleri ile iyi ilişkiler kurularak, aktif bir doğu politikası istemleri görülmüştür.

³² Hüseyin Bağcı, **a.g.e.**, s.40.

³³ **A.g.e.**, s. 40.

b- Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası

Türkiye'nin Arap ülkelerine yönelik olan Ortadoğu'daki siyaseti, İkinci Dünya Savaşı sonrası “yeni bir eğilimin” ilk işaretini vermesine rağmen, asıl “aktif” değişim Menderes Hükümeti'nin 14 Mayıs 1950'de işbaşına gelmesinden sonra gerçekleşti. Bu yeni politikanın “aktif” ya da “dinamik” olarak tanımlanmasının nedeni, Atatürk tarafından ortaya atılan ve uygulanan tarafsızlık politikasının yeni iktidar sahipleri tarafından bilinçli olarak terk edilmesinden dolayıdır. Bu dönemde Türkiye'nin NATO üyesi olması, yeni hükümetin en büyük başarısıydı. Yeni hükümet NATO üyeliği sorununda eski hükümetin politikasını devam ettirmişti, ancak sürekli başvuru denemeleriyle NATO'ya alınma sürecini hızlandırmış ve başarılı olmuştur³⁴. Türkiye bir taraftan NATO'ya girerek Avrupa içinde bulunacak, diğer tarafta da doğu ile çatışmaya sebep vermeyecektir. İşte bu amaç çerçevesinde dış politikanın temellerini atan Demokrat Parti ve Menderes Hükümeti'dir³⁵.

Geleneksel Türk dış politikasının köktenci bir şekilde değiştirildiği dönem olan Soğuk Savaş yılları, 1940'lı yılların ikinci yarısında bu kritik bölgede kendini göstermeye başlamış ve 1950'li yıllarda ise tamamen bu bölgeye kaymıştı.

Batı'nın Yakın ve Ortadoğu'daki çıkarları, Menderes Hükümeti tarafından Türkiye'nin kendi güvenlik çıkarlarına özdeş olarak algılandı. Bu algılama Menderes Hükümeti'nin ordu tarafından iktidardan düşürülmesine kadar geçen süre içinde aldığı tüm kararlarda genel olarak geçerli olmuştur. Menderes Hükümeti dış politika kararlarında, özellikle bu bölgede “bilinçli olarak Batı kulübünün bir aktif üyesi rolünü” üstlendi.Çünkü gerçekten de bu dönem içinde (1950-1960) Türkiye “Ortadoğu'nun sismografi” idi.Menderes Hükümeti komünist olmayan ülkelerin bulunduğu bölgedeki “anahtar rolünü” sürekli olarak korumak istedi³⁶.

Bu dönemde Demokrat Parti'nin dış politikasını, bir kelimeyle özetlemek gerekirse, tam bir emperyalizm uyduculudur. 1950-54 arası Demokrat Parti iktidarı Kore'ye asker göndermiş, Türkiye'yi Atlantik ve Balkan Pakti'na sokmuş, Ortadoğu'da

³⁴ A.g.e., s. 37.

³⁵ Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, Baha yay., İstanbul, 1967, s. 112.

³⁶ Hüseyin Bağcı, a.g.e., s.37.

emperyalist bir askeri bloğun temellerini atmış, milli kurtuluş savaşlarına cephe almış, kısacası dünyanın dört bir yanında emperyalizme hizmet etmek için olağanüstü bir çaba harcamıştır. Amerikan çıkarlarını savunmak için Kore'ye asker göndermesi, Demokrat Parti'nin niteliğini göstermek bakımından tek başına yeterlidir³⁷.

Kısacası, 1945 yılından 1960'lı yılların ortalarına kadar geçen devrede, Batı ülkeleri ile yakın münasebetlerin tesis edilmesi Türk dış politikasını şekillendiren temel esas olmuştur. Sovyet tehdidi karşısında Batı ittifakına yönelen Türkiye Cumhuriyeti, 1945'li yıllarda bağımsızlık mücadelesine devam etmekte olan Arap ülkelerinden ister istemez ayrılmış oluyordu. 1950'li yıllarda ise Ortadoğu ülkelerindeki gelişmeler karşısında Türkiye'nin Batıya bağlılığının, Ortadoğu politikasına tesiri o kadar olmuştur ki; Arap devletlerinin kendi aralarında yaşanan 1957 Suriye bunalımı ve hatta kendi içlerinde yaşanan 1958 Lübnan olayları gibi bunalımlar karşısında takınılan tutum ve davranışlarda da, Batı ülkeleri ile aynı yönde hareket edilmiştir³⁸.

Ayrıca Sovyetler Birliği'nin de bölgede belli hedeflere yönelik politikalar izlemesi Türkiye'nin Arap ülkeleri ile olan ilişkilerini tamamen zorlaştırıyordu. 1946'da İsrail'in tanınması olayı Başbakan Menderes'e bir önceki hükümet tarafından bırakılan bir dış politika yükü idi ve bu yük ancak ileriki yıllarda ortadan kaldırılabilecekti. Menderes, Arap ülkeleri ile olan ilişkileri düzeltmek için yeni bir politika geliştirmeden önce, Sovyetler Birliği'nin kendisinin Ortadoğu'da uygulamak istediği süreklilik diplomasisi için bir engel teşkil ettiği gerçeğini de kabullenmek zorunda kalıyordu. Çünkü, Sovyetler Birliği İsrail'i tanımış olduğu halde, taktik değiştirerek Arap tezini destekliyor, İsrail ile olan diplomatik ilişkilerini de 1950'li yılların başında kesiyordu. Menderes Hükümeti, Arap ülkelerinin İsrail ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerden kaynaklanabilecek tepkileri hesaplayamamıştı. Tüm bu tepkiler, Arap ülkelerinin Türkiye'ye karşı takındıkları kızgınlık politikasının önemli bir faktörünü teşkil etmekteydi. Menderes Hükümeti "dengeli" bir siyaset izlemeye çalışırken, "tek taraflı ve ters" bir yol takip ediyordu. Bunun da gerçek nedeni, Menderes Hükümeti'nin başlarda Ortadoğu ile ilgili belirgin bir politikasının olmayışı idi. Aslında Menderes'in belirli bir politikasının olmayışı bir gerçektir ama, onun diplomasisi ve ulaşılabilecek olanı görebilme yeteneği burada özellikle vurgulanmak zorundadır. Onun

³⁷ Cem Eroğlu, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge yay., 4. baskı, Ankara, 2003, s.53.

³⁸ Yaşar Canatan, **Türk-İrak Münasebetleri (1932-1959)**, Reyhan yay., Ankara, 1995, s.68.

diplomasisinin temeli, Batı'lı ülkelerin Ortadoğu'da gelişen siyasi olaylara mümkün olduğunca katılımlarını sağlamaya dayanıyordu³⁹. Dolayısıyla Türkiye'nin geleneksel dış politikasının unsurlarından biri de, muhtemel bir tehdide karşı koymak hususunda, aynı siyasi iradeyi taşıyan devletlerle güç birliği yapmaya yönelik ortak savunma düzenlemelerine gitmektir⁴⁰.

Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle askeri ittifaklar kurma düşüncesi, 1950'li yılların başında sadece kurulması düşünülen ittifakların ya NATO Paktı ile, yada ABD'nin veya İngiltere'nin de üyeleri bulunduğu veya katılımlarının olacağı paktlara ilgi göstermek şeklindeydi. Menderes'in Akdeniz'de yada Ortadoğu'da askeri ittifakların kuruluşunda ulaşmak istediği gerçek hedef, NATO Paktı dışında Türkiye'nin güvenliği için özel garantiler elde etmektir. Menderes Hükümeti'nin Ortadoğu politikasını ana hatlarıyla açıklamadan önce, bu hükümetin dış politikasına yön veren üç temel hedefe işaret etmek gerekmektedir:

1. Ortadoğu'da istikrarın ve güvenliğin korunması,
2. Arap ülkeleri ile İsrail arasındaki anlaşmazlığın tatmin edici bir çözüme ulaştırılması,
3. Komünizmin bu hassas bölgeye girmesini engellemek için etkili bir güvenlik sisteminin yaratılması⁴¹.

2- Parti Programında Dış Politika Esasları

Demokrat Parti'nin tüzüğünün 18. maddesi dış politika ile ilgili şu ifadeyi içermektedir; “*Dış politikamız, milletlerin hukuk eşitliğine, milletlerarası siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliğine, kolektif güvene, iyi komşuluk münasebetleri esasına dayanmalıdır. Milli varlığı ancak milli kuvvetle korunabileceği kanaatine bağlı kalmakla beraber, milletler birliği gayesini hedef tutacak barışçı ve açık bir dış siyasetin, memleket menfaatlerine en uygun ve realist yol olduğuna inanıyoruz*”⁴².

³⁹ Hüseyin Bağcı, a.g.e., s.39.

⁴⁰ Ercüment Yavuzalp, **Dış politikada Oyunun Kuralları**, Bilgi yay., Ankara, Ağustos 1998, s.222.

⁴¹ Hüseyin Bağcı, a.g.e., s.40

⁴² Baside İcra, **Demokrat Parti Tüzük ve Programı**, Ankara, 1992, s.125.

Bu çerçevede Demokrat Parti'nin kurmuş olduğu hükümetler ve hükümet programlarındaki dış politika söylemleri şöyledir;

22 Mayıs 1950'den 8 Mart 1951'e kadar görev yapmış olan Adnan Menderes Hükümeti'nin hazırlamış olduğu programda dış politika esasları şu şekilde ifade edilmiştir: “...*Bu gün herhangi bir partinin değil bütün milletlerin müşterek kanaatinin bir ifadesi olan dış siyasetimiz hakkında fazla bir şey söylemeye ve Birleşmiş Milletler idealine olan samimi bağlılığımızı tekrara lüzum görmüyoruz. Geleneksel İngiliz ve Fransız ittifakına ve Birleşik Amerika ile en sıkı dostluk ve işbirliğine dayanan, dostluklarına daima sadık kalan, uzak-yakın ve büyük-küçük bütün milletlerin istikbal ve toprak bütünlüklerine her zaman hürmetkâr olan dış siyasetimizin barışçı mahiyeti bütün dünyaca malumdur. Truman Doktrini ve Marshal yardımıyla bu barışçı siyasetimizi desteklediğinden dolayı kendisine milletçe samimi şükran hisleri beslediğimiz büyük dostumuz Birleşik Amerika ile, büyük müttefikimiz İngiltere ve Fransa ile siyasi, iktisadi, kültürel münasebetlerimizi, samimi ve anlayış havası içinde her gün daha kuvvetlendirmek en büyük emelimizdir.*

Bu arada, dünya barışı, için sahip olduğu önem her gün daha iyi anlaşılan Doğu Akdeniz güvenliğini maddi ve manevi bakımdan korumak ve kuvvetlendirmek için, bir taraftan büyük dostumuz ve müttefiklerimizin dikkat ve alakalarını bu mesele üzerine çekmek, diğer taraftan da kendilerine sıkı dostluk bağları ile bağlı bulunduğumuz Yakın Doğu devletleriyle daha sıkı münasebetler kurarak bu bölgede adalet ve anlayış esaslarına dayanan samimi bir dostluk dayanışması yaratmak lüzumunu duymaktayız. Kanaatime göre, bu sonucun hızla elde edilmesi yalnız bu bölgelerin değil Ortadoğu devletlerinin güvenliği bakımından büyük önem taşımaktadır”⁴³.

Görülüyor ki Menderes Hükümeti tarafından okunan bu programa göre, Batı ile olan dostluk ilişkileri dış politikamızın temel taşı olarak görülmektedir. Yine doğunun güvenliği de batı ile kurulan bu dostluk ilişkilerine bağlanmaktadır.

9 Mart 1951 ile 14 Mayıs 1954 yılları arasında görev yapmış olan Menderes Hükümeti'nin dış politika esasları ise şöyle açıklanmıştır; “... *Bir taraftan eski dostlarımız İngiltere ve Fransa ile aramızdaki ittifakımızı, diğer taraftan büyük*

⁴³ Kazım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Ve Programları**, Ak yay., İstanbul, 1968, s.364.

dostumuz Birleşik Amerika ile her gün daha da meydana çıkan samimi iş birliğimiz, dış siyasetimizin iki önemli unsuru sayılmaktadır... ”⁴⁴.

Bu programla birinci program arasında çok fark yoktur. Yine Batı ile olan dostluk ilişkilerinin önemi vurgulanmakta ve bu ilişkilerin daha da ilerletileceği hususuna da yer verilmiştir. Ayrıca dış politikanın en önemli unsurunun Batı dostluğu olduğu da vurgulanmaktadır.

17 Mayıs 1954 ile 30 Kasım 1955 yıllar arasında görev yapan Menderes Hükümeti’nde ise dış politika şöyle açıklanmıştır; “...*Bu gün yalnız dost ve müttefiklerimiz değil, iyi niyet sahibi, sulh ve hürriyet taraftarı bütün milletler bizim dört yıldan beri takip ettiğimiz azimli, realist, yapıcı siyasetimizi anlamakta, bize itimat etmektedirler. Bunun sonucu olarak Türkiye artık yalnız değildir, onun samimi ve kuvvetli dostları ve müttefikleri vardır. Onun iş birliği aranmakta ve dünya sulhunun başlıca güvencelerinden biri olmak itibarıyla ona yardım edilmektedir. Memleketimize bu günün en kuvvetli müşterek emniyet sistemi içinde şerefli bir mevki teminine ulaşan, ona bütün dünyada büyük bir itibar ve muhabbet sağlayan dört yıllık dış siyasetimizi, bundan sonra da faaliyetlerimizi imkanlarımız nispetinde arttırarak, takip edeceğiz...*”⁴⁵.

Bu programda ise yine başta Amerika olmak üzere İngiltere ve Fransa ile yürütülen olumlu ilişkilerden duyulan memnuniyet dile getirilmiştir. Bununla beraber önceki programda dış politika hedeflerinin yerine getirilmesinden dolayı duyulan mutluluk da ifade edilmiştir.

30 Kasım 1955 ile 1 Kasım 1957 yıllar arasında görevde kalmış hükümetin, dış politika söylemleri ise şu şekildedir; “... *Dış siyasetimiz şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da müşterek emniyet ve topyekün barış esaslarına dayanacaktır. Barış ve emniyet cephesinin müdafaasını sağlamak üzere dahil bulunduğumuz ve kurduğumuz bölgesel, ortak müdafa paktlarının gittikçe daha kuvvet bulmasına yönelik gayretlerimize hızla devam edeceğiz. Bu maksatla bir yandan Birleşmiş Milletlerdeki yapıcı faaliyetlerimize devam ederken diğer taraftan da kurucularından bulunduğumuz Balkan Paktı ile Bağdat Antlaşması’nın her an biraz daha meydana çıkmasına çalışacağız.*

⁴⁴ A.g.e., s.384.

⁴⁵ A.g.e., s.422.

Geçen yıl katıldığımız Bandung Konferansı sonucunda Asya-Amerika camiası içinde olacağımız konunun gereklerini, imkânlarımız dâhilinde ve samimi suretle yerine getirmeye çalışacağız. Bir taraftan bu vazifeyi yaparken diğer taraftan da öteden beri önemli bir parçası olduğumuz Arap camiası içindeki rolümüzün daima daha kuvvetli bir şekilde devamına özen göstermekteyiz. İşte bu suretle, dış siyasetimiz, dünya barışının yararına olarak Avrupa ile Asya ve Amerika arasında uzlaştırıcı bir mahiyette bulunuyor”⁴⁶.

Özellikle Amerika ve İngiltere ile olan dostluk ilişkilerinden taviz verilmeyeceğini bildiren sözlerinden sonra dış politika söylemlerini sonlandıran Menderes, bu programda da diğerlerinde olduğu gibi Batı ile olan ilişkilerin olumlu geliştiği ve bu arada Ortadoğu devletleri ile de ittifaklara dayanan bir ilişki içinde olduklarını belirtmiştir.

27 Kasım 1957 ile 27 Mayıs 1960 yılları arasında görev yapan Menderes Hükümeti'nin, son programında ise dış politikada özellikle dünya barışına verilen öneme ve barışın korunması adına kurulan NATO'nun Türkiye açısından önemine değinilmiştir. Bağdat Paktı başta olmak üzere Ortadoğu devletleri ile olan ilişkiler de şu şekilde belirtilmiştir; “... Bağdat Paktı'na gelince; bu pakt Ortadoğu'da emniyet ve istikrarı temin bakımından kendisine bağlanan ümitleri boşa çıkarmamıştır. Geçen sene içinde maruz kaldığı sarsıntılara rağmen mevcudiyetini muhafaza etmiş, büyük dost ve müttefikimiz Birleşik Amerika'nın paktın askeri komitesine katılmasıyla daha da kuvvetlenmiştir.

Ortadoğu bölgesinde yer alan ve zaman zaman ciddi tehlikelere sebep olan hadiseler karşısında Bağdat Paktı'nın ve ona mensup devletlerin barışı koruma gayretlerinin değeri ve önemi barışsever milletlerce eksiksiz takdir olunmaktadır düşüncesindeyim. Bağdat Paktı'nın bu barışçı hizmetlerinin daha da yeterli düzeyde gerçekleştirebilmesi ve paktın kuvvetlenmesi hususunda yardım göreceği hakkındaki ümitlerimiz kuvvetlidir...

Ortadoğu'da yaşanan hadiseler, herhangi iki devlet arasında, mesela; Türkiye ile Suriye arasında bir mesele değil Ortadoğu bölgesinde yoğunlaşan ve iki blok arasındaki büyük mücadelenin bir safhasından ibarettir.

⁴⁶ A.g.e., s.436.

Bütün Arap milletlerine ve bu arada Suriye'ye karşı tarihten gelen sosyal ve tarihi sebeplere dayanak kardeşlik bağlarıyla bağlıyız. Şüphesiz ki, Ortadoğu milletlerinin her birisinin hürriyet ve istiklallerine sahip olarak refah ve saadete kavuşmaları aziz emelimiz olduğu kadar milli varlığımız için de bir teminattır...

Bütün NATO müttefiklerimize ve bu meyanda bilhassa Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya ile olan karşılıklı anlayışa ve dostluğa dayanan iki taraflı münasebetlerin her sahada her gün biraz daha takviye edileceği gibi, Bağdat Paktı müttefiklerimiz Irak, İran, Pakistan'la da mevcut kardeşlik ve ortaklık meselemiz her bakımdan meydana çıkarılacağından emin olabilirsiniz..."⁴⁷.

Görüldüğü gibi, bu programda da dış politika esaslarına oldukça önem verilmiş ve özellikle Ortadoğu'da ileriki bölümlerde açıklanacak olan bunalımlardan söz edilmiştir. Batı ile olan dostane ilişkilerin yanı sıra, Ortadoğu'da barışın ve güvenliğin ne derece önemli olduğundan ve bu güvenliğin sağlanmasında Türkiye'nin üzerine düşen görevi yapacağından da söz edilmiştir. Özellikle; Ortadoğu'da yaşanan hadiseler, iki devlet arasında değil iki blok arasında yaşanmıştır sözleri bloklaşmanın Ortadoğu politikasındaki önemini vurgulamaktadır.

3- Menderes'in Ortadoğu Politikası

a- Menderes Ve Ortadoğu

Başbakan Menderes, Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman ile 5 Aralık 1951'de yaptığı bir görüşmede, Türkiye'nin 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra "dinamik bir aksiyon" dönemine girdiğini söylüyordu. Bir makale serisi olarak yayınlanan bu görüşmede Menderes, bu yeni dönemin "kendine özgü standart değerleri, metotları ve algılamaları" olduğunu vurguluyordu. Eski CHP Hükümeti'nin dış politikasını eleştirdikten sonra, Başbakan Menderes kendi dış politikasında takip ettiği yolu açıklıyordu. Menderes, gelecekteki dış politikasını, önceki hükümetlerin politikalarından ayrı bir biçimde düzenleyeceğini ve bu yeni düzenlemede demokratik

⁴⁷ A.g.e., s.457.

sistemin kendisine yardımcı olacağını söylüyordu. Menderes bu inancını şöyle dile getiriyordu :

“Bir buçuk asırdan beri Batı'nın çalışma metodunu uygulaya çalışıyoruz, ama bu güne kadar bunları tam olarak uygulayamadık. Bu sebeple ülkeyi layık olduğu düzeye getirmek mümkün olmamıştır. Zaman zaman bazı batı güçleri tarafından üzerimizde uygulanan değişik politikaların ve çeşitli başka faktörlerin bizde meydana getirdiği etkiler, bizi çalışmak için gerekli olan dinamik ve verimli metotları olduğu kadar Batı ruhunu da uygulayamamamıza neden olmuştur. Demokrasinin nimetlerini elde ettikten sonra her yerden mükemmeliyet denemelerinden geçmiş olan müessir metotları tamamıyla kabul ve tatbik etmek zorunda kalacağız.”

Menderes ve onun ilk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, geçmişte ihmal ettiği Arap ülkeleri ile olan ilişkileri düzeltmeye kararlıydılar. Bu politikanın içeriğindeki özellik, Türkiye'nin Ortadoğu'nun zayıf Müslüman ülkelerine “Big Brother” rolünü oynayacak olmasıydı. Dışişleri Bakanı Köprülü, Ankara'daki Amerikan Büyükelçiliği Birinci Müsteşarı B. E. Kuniholm ile yaptığı ve genel siyasetin konuşulduğu “ufuk turunda” da hükümetin Arap ülkelere karşı izlediği yeni politikayı şöyle izah ediyordu:

“İlk DP Hükümetimizin kurulmasından itibaren Türkiye'nin Arap ülkeleri ile ilişkilerini düzeltmesi gerektiğini hissetmiştim.zayıf ve kendi aralarında bölünmüş olmaları dolayısıyla CHP Arap ülkeleriyle ilgilenmeyerek, onlarla herhangi bir ilişki kuracak olursa Türkiye'nin kazancı değil kaybı olacağını düşünüyordu. Kanımca, Birinci Dünya Harbi sırasındaki tecrübeleri dolayısıyla da İnönü Araplara karşı sempati duymuyordu. Bir Dışişleri Bakanının görevleri arasında esaslı bir hususta yakın komşularına dostluk garantisi vermesidir. Dürüstlük yeterli olmayıp şüpheye sebep olmayacak kadar da dost olmak gerekir. Araplara karşı tamamıyla dürüst ve samimi davrandım ve zannedirim ki onlar da bunu taktir ediyorlar”⁴⁸.

Demokrat Parti iktidarı Ortadoğu devletleri ile yakın ilişkilere girmek istemiştir. Belki bu yakınlığın sayesinde zamanla Türkiye'nin bölgede önder devlet durumuna yükseleceğini ummuştur. Fakat bunu yaparken NATO, ABD ve Soğuk Savaştaki tutumundan hiçbir ödün vermek istememiştir⁴⁹.

⁴⁸ Hüseyin Bağcı, a.g.e., s.42.

⁴⁹ Sina Akşin, **Çağdaş Türkiye 1908 – 1980**, IV, Cem yay., İstanbul, 1992, s.218.

Menderes Hükümetinin dış politikadaki yeni siyaseti hakkında ilk resmi açıklamalar, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü tarafından Arap basınında olası bir Türk – İsrail askeri ittifakı çabalarının yoğunlaştığı şekilde haberler çıktığında yapıldı. Arap basınında bu dönemde Türkiye'nin Arap ülkelerine karşı düşmanca bir siyaset uyguladığı şekilde suçlamalar yer alıyordu. Bu haberin çıkmasından kısa bir süre önce de, İsrail'in General Moshe Dayan Türkiye'yi ziyaret etmişti. Bunun üzerine Köprülü, 28 Ocak 1951'de Anadolu Ajansı'na bir açıklamada bulunuyordu. Köprülü, Türkiye'nin İsrail'le askeri işbirliği içinde bulunduğu yolundaki Arap basınında yer alan suçlamaları reddediyordu. Bu suçlamalara karşılık olarak Köprülü Türkiye'nin Arap ülkelerine karşı duyduğu samimi dostluk duygularını ve Türkiye'nin Ortadoğu'da uzun süreli bir istikrar aratmak arzusunu vurguluyordu :

“Ortadoğu ve Arap ülkeleri ile ilgili politikamızı tekrar tekrar söyledim... Dünyanın her tarafı ile olduğu gibi doğrudan doğruya ilişkili olduğumuz Ortadoğu'da, her ülkenin bağımsızlık ve egemenliği konusu ile ilgili prensibe dayalı olarak barış ve istikrarın sağlanmasını arzu ediyoruz. Arap ülkelerine karşı herhangi bir gizli emeli olmayan samimi bir aktif dostluk politikası takip etmekle hem onların hem de kendi menfaatlerimize hizmet ettiğimiz kanısındayız”⁵⁰.

Bu dönemde Arap ülkeleri ile ilişkileri korumaya çalışan DP aynı zamanda Batı ile ilişkilerinden de taviz vermek istemiyordu. Oysa demokratik – ulusçu Arapların bir numaralı sorunu Filistin sorunuydu. İsrail'in bir numaralı müttefiki ve destekçisi ABD ve Batı Avrupa ülkeleri olduğuna göre Türkiye'nin ABD ve NATO ittifakından vazgeçmeden bu Araplarla yakınlık kurmak olanaksızdı. Öbür Araplar da saltanatla yönetilen feodal ülkelerdi. Onlar için de Filistin sorunu çok önemliydi. Ama düzenlerini yıkacak olan Cumhuriyetçi demokratik – ulusçu hareketlerden korunmak daha da önemliydi⁵¹. Dolayısıyla ABD ve Batı Avrupa ile ilişki kurmayı daha çok tercih ediyorlardı.

Fuat Köprülü Arap ülkeleri için söylediği bu dostluk sözlerine rağmen, özellikle başını Mısır'ın çektiği demokratik – ulusçu devletlerin hükümetlerine bölgede istikrarı sağlamak için Batı ile bir işbirliğinin kaçınılmaz olduğuna inandırmanın ne kadar zor olduğunu kendisi de biliyordu. Köprülü, Kuniholm'a Türkiye'nin yakın ve Ortadoğu'da

⁵⁰ Hüseyin Bağcı, a.g.e., s.43.

⁵¹ Sina Akşin, a.g.e., s.219

istikrarın sağlanması için enerjik ve de aktif bir rol almaya hazır olduğunu söylüyordu. Öncelikle Ortadoğu ulusları arasında uyum sağlamak zorunluluğu vardı. Köprülü'nün görüşüne göre, Arap ülkeleri önceki Türk hükümetleri tarafında ihmal edildiklerinin bilincinde idiler. Arap ülkeleri ile askeri işbirliğini geliştirmek için Köprülü, önce Mısır ile görüşmelere başlanması gerektiğini söylüyordu.

Köprülü'ye göre Türkiye bölgedeki İslam ülkeler tarafından halihazırda lider olarak kabul ediliyordu. Köprülü Amerikalılara “lokomotif siyaset” ile, Türkiye'nin öncülüğünde bu Arap ülkelerini Batının tarafına çekebileceğine inandırmaya çalışıyordu.

“Doğu Akdeniz'in bütünüünün güvenliği bize de daha az düzeyde de Yunanistan'a bağlıdır. Eğer hakikaten Arap dünyası ile daha yakın bir işbirliği arzu ediyorsanız, bunu ancak Türkiye'ye savunma garantisinde bulunarak elde edebilirsiniz. Araplar işbirliğini ancak aynı arabaya binmek için yaparlar.”

b- Muhalefetin Ortadoğu Politikasındaki Tutumu

14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidarı ele alan Demokrat Parti bir çok alanda olduğu gibi dış politika da CHP'nin devamı niteliğindedi. Demokrat Parti kurulurken Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Demokrat parti lideri Celal Bayar ile görüşürken dış politikada ayrılık yok diye görüş birliğine varmışlardır⁵².

Yine Bayar dış politikadaki görüşlerini yabancı basın mensuplarına şu şekilde ifade ediyordu:

“İktidar partisi ile iç meselelerde belki çok çatışacağız. Fakat memleketin kaderi, dış politikada iki partinin müşterek hareket etmesini icap ettirir. Bu bakımdan dış politikada CHP ile tamamen mutabıkız. Atatürk'ün Türkiye'nin istikbalini ve dünya barışını hedef tutan siyaseti partimizin de daima sadakatle takip ettiği yoldur. Esasen bir dış tehlike veya dış tehdit karşısında, haysiyet ve şerefın emrettiği tek yolda

⁵² Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet yay., İstanbul, 1970, s.113.

yürümekte olan gerek halkçı, gerek demokrat bütün yurttaşlar arasında en ufak bir düşünce farkı bulunabileceğine ihtimal verilemez.”⁵³

gerçekten de Demokrat Parti 1950 – 60 yılları arasında CHP'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası uyguladığı dış politikanın sadık bir uygulayıcısı olmuştur. CHP'nin başlattığı Batı ittifakına girme süreci Demokrat Parti tarafından desteklendiği gibi, iktidar döneminde de bu süreç devam etmiştir.

Parti programında da bahsettiğimiz gibi Demokrat Parti Batı devletleriyle CHP döneminde olduğu gibi iyi ilişkiler kurmaya ve var olan ilişkileri de geliştirmeye çabalamıştır.

Partiler arasındaki bu dış politikadaki birlik Demokrat Parti'nin iktidarı döneminde de devam etmiştir. Çünkü CHP Hükümeti ile Demokrat Parti, dış politikada aynı görüşlere sahipti. Temel politika Sovyet tehdidine karşı Batılı güçlerin yanında yer almaktı. Ancak bu konuda Demokrat Parti, CHP'ye oranla daha aktif bir politika izlemiştir ancak iktidarı döneminde de muhalefet partisinden dış politika ile ilgili fazla eleştiri almamıştır. İki iktidar arasındaki bu farkı Nadir Nadi Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde şu şekilde belirtmiştir:

“...Eski iktidar ile yenisi arasında dış politika bakımından ileri sürebileceğimiz fark, esasa dokunmaması gereken bir mizaç ayrılığından ibarettir. CHP dünya sahnesinde bize düşen aksiyon payı itibarı ile, belki biraz daha ihtiyatlı bir politika güdüyordu. Aynı bahiste Demokrat Parti belki biraz daha cesaretli davranmak lüzumunu duymuştur...”⁵⁴.

Ortadoğu devletleri ile olan ilişkiler çerçevesinde baktığımızda ise; CHP döneminde ihmal edilen Arap ülkeleri Demokrat Parti döneminde dış politikanın en önemli unsuru haline getirilmiştir. Demokrat Parti'ye göre Arap ülkeleri CHP döneminde ihmal edilmişti ve Demokrat Parti bu hatayı düzeltecekti. Çünkü Demokrat Parti bölgenin güvenliği için Ortadoğu devletleri ile birlik oluşturmanın şart olduğunu düşünüyordu. Menderes bu düşünceyi yaşama geçirmek için iktidarı boyunca Batı devletlerini de yanına alarak, Ortadoğu devletleriyle birlik siyasetini gütmeye devam etmiştir.

⁵³ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, Baha yay., (Birinci Basım), s.49.

⁵⁴ **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1951.

Menderes'in Ortadoğu'ya yönelik bu politikasına CHP'den de destek gelmiş ve Cumhuriyet gazetesine iktidarın dış politikasını desteklediğini ve Ortadoğu politikasını da gerek fikir ve gerekse bu güne kadar yapılan tatbikat bakımından tasvip ettiğini bildirmiştir.

Ayrıca İsmet İnönü 1955'te imzalanan ve ikinci bölümde ayrıntılı olarak yer verilecek olan Bağdat Paketi'nin desteklediğini bildirerek bu konuda şunları söylemiştir:

“Demokrasi cephesi için olduğu kadar Türkiye'nin de yakın emniyeti için Arap memleketlerinin demokrasi cephesi ile ahenkli bir yol tutmalarında fayda vardır”⁵⁵.

Yine CHP, Demokrat Parti'nin oluşturmaya çalıştığı Ortadoğu Komutanlığı Projesi ile ilgili hükümeti desteklemiş ve bu konu ile ilgili Ulus gazetesine şu beyanını vermiştir:

“Maksat maddi ve manevi ehemmiyete rağmen dışarıdan gelecek olan bir taarruza karşı maalesef açık bulunan Ortadoğu'nun, bir tecavüze karşı müdafaa için planlar yapılması, Ortadoğu devletlerinin böyle bir müdafaa için, askeri bakımdan ihtiyaçlarını tespit ve imkan nispetinde temin olunmasıdır”⁵⁶.

Görüldüğü gibi dış politika esasları ile ilgili her iki partide de çok fazla fikir ayrılıkları yaşanmamıştır. Hükümet ile muhalefet parti arasındaki bu fikir birliği 1858'de Ortadoğu'da yaşanan bunalımlara kadar devam etmiştir. Ancak 1958'deki Ortadoğu bunalımları ile birlikte Demokrat Parti muhalefet ile dış politika konusunda set tartışmalar yapmak zorunda kalacaktır.

C - DEMOKRAT PARTİ'NİN ORTADOĞU İLE İLİŞKİLERİNİN İLK OLUŞUMLARI

1 - Demokrat Parti'nin Batı Bloğuna Girme Çabaları

a - Kore Savaşı'na Katılım

Kore Yarımadası İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Japonya'nın egemenliği altına girdi. Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda yenilip müttefiklere kayıtsız şartsız teslim

⁵⁵ Cumhuriyet, 3 Şubat 1955.

⁵⁶ Ulus, 20 Aralık 1951.

oluşundan sonra Kore, Japonya egemenliğinden kurtuldu. Ancak 38. enlem dairesi sınır olmak üzere Kuzey ve Güney Kore diye ikiye ayrıldı. Güney Kore’de özgür bir devlet kurulduğu halde, Kuzey Kore Bolşevik rejimini kabul etti.

Kuzey Kore Hükümeti Bolşeviklerin kışkırtması ile 1950 yılında Güney Kore’ye saldırdı (28 Haziran 1950). Birleşmiş Milletler Kurulu adına hareket eden Japonya’daki Amerikan kuvvetleri Güney Kore’nin yardımına koştu. Bu suretle başlayan savaş, bir süre sonra Güney ve Kuzey Kore arasında bir iç savaş olmaktan çıkarak, özgür milletlerle kızıkların çarpıştığı bir savaş haline geldi. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler Kurulu üye devletlerin askeri yardımda bulunmasını istedi⁵⁷. Bu çağrıya ABD ile birlikte 16 devlet (Avrupa’dan Türkiye, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve Yunanistan; Uzakdoğu’dan Avustralya, Yeni Zelanda, Tayland, Filipinler; Amerika kıtasından Kanada ve Kolombiya; Afrika’dan Habesistan ve Güney Afrika Birliği) olumlu yanıt vermiş ve asker göndermişti. Ayrıca Danimarka, Hindistan, İtalya, Norveç ve İsveç de sağlık birlikleri göndermeyi kararlaştırmıştı⁵⁸.

Türkiye’de ise, 25 Temmuz 1950’de Demokrat Parti liderleri ve üst düzey askeri yetkililerin Yalova’daki toplantıda Kore’ye asker gönderme meselesi tartışılarak karara bağlandı. Menderes Hükümeti 4500 kişilik bir kuvvet ile Kore Savaşı’na katılmayı kararlaştırdı⁵⁹.

Bu kararın alınmasında, Menderes’in büyük etkisi olmuştu. Başbakan beş yıldan beri Türkiye’nin izlediği Batı ittifakı içinde yer alma politikasını ispatlamış ve bu kararı NATO’ya girmek için önemli bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Köprülü ile yaptığı bir görüşmede bunu şöyle dile getirmiştir:

“Ortak güvenlik ruhunu yürütmek ve itibarımızı yükseltmek bakımından bu, bizim hesabımıza yaman bir fırsattır. NATO’ya kabul edilmemize de köprü olabilir. İngiltere ve diğer milletler bunu baştan savma karşılarlar ve suya düşerlerse, fırsat bizim için de hür dünya için de elden gider. İşte bu yüzden herkesten evvel çağrıya olumlu cevap vermek ve diğer milletleri olmuş bitmiş bir durum karşısında bırakmak istiyoruz. Fakat işin içinde Türk askerinin davası olması dolayısıyla Meclis kararı almaya kalkışsak iş uzar, dedikodunun sonu gelmez. Bir saat bile kaybetmeden,

⁵⁷ Mükerrerrem Kamil Su, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Kanaat yay., İstanbul, 1973, s.176.

⁵⁸ İsmail Soysal, **Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlılar**, II, TTK yay, Ankara, 1991, s.13.

⁵⁹ Mükerrerrem Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, I, İstanbul, 1983, s.210.

sorumluluğu üzerimize alarak karar vermek, kararı Birleşmiş Milletlere ve Amerika'ya bildirmek zorundayız”⁶⁰.

Birleşmiş Milletlerin yardım çağrısına ABD'den sonra olumlu cevap veren ilk devlet olan Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılma kararı Demokrat Parti ile yeni bir dış politika belirlediğinin bir göstergesidir. Türkiye, Cumhuriyet tarihinde ilk kez, hem de kendinden kilometrelerce uzakta, vatandaşlarının adını bile bilmediği bir ülkede savaşa giriyordu. Bu yeni dış politikaya kısa sürede sert tepkiler geldi. Millet Partisi Genel Başkanı Hikmet Bayur “*Bugün Birleşik Amerika Kore’de savaşa atılmışsa bunu orada pek büyük Amerikan ideali olduğu için mi, Birleşmiş Milletler ülküsünü kurtarmak için mi yaptılar*” sözleriyle Kore’ye asker gönderilmesine karşı çıkıyordu. Yeni Sabah ve Ulus gibi gazeteler de “ihtiyatsızca” alınan bu kararı eleştiri bombardımanına tuttular. Öte yandan CHP'nin Kore kararına ilişkin tavrı net değildi. Böyle bir konuda niçin kendisine danışılmadığını soruyor, ama kararı onaylayıp onaylamadığını açıklamıyordu. Kore kararı TBMM tatilde iken alınmış olduğu için kararın TBMM’de onaylanması kasım ayında gerçekleşebildi⁶¹.

Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılması, modern Türk tarihinde “istisnai” bir durumdur. Türkiye o zamana kadar “kendi sınırları dışında” herhangi bir askeri harekate veya müdahale girmekten kaçınmıştı. Kore’ye Türk askerlerini gönderme kararı cesaretli bir karardı. Türkiye'nin Batılı ülkelerle “kızıl tehlike” ye karşı ortaklaşa güvenlik safında katılım yeni seçilmiş Menderes Hükümeti tarafından atılmış radikal ve yeni bir adımdı. Bu “trajik” karar Türkiye’de yeni işbaşına gelmiş olan hükümetin “aktif” ve “dinamik” dış politikasının kayda değer bir yönüdür. Bu karar trajik bir karardır. Çünkü bu kararın neticeleri önemini bu güne kadar yitirmemiştir⁶². Unutmamak gerekir ki Kore Savaşı’nda Türk birlikleri üç yıllık süre içinde 717 şehit, 5.247 yaralı, 229 esir vermiş, 167 kişi kayıp ilan edilmiştir.

Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılması şu yönlerden önemlidir:

1. 1949 yılında kurulmuş olan NATO Güvenlik Paktı'na Türkiye alınmamıştı. Bunu gerekçe olarak NATO üyesi bazı devletler Türkiye'nin savaş gücünün sınanmadığını hatta belli olmadığını öne sürmüşlerdir.

⁶⁰ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim**, IV, Rey yay., İstanbul, 1971, s.227.

⁶¹ Hasan Celal Güzel – Ali Birinci, **Genel Türk Tarihi**, IX, Yeni Türkiye yay., Ankara, 2002, s.29.

⁶² Hüseyin Bağcı, **a.g.e.**, s.20.

Kore Savaşı'na katılmakla Türkiye askeri gücünü kanıtlamış ve nitekim 1952 yılı Şubat ayında NATO'ya girmiştir.

2. Diğer bir nokta da Kore Savaşı'nın Türkiye'nin dünya kamuoyunda olumlu propagandasının yapılmasının ve tanıtılmasının etkili olmasına yol açmasıdır. Böylece Türkiye imajı dünyaya saygın, güvenilir ve kahraman ir ulus ve müttefik olarak yayılmaya başlamıştır⁶³.

Batı'ya bağlılığı ispat etmek için girilen Kore Savaşı'ı 1951 sonun doğru tavsamaya başladı. Fakat mütarekenin imzalanması daha iki yıl sürdü ve çarpışmalar kesin olarak ancak 27 Temmuz 1953'te son buldu. Hemen hemen üç yıl süren bu savaşlar Türkiye'ye yüzlerce şehide, yaralıya ve sakata mal oldu. Ama Demokrat Parti Hükümeti, ödediği bu "kan bedeli" sayesinde Türkiye'yi NATO'ya sokmayı başardı⁶⁴.

b- NATO'ya Giriş

NATO ittifakının oldukça eski bir tarihi vardır. İkinci Dünya Savaşı'nda, Roosewelt ile Churhill arasında, 9 – 14 Ağustos 1941 arasındaki temaslar sonunda ilan edilen Atlantik Demeci vesikasına kadar uzanır. Bu beyanname bir taraftan, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na zemin hazırlıyordu. Diğer taraftan, gelecekteki en büyük bölge ittifakının tohumlarını serpiyordu. Amerika, geleneksel yalnızlık siyasetini de bu demeçle terk etti ve ondan sonradır ki, bir dünya devleti olmanın yoluna girdi. NATO, yada Kuzey Atlantik Paktı, 4 Nisan 1949'da 12 Batı devletinin katılımıyla kuruldu. Hedef, Sovyet yayılmasını önlemektir⁶⁵.

Rusya'dan gelebilecek bir taarruza karşı endişeli olan bu devletler NATO ittifakı ile bir araya gelerek ortak bir cephe kurdukları halde, bu saldırıya her devletten daha çok hedef teşkil eden Türkiye'nin bu topluluğa girememiş olması memleketimizin dış güvenlik meselesini çok kritik bir noktaya getirmiş bulunuyordu⁶⁶.

⁶³ Bülent Daver, "Kore ve Türkiye", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Yıl:104, Sayı:300, Kasım 1985, s.82.

⁶⁴ Cem Eroğlu, **a.g.e.**, s.116.

⁶⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, Remzi yay., İstanbul, 1969, s.323.

⁶⁶ Rıfki Salim Burçak, **a.g.e.**, s.13.

Bu paktın içinde daha güvencede olacağına inanan Türkiye, 1949'da üyelik için başvurdu. Fakat bu başvuru kabul edilmedi. Daha sonra Türkiye'nin iki başvurusu daha reddedildi⁶⁷.

NATO'ya girmek için İnönü döneminden beri nabız yoklayan Türkiye, 1950 yılında Demokrat Parti iktidara geldiğinde o da aynı bu politikayı devam ettirerek, Batı'ya yaklaşımın Türkiye'nin milli menfaatlerini en iyi şekilde sağlayacak bir yol olarak seçmişlerdir. Türk dış politikasının yön verenler NATO'yu Türkiye için milli bir politika olarak saymışlardı⁶⁸. Bunun üzerine Menderes döneminde Türkiye Kore Savaşı'nın sağladığı avantajla ABD'nin desteğini aldı. Ancak İngiltere ve Fransa'nın muhalefetini kıramıyordu. 1951 yılının Mayıs ayında İngiltere Dışişleri Bakanı "Morrison Mektubu" olarak geçen belgeyi Türk hükümetine iletti. Morrison Mektubu'nda Türkiye'nin Atlantik Paketi'ne alınmasına taraftar olduğunu belirtiyor ve diğer devletler nezdinde de gerekli girişimleri yapacağını taahhüt ediyordu. Ancak İngiltere bir şart öne sürüyordu: ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye arasında Ortadoğu'nun savunmasını sağlamak üzere başka bir savunma sisteminin kurulması.

Hükümet Morrison Mektubu'na verdiği cevapta, Türkiye için NATO'nun önemine değinirken, Ortadoğu için önerilen yeni savunma sistemi için de görüşmelere hazır olduğunu bildirdi.

Türkiye'nin bu tutumu, Ottawa'da yapılan Atlantik Konseyi'nde ele alındı ve 1951 yılının Eylül ayında Türkiye'nin NATO'ya alınması kabul edildi. NATO'ya giriş kararı Demokrat Parti ve CHP'nin oylarıyla 18 Şubat 1952 günü TBMM'de onaylandı⁶⁹.

Türkiye'nin NATO'ya girişi Batı ile ilişkilerinde bir dönüm noktası teşkil etmişti. Böylece Türkiye bir taraftan NATO içinde kalacak, bir taraftan da Avrupa içinde bulunacak, Türkiye doğu ile çatışmaya da sebebiyet vermeyecekti⁷⁰. Böylece Türkiye, Sovyet tehdidine karşı en büyük önlemi almış ve diğer NATO ülkeleriyle her türlü ekonomik ve iktisadi ilişkileri daha kolay gerçekleştirmiş olacaktı. Bu dış politik başarının Demokrat Parti döneminde sağlanması ise Menderes'e büyük puan kazandırmıştı.

⁶⁷ Tefik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)**, İmge yay., 2. baskı, Ankara, 2000, s.37.

⁶⁸ Yaşar Canatan, **a.g.e.**, s.68.

⁶⁹ Hasan Celal Güzel, **a.g.e.**, s.29-30.

⁷⁰ Samet Ağaoğlu, **a.g.e.**, s.112.

2- Türkiye'den İstenen Ortadoğu Bekçiliği

a-Akdeniz Savunma Paktı

Özellikle İngiltere tarafından kurulmak istenen ve bölgedeki İngiliz üslerinin geleceğini güvence altına alan, içine hiç olmazsa Mısır ve Irak gibi bazı Ortadoğu devletlerini de alması düşünülen Akdeniz Paktı'nın kurulması hususunda Türkiye'nin istekli bulunması, başta Mısır olmak üzere Arap devletleri tarafından iyi karşılanmadı. Araplar, Akdeniz Savunma Paktı'na iki bakımdan girmek istemiyorlardı: Birincisi, Arap topraklarından çıkartılması istenen İngiliz üsleri ile Kanal bölgesindeki İngiliz birliklerinin çekilmesinin bu pakt nedeniyle gerçekleşmeyeceği endişesi; ikinci ise, İsrail ile Arap devletleri arasındaki gerginliği. Zira Arap devletleri kendilerinin saydıkları topraklar üzerinde bir İsrail devletinin kurulmasını Batılıların suçu sayıyorlar ve onlara karşı büyük kırgınlık duyuyorlardı. Daha önce de açıklandığı gibi İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olduğu için Türkiye'ye de kırılmışlardı.

Bir Akdeniz Paktı'nın kurulması her şeyden çok Arap devletlerinin tutumuna bağlı olduğuna ve Araplar da İsrail yüzünden duydukları kırgınlık nedeniyle böyle bir pakta katılmaya yanaşmayacaklarına göre Türkiye'nin Akdeniz Savunma Paktı üzerinde durmaması gerekir. Her ne kadar Türkiye bu paktı güvenliğini garanti altına almak istediği için destekliyorsa da Arap devletlerinin tutumunu dikkate alarak, isteki ve destekler görünmemesi daha isabetli olurdu⁷¹. Ancak Türkiye Akdeniz Paktı'nın kurulması için çabalarını hızlandırdı. Türkiye şöyle bit tez getiriyordu: Sovyetler Birliği, Batılı ülkelerin Doğu Akdeniz bölgesini NATO Antlaşması'nın kapsadığı bölge dışında bırakmış olmalarından dolayı, Yunanistan'ı tehdit etme ve sıkıştırma olanağına sahipti. Sıcak denizlere inmek, nasıl olsa hala eski Rus Çarlık politikasının amacını teşkil ediyordu. Bunu engellemek için ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan ve Türkiye Akdeniz Paktı'nı kurmak zorunda idiler. Bu arada Sovyetler Birliği, Türkiye'nin Batı bloğunda hiçbir şansı olmadığı propagandası yapıyordu⁷².

⁷¹ Ethem Tiryakioğlu, "Dünkü ve Bugünkü Türkiye-Mısır İlişkileri", **Stratejik Etütler Bülteni**, Yıl:13, Sayı:65, Ocak 1979, s.87.

⁷² Hüseyin Bağcı, **a.g.e.**, s. 19.

b- Ortadoğu Komutanlığı (Middle East Command – MEC)

İngiltere Hükümeti NATO Antlaşması ile Avrupa'nın güvenliği sorununu çözüme bağladığına inanan Amerika'nın Orta ve Uzak Doğu'ya ayak basmaya hazırlandığını ve bu bölgede Sovyet nüfusunun yayılmasına set çekecek her türlü kombinezona ilgi duyacağını biliyordu. Öte yandan, Süveyş Kanalı kumpanyasının büyük hissesini elinde tutan Fransa'nın da kanalın emin ellerde kalmasını istediği muhakkaktı. Şu halde İngiltere'nin çıkarlarını iki Batılı müttefikleriyle Arap devletlerini içine alan bir askeri pakt çerçevesi içinde savunmak daha gerçekçi bir tutum olacaktır. Bölgenin askeri bakımdan en güçlü devleti olmak sıfatıyla Türkiye de büyük bir paktın kurucuları arasına girebilirdi. Amacı komünizm tehlikesine karşı ortak savunma olarak açıklanacak bir pakta Ankara'nın hevesle katılacağı umuluyordu. Nitekim öyle de oldu⁷³. Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye tarafından 13 Ekim 1951'de Mısır'a eşit haklarla ve kurucu üye niteliğinde katılabileceği bir Ortadoğu Komutanlığı kurulmasını öngören bir ortak tasarı sunuldu⁷⁴.

Bu notanın birinci kısmı; izahat-ı havi dibace (önsöz), ikinci kısmı müşterek bir savunma antlaşmasını içermekte, üçüncüsü Ortadoğu müşterek savunma projesine ek teşkil etmekte ve dördüncü kısım ise Sudan'ın istikbali ile ilgilidir⁷⁵. Türkiye'de karar 15 Ekim 1951'de bir bildiriyle şöyle açıklanmıştır: “Ortadoğu'yu hedef tutan bir saldırı hareketini önlemek ve bu bölgenin barış ve güvenliğini korumak, genel çıkar gereğidir. Bu amaçla bir Ortadoğu Komutanlığı'nın kurulması gerekli görülmüştür. Esasen böyle bir komutanlığın kurulmasındaki yararı, ilke olarak hükümetimiz daha önce teslim etmiş ve bu görüşünü ilgili devletlere bildirmiş bulunmaktadır⁷⁶.

Bilindiği üzere Ortadoğu Komutanlığı İngiltere'nin ısrarı üzerine kurulması istenen bir komutanlıktı. Yine bunda İngiltere .Ortadoğu'daki ulusal çıkarlarına göre hareket ediyordu. Türkiye'nin de NATO'ya girmesini bu koşula bağlamıştı. Türkiye'nin NATO'ya girmesini istemeyen devletlerin başında İngiltere geliyordu. O, Ortadoğu'da İngiltere'nin çıkarlarına hizmete edecek bir kuruluşun içinde ve başında Türkiye'nin bulunmasını istiyordu. Bu suretle de bu kuruluşun oluşacağına inanıyordu.

⁷³ Mahmut Dikerdem, **a.g.e.**, s. 24.

⁷⁴ Ethem Tiryakioğlu, **a.g.m.**, s. 87.

⁷⁵ **Ulus**, 14 Ekim 1951.

⁷⁶ Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi**, IV, Tekin yay., 5. Baskı, İstanbul, 1983, s.1616.

Türkiye ise “Akdeniz Savunma Paktı” kurulamayınca kendi için en emin güvence kaynağı olan NATO’ya girmeyi esas olarak düşündüğü için Ortadoğu’da üzerine düşen rolü etkin bir şekilde oynamayı kabullenmişti. İşte bu neden, Türkiye’yi Mısır’a verilen dörtlü ortak tasarıda yer almaya zorladı⁷⁷. Böylece Türkiye’nin Demokrat Parti iktidara geçtiğinden beri uygulamaya koyduğu “Araplara Yakınlaşma” politikası ilk sınavını vermiş oluyordu. Fakat sınav büyük bir fiyasko ile sonuçlandı. Demokrat Parti Hükümeti’nin o tarihte dış sorunları ele alıştaki tecrübesizliği, Arap dünyasına karşı Türkiye’yi emperyalist devletlerin kuyruğuna takılmış gibi tanıtmak sonucunu verdi. İngiliz kıtalarını henüz Süveyş Kanalı’ndan çıkaramamış olmanın acısını duyan Mısır halkı ve tüm Arap dünyası, özellikle İngiltere’nin yanında Türkiye’yi görünce şiddetle aleyhimize döndü. Basında alaylı, tahkir edici yazılar, karikatürler yayınlandı. Bunlardan en ağır, Kahire’deki “Rose El Youssef” dergisinde görüldü. Bu derginin yayınladığı bir karikatürde Türkiye Cumhurbaşkanı’nın tasması Amerika’nın elinde olan, bir köpek resmi ile simgelenmesi, büyükelçiliğimizin Mısır hükümeti nezdinde sert bir protestoda bulunmasını gerektirdi⁷⁸.

Yine bir başka Mısır gazetesinde; “*Türkiye ikinci İsrail’dir. Dünya barış namına onunla sonuna kadar mücadele etmeli ve bu memleketi İsrail’den evvel ortadan kaldırmalıdır*” haberi yayınlanmıştı⁷⁹.

Haftalık sosyalist Mısır El Fatat gazetesinde ise; “*Hayır biz Atlantik Paktı’na girmeyeceğiz. Teklif edilen pakt ile İngiltere’nin yerini bu dört devlet alacak ve bizim kan dökmemizi talep edeceklerdir. Mısır hudutları haricinde Anglo – Amerikan emperyalizmi için kan dökmek istemiyoruz*” haberini yayınlamıştı⁸⁰.

Kral Faruk ve Mısır Hükümeti, dörtlü tasarımı incelemeye bile gerek duymadan reddetti. Kamuoyunun baskısı bu yöndeydi. Mısır’ın milli davası olan Süveyş Kanalı’nın boşaltılması sorunu çözümlenmeden Mısır’da hiçbir devlet adamının, İngiltere’nin içinde bulunacağı bir askeri pakta girmeyi kabul etmesi düşünülemezdi⁸¹.

Mısır’ın bu tutumu üzerine Ortadoğu Komutanlığı tasarısı suya düştü; aynı zamanda, Türk – Mısır ilişkileri büyük bir darbeye maruz kaldı.

⁷⁷ Ethem Tiryakioğlu, **a.g.m.**, s.88.

⁷⁸ Mahmut Dikerdem, **a.g.e.**, s.25.

⁷⁹ **Ulus**, 17 Ekim 1951.

⁸⁰ **Ulus**, 15 Ekim 1951.

⁸¹ Mahmut Dikerdem, **a.g.e.**, s.25.

3- Ortadoğu Savunma Sistemi (Middle East Defense Organization – MEDO)

İngiltere 18 Haziran 1952’de Amerika’ya verdiği bir muhtıradan, “komutanlık” yani MEC deyimini bırakılarak, “Savunma Örgütü” kavramına dönülmesini, yani MEDO şeklinin benimsenmesini teklif etmiş ve bu da Amerika tarafından kabul edilmiştir. Tabiatıyla bu önemli değişikliktir. Çünkü konu bir askeri komutanlıktan çıkarılıp, daha geniş kapsamlı ve siyasal nitelikli bir savunma sistemi örgütüne dönüştürülmekteydi. Bu sebeple bundan sonra tartışmalar ve görüşler, hep MEDO kavramı üzerinde cereyan edecektir.

Ancak, Amerika Dışişleri Bakanlığı’ndan bir yetkilinin 1952 Mısır İhtilalinden hemen önce, 1952 Temmuz’unda bölgeye yaptığı bir geziden sonra hazırladığı bir rapor, son derece karamsar bir tablo içermekteydi. Rapora göre; İngiltere, Fransa ve Amerika’nın ve hatta Türkiye’nin, Ortadoğu’daki prestiji çok sarsılmıştır ve Türkiye, bir Ortadoğu ve Asya devleti gibi hareket etmek yerine, Avrupa ve NATO’ya çok bağlanmış olmakla itham edilmekteydi. İngiltere ve Fransa ise hâlâ sömürgecilik peşinde koştukları için ve Amerika’da, bu iki devletle İsrail’i desteklediği için kınanmaktaydı.

Türkiye hakkında bölgesel düşünceleri böyle olmasına karşılık, tam bu sırada da İngiltere Türkiye’ye karşı birtakım oyunlar oynamaya kalkmışlardır.

1952 Ağustos’unda Amerikan Dışişleri Bakanlığı’ndan savunma Bakanlığı’na yazılan bir yazıda, İngiltere’nin hazırladığı Ortadoğu savunma planlarının Lübnan’ın güneyinden başlayıp, Türkiye’nin sadece Akdeniz kıyılarının savunulmasını öngördüğünden şikayet edilerek böyle bir planlamanın Ortadoğu’nun büyük kısmı ile, petroler ile, bölgenin ileri hat savunması bakımından yetersiz olduğu belirtilmekteydi. Öyle görülüyor ki, İngiltere Türkiye’nin, kendi kanadı altına girmemesinden o derece kızgınlık duymaktaydı ki, her vesile ile Türkiye’den intikam almaya çalışıyordu⁸².

Ancak İngiltere ile olan bu gergin havadan sonra 1952 Ekim ayından itibaren Türkiye birden bire tutum değiştirmeye ve Türk – İngiliz yakınlaşması ortaya çıkmaya

⁸² Fahir Armaoğlu, “Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paketi’ne (1951 – 1955)”, **Belleten**, LIX/224, TTK yay., Ankara, Nisan 1996, s. 202.

başladı. Bu gelişmenin dönüm noktası da, Başbakan Adnan Menderes ile Dışişleri Fuat Köprülü'nün 16 – 18 Ekim 1952 günlerinde Londra'ya ziyarettir.

Türk tarafının bu ziyaretten çok memnun kaldığı anlaşılıyor. Bu görüşmelerde ve sonrasında, Başbakan Menderes'in Ortadoğu Savunma Sistemi konusundaki görüşleri şu noktalarda toplanmaktaydı:

1. MEDO'ya bütün Arapların katılması gerekir ancak Araplar herhangi bir rol almayacak olsa bile, MEDO mutlaka kurulmalıdır.
2. MEDO konusunda Araplara karşı “parçalama” taktiği uygulanmalıdır.
3. Mısır da katılırsa çok daha iyi olurdu. Fakat bu konuda şimdilik ısrar etmemeli, Mısır konusu, İngiliz- Mısır görüşmelerinin gelişmesine ertelenmeliydi.

Başbakan ve Dışişleri Bakanı Londra'da Irak Kralı Naibi Abdülilah ile de görüşmüşler ve Irak konusunda iyimser izlenimler almışlardır. Bu sebeple Menderes'e göre, Irak'ın girmesi sağlanırsa, İngiltere ve Irak, Ürdün'ü de bu işe çekebilirlerdi

Başbakan Menderes'in bu görüşleri, özellikle Araplar olmaksızın da Ortadoğu Savunma Sistemi'nin kurulması gerekliliği, bundan sonra kendisinin benimsemiş olduğu, “Önce dükkânı açalım, sonra müşterileri bekleyelim.” ilkesi olacaktır. Bu ilke, esasında, İngiltere'nin de başından benimsemiş olduğu görüştü.

Amerika'ya göre ise, Ortadoğu Savunma Sistemi'nin anahtarı Mısır'dı. Ancak Amerika'nın bu tutumu İngiltere'nin itirazlarına sebep olmuştu. Fakat Amerika diretince, İngiltere de, Amerika'nın Mısır konusundaki görüşlerini kabullenmek zorunda kaldı. Yalnız Amerika'ya şu şartını kabul ettirmişti: Mısır'a yapılacak yardımları Ortadoğu Savunma Sistemi'ne katılma şartıyla veya Ortadoğu Savunma Sistemi çerçevesi içinde vermek. Amerika da bölgenin sorumluluğunu İngiltere'de bulunduğu ilkesini benimsemiş olduğundan, o da İngiltere'nin bu şartını kabul etmişti.

Bununla beraber 1953 Mayıs'ı geldiğinde, Mısır tıpkı Ortadoğu komutanlığında olduğu gibi Ortadoğu Savunma Sistemi'ni de reddetmişti. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gelen raporlar, Süveyş konusu Mısır'ı tatmin edecek bir şekilde çözümlense bile bölgesel savunma konusunda Mısır'ın Batı ile işbirliğine

yanaşmayacağını, Mısır'ın tarafsızlık ilkesini benimsediğini, Batı'nın askeri yardımını alsa bile karşılık olarak hiçbir bağlantıya girmeyeceğini göstermekteydi⁸³.

Mısır, Ortadoğu komutanlığı ilkesini reddetmesinin ve daha sonra onun biraz değiştirilmiş biçimi olan MEDO'ya da yanaşmamasını nedenlerini şöyle açıklıyordu: Arap dünyası için tehdit Sovyetler Birliği'nden değil, İsrail'den geliyor; zaten Sovyetler Birliği uzaktır; Batılılarla siyasal bir pakt yapılırsa, daha yeni bağımsızlıklarına kavuşmuş Arap devletlerinin eli kolu bağlanmış olacaktır; belki de Batılıların komünist dünya ile girişeceği bir çatışmada savaş bu bölgeye yayılacaktır. Oysa Araplar barış içinde kalkınmak ve gelişmek istemektedir.

Bu gerekçelerle Mısır ve öbür Arap ülkelerinin çoğunluğu tarafsızlık politikasına yöneleceklerdi. Böyle olunca, ABD yönetimi hareket noktası Mısır olan bir Ortadoğu Savunma Sistemi'nden vazgeçmeleri gerektiğini anlamıştır⁸⁴.

⁸³ A.g.m., s. 206.

⁸⁴ İsmail Soysal, "1955 Bağdat Paktı", **Belleten**, LV/212, TTK, Ankara, Nisan 1991, s. 181.

II- BAĞDAT PAKTI VE DEMOKRAT PARTİ

A- BAĞDAT PAKTI'NIN KURULUŞU

1- Paktın Kuruluş Nedenleri

Türkiye'nin NATO'ya katılması söz konusu olduğu zaman ortaya çıkan en önemli güçlük, Ortadoğu'nun savunması sorunuydu. Hatırlanacağı üzere, İngiltere Türkiye'yi her şeyden önce bir Ortadoğu savunma düzenine sokmak istediği için, bu devletin NATO'ya alınmasına son dakikaya kadar itiraz etmişti. Ancak Kore Savaşı'nın çıkması üzerine Birleşik Amerika İngiltere'yi bu itirazlarından vazgeçmeye zorlamış ve Ankara'nın da rol oynama sözünü vermesi üzerine, Türkiye NATO'ya alınmıştır. Kore Savaşı'nın Ortadoğu bakımından birinci etkisi Türkiye'nin NATO'ya katılımı ise, ikinci etkisi de, Uzak Doğu'da bir saldırıya kalkışan Sovyetlerin başka bölgelerde de kuvvet denemesinde bulunabilmeğinden endişe duyan Birleşik Amerika'nın Balkanlar'ın ve Ortadoğu'nun güvenliği ile yakından ilgilenemeye başlamasıdır. Sovyet saldırısına uğraması en muhtemel devletin Yugoslavya olduğu sanılması Balkan Pakti'nin kurulmasına yol açmıştı ve ondan sonra da sıra bir Ortadoğu Savunma Pakti'nin yapılmasına gelmişti⁸⁵.

Soğuk Savaş'ın fikir babası sayılan Amerikalı diplomat George Kennan'ın "Containment: Komünizme Set Çekme" teorisi böylece uygulanmaya konulmuş oluyordu.

General Eisenhower'ın ABD başkanlığına seçilmesi ve John Foster Dulles'in Dışişleri Bakanlığına getirilmesiyle "Containment" teorisi daha da genişleyip

⁸⁵ Mehmet Gönübol, a.g.e., s.251.

kesinleşerek dünyanın her köşesinde “Komünizmin geri itilmesi: Rolling back Communism” politikasına dönüştü. Soğuk Savaş Asya ve Afrika’ya da sıçramıştı. Dulles’e göre, Asya ve Afrika’nın eski sömürge ülkelerinde hızla gelişen özgürlük ve bağımsızlık akımları güçlendikçe sosyal ve ekonomik içeriği ağır basacak ve bundan uluslar arası komünizm yararlanacaktı.

Şu halde bir yandan Asya ve Afrika ülkelerinde komünizm aleyhtarı rejimler desteklenirken, öte yandan Rusya ile Çin’i çevreleyen devletleri Amerika’nın patronluğu altındaki askeri paktlar içinde kümelenmeye çaba harcanmalıydı. Güneydoğu Asya’da SEATO ve Ortadoğu’da Bağdat Paktı bu stratejinin ürünleriydi.

Ortadoğu’ya ilişkin planın hedefi birinci aşamada Sovyetler Birliği’ni batı’ya bağlı devletlerden oluşan bir kordonla kuşatmaktı. Böylece bu bölgede komünizmin yayılmasına set çekilmiş olacaktı. İkinci aşamada ise Amerikan sermayesi bütün heybetiyle Ortadoğu’ya akın ederek başta zengin petrol kaynakları olmak üzere, tüm bölge ekonomisini egemenliği altına alacaktı.

Amerika’nın birinci aşamada öngördüğü askeri paktın, Sovyetlere komşu olmalarından ötürü, Türkiye ile İran doğal üyeleri sayılıyordu. Sovyet himayesindeki Hindistan’a karşı silahlanmak isteyen Pakistan da onlara katılabilirdi. İki blok arasında tarafsızlığı yeğ tutan Afganistan üzerinde de çalışılacaktı. Ancak Rusya’da uzak bölgelerdeki Arap Devletlerini komünizm tehlikesine inandırıp bir askeri pakta sokmak nasıl mümkün olacaktı? Bu rolü üstlenmeyi Türk hükümeti kabul etti⁸⁶.

Türkiye’de Demokrat Parti iktidarı ülkede başlattığı ekonomik kalkınma atılımlarının başarısı için Amerika’nın bol ve sürekli yardımına gereksinme duyuyordu. Yardımın karşılığını ise Türkiye ne para ne de mal ile değil, Ortadoğu’da Amerikan nüfusunun çekişmesine yardımcı olarak ödeyebilirdi. DP liderlerinin düşüncesine göre Türkiye Ortadoğu’da askeri potansiyeli ve siyasal etkisi en yüksek devlet olduğunu gösterirse Amerikan yardımında sürekli yaralanabilirdi. Gerçi, daha iktidara geçmez, Kore Savaşı’na gönüllü olarak katılıp binlerce Türk çocuğunu kurban vermekle DP iktidarı Türkiye’nin askeri gücünü Amerika’ya kanıtlamış olduğuna inanıyordu ama bu çılgınca hareketinin ödülünü NATO’ya kabul edilmek biçiminde almıştı. Şimdi Amerika’yı vazgeçilmez dost ve müttefik olduğuna inandırmak için Türkiye’yi Ortadoğu’da yeni görevler bekliyordu. 1958’de Irak İhtilali patlak verinceye kadar

⁸⁶ Mahmut Dikerdem, **a.g.e.**, s.162.

Menderes hükümetlerinin dış politikada ağırlığı Arap dünyasına kaydırması ve Bağdat Paktı'na sarılmasının nedenini bence bu düşüncede aramak gerekir⁸⁷.

2- Paktın Kuruluş Aşamaları

a- Kuzey Seddi Projesi

Ortadoğu'nun savunması konusunda, 1951 Kasımı'ndan 1953 Mayıs'ına kadar geçen dönem içinde, hiçbir olumlu adım atılamamıştı. Üstelik durum daha da karmaşık hale gelmişti. Çünkü her devlet kendine göre bir hava çalmaktaydı ve ayrıca, İngiltere'nin Mısır'la yaptığı Süveyş görüşmelerinden de hiçbir sonuç çıkmıyordu. Zira İngiltere'nin Süveyş'ten çekilmeye niyeti yoktu. Kaldı ki İngiltere, Süveyş'ten çekilse bile, Mısır'ın bir bölgesel savunma sistemine katılmaya niyetinin olmaması, İngiltere'yi, Süveyş konusunda daha da katı bir tutma itmiş görünüyordu.

İşte bu karmaşık durum dolayısıyla, Dışişleri Bakanı Dulles, bölge ülkelerini teker teker ziyaret edip, durum hakkında kendisi bir tespit yapmak istedi. Özellikle mahalli ülkelerin MEDO konusundaki düşünce ve görüşlerini ve dolayısıyla MEDO'nun gerçekleşme imkânlarını öğrenmek istiyordu⁸⁸.

Bu amaçla, Dışişleri Bakanı Dulles, beraberinde direktörü Horald E. Stassen olduğu halde, yirmi gün süren yerinde bir inceleme gezisine çıkmak üzere 19 Mayıs 1953'de Washington'dan ayrılarak Türkiye ve İsrail'de dahil olmak üzere bütün Ortadoğu devletlerinin ziyaret etmiştir. Dulles'in bu ziyareti Birleşik Amerika'nın dış politikasına yeni bir çığırın başlangıcıdır⁸⁹.

Dulles bu gezi çerçevesinde sırasıyla Mısır, İsrail, Suudi Arabistan, İran, Hindistan, Pakistan, Yunanistan, Türkiye ve Libya'da bazı görüşmeler yapmıştır. Bu gezi planında Türkiye'nin ziyaret edilmesi başlangıçta öngörülmemiştir. Onun güvenilir bir NATO üyesi olduğu, Ortadoğu'da sorumluluk yüklenmeye hazır bulunduğu

⁸⁷ A.g.e., s.163.

⁸⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.212.

⁸⁹ Mehmet Gönübol, a.g.e., s.251

biliniyordu. Ancak Başbakan Menderes bu Ortadoğu gezisi sırasında Dulles ile Ankara’da görüşmek isteyince, böyle bir ziyaret programa alınmıştı.

Ankara’da ziyaret günü 26 Mayıs’ta Amerikan – Türk heyetler arasında iki toplantı yapıldı. Birincisinde Türk heyetine Başbakan Adnan Menderes, ikincisinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlık etmişti. Türk heyetine Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ve bakanlığın ileri gelenleri katılmıştır⁹⁰. Bu toplantılarda Başbakan Adnan Menderes şu açıklamayı yapmıştı:

“Türk Hükümeti şu sonuca varmıştır ki, Arap ülkelerinin MEDO etrafında toplama ümidi, şimdilik terk edilmelidir. Bu başarısız çabalardan sonra, yeni bir sayfa çevrilmeli ve yeni bir teşebbüs başlatulmalıdır. Arap ülkelerinin katılmaması üzücüdür; fakat bundan ümitsizliği de düşmemek gerekir. Dolayısıyla Ortadoğu’nun savunulmasında Türkiye belkemiği olmalıdır. Yani savunma sistemi Türkiye etrafında kurulmalıdır”⁹¹.

Dulles, Menderes’in Arap ülkelerinden vazgeçilmesi konusundaki sözlerinden hayrete düştüğünü belirtince Menderes sözlerine açıklama getirerek, Türkiye’nin Araplarla işbirliği yapmak istediğini, fakat Arapların bu işbirliğine yanaşmadıklarını, bu sebeple bölgesel savunmanın planları hareketle geçecek olursa, bunu Araplar içinde etme diye bir şeyin söz konusu olmadığını ifade etmiştir.

Cumhurbaşkanı Bayar ise konu ile ilgili şöyle konuşmuştur:

“Arap ülkeleri, milliyetçiliğini ispat etmek için birbirleri ile yarışıyorlar ve her biri diğerinden daha sert olduğunu göstermenin çabasında. Bu ülkeler, kendi durumlarının haklılığını göstermek için birtakım çetrefil problemler ortaya atıyorlar. Mesela, İsrail, Süveyş ve Arap ülkelerinin bizim yanımızda olacağına inanmıyorum. Bunlar Rusya ile birlikte olup, Batı’yı tehdit ederken çocukça iddialar ileri sürüyorlar. Rusya’nın teşkil ettiği büyük tehlikenin, bunlar farkında değiller”⁹².

Bu konuşmanın üzerine Dulles’in güvenilebilecek bir Arap ülkesi olup olmadığı sorusu üzerine Bayar, diğerlerine oranla Irak’ın güvenilir olduğunu söylemişti.

Dulles’in Ortadoğu gezisi tamamlandıktan sonra, 1 Haziran 1953 günü Washington’da, Başkan Eisenhower, başkan yardımcısı, dışişleri ve savunma bakanları

⁹⁰ İsmail Soysal, **a.g.m.**, s.182.

⁹¹ Fahir Armaoğlu, **a.g.m.**, s.222.

⁹² **A.g.m.**, s.222.

ile diğer yetkililerin katıldığı bir Milli Güvenlik Konseyi toplantısı yapılarak gezinin sonuçları değerlendirildi. Dulles'e göre Batılı devletlerin Ortadoğu'daki itibarları çok kötüydü ve Amerika'da İngiliz ve Fransız emperyalizmi ile bağlantılı olmanın sıkıntısını çekiyordu. Arap lkeleri Sovyet tehlikesini değeril, kendi sorunlarını, özellikle İsrail sorunun dşunmekteydi. Dolayısıyla Araplarla bir şey yapılamazdı. Dulles, bu arada ilginç bir açıklama da yaparak, Arap lkelerinin eski Türk yönetimi (yani Osmanlı İmparatorluğu) dolayısıyla, Türkiye'den, çok korktuklarını da söylemiştir. O halde başka bir formül bulmak gerekiyordu. Bu8 formül de Dulles'e göre, güçlü bir savunma, Türkiye, Irak, Suriye ve Pakistan'dan meydana gelen bir Kuzey Seddi'ne dayandırılmalıydı.

Bu açıklamalardan ve tartışmalardan sonra Konsey'de, Mısır'ı esas alan bir MEDO'nun gerçekçi bir konsept olmadığına ve dolayısıyla Amerika'nın Pakistan, Irak, Suriye ve Türkiye'yi içine alan Kuzey Seddi kavramı üzerinde faaliyetini yoğunlaştırılmasına karar verildi. 17 Haziran 1953'te de, Washington'da Amerikan ve İngiliz temsilcileri arasında yapılan görüşmede, MEDO'nun şimdilik rafa kaldırılmasına ve konuya yatkın görünen Irak, Suriye ve Pakistan ile ikili görüşmeler yapılmasına karar verildi⁹³.

b- Karaçi Antlaşması

Türkiye'nin bir Ortadoğu savunma teşkilatının liderliğini yüklenmeye istekli görünmesinden sonra, sıra buna katılacak devletleri bulmaya gelmişti. Başlangıçta buna istekli ilk devlet Pakistan olmuştu. Pakistan doğrudan doğruya bir Sovyet tehlikesi karşı karşıya değerildi. Fakat Keşmir Sorunu yzsden Hindistan ile ilişkileri çok kötüydü ve bu yüzden savunmasını güçlendirmek için kendisini batılı devletlere bağlamak istiyordu. Pakistan'ın Ortadoğu savunma düzenine katılma kararını alması kendine ya da Ortadoğu'ya yöneltilecek bir Sovyet tehlikesi korkusundan çok bu yüzden olmuřtur⁹⁴.

⁹³ A.g.m., s.223.

⁹⁴ Mehmet Gönlübol, a.g.e., s.252.

Türkiye ise Pakistan'ın 1947'de kuruluşundan beri onunla sıcak ilişkiler sürdürmüş ve 26 Temmuz 1951'de bir Dostluk Antlaşması imzalamıştı. 1953 yılı sonlarında ve 1954 başlarında iki taraf arasında ABD – Pakistan görüşmelerine paralel olarak yürütülen temaslarda bölgesel bir ittifakın temelini atmak olanağı ortaya koymuştu. Bunun üzerine 19 Şubat 1954 günü Türk ve Pakistan hükümetleri şu ortak bildiriye yayımlamışlardır:

*“Pakistan ile Türkiye arasındaki Dostluk Antlaşması'nun özüne uygun olarak, iki hükümet siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda sıkı ve dostça işbirliği yapmak ve bunun yanı sıra hem kendi çıkarları, hem de tüm barışsever ulusların çıkarları için, barış ve güvenliğin güçlendirilmesi amacıyla gerekli yolları araştırmak konusunda görüş birliğine varmışlardır”*⁹⁵.

Fuat Köprülü ertesi gün yaptığı bir açıklamada, bu bildiriye değinerek bir süreden beri iki hükümet arasında görüşmelerin devam ettiğini ve bir anlaşma imzalamak istediklerini söylemiştir. Bu anlaşmanın içeriği içinde şu bilgileri vermiştir:

*“Tespitine çalışılan antlaşma askeri bir ittifak veya askeri bir antlaşma olmamakla beraber, jeopolitik mütalaalara ve iki devletin imkânlar ile milletlerarası icabata göre sulh ve cemiyetin takviyesi için neler yapılabileceğinin tetkik ve tespit edilmesine matuf ve müşterek mesailer sarfına derpiş edecektir. Bu işbirliği, sulh ve emniyet mevzularına inhisar etmeyip, alakadar memleketlerin refahı, tealisi, terakkisi ve yekdiğerini daima daha iyi anlaması gibi hususlara da teşmil edecektir”*⁹⁶

Ayrıca Fuat Köprülü, yapılacak olan bu antlaşmanın sadece iki devlete değil barışsever bütün devletlere açık olacağını da belirterek bu ifadesini şu iki sonuca bağlamıştır:

- “1. Derpiş edilen antlaşmanın alakalı barışsever devletlere açık olacağı,*
- 2. Antlaşmanın hiçbir barışsever ve hüsnüyet sahibi devletin aleyhine müteveccih olmadığı ve olmayacağı”*⁹⁷.

Türkiye Pakistan arasında bu Dostça İşbirliği Antlaşması, 2 Nisan 1954 günü Karaçi'de Pakistan Dışişleri Bakanı Zülfikar Han ile Türkiye büyükelçisi Salahattin

⁹⁵ İsmail Soysal, **a.g.m.**, s.186.

⁹⁶ **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1954.

⁹⁷ **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1954.

Arel arasında imzalanmıştı. Antlaşma, 11 Nisan'da 370 milletvekilinin katıldığı oylama sonucu 370 kabul oyuyla yürürlüğe girmiştir⁹⁸.

Antlaşmanın amacı ve getirdiği hükümler şöyle özetlenebilir: Giriş kesiminde, BM amaçlarına uyum içinde girişilecek işbirliğinin Ortadoğu ülkelerinin çıkarlarına uygun olacağı böylece bölünmez nitelikteki dünya barış ve güvenliğine hizmet edeceği belirtilmiştir.

1., 2. ve 3. maddeler dostluk, danışmalar ve kültür, ekonomik ve teknik işbirliği ile ilgilidir.

Savunma işleri ile ilgili 4. maddede, teknik deneyim ve gelişmelerde bilgi alışverişi; Silah ve mühimmat yapımında ve alışverişinde yardımlaşma ve en önemli hüküm olarak, dışarıdan kendilerine karşı kışkırtmadıkları bir saldırı olursa, BM'in 51. maddesine uygun biçimde nasıl ve ne ölçüde işbirliği yapılabileceğinin incelenmesi ve saptanması öngörülmüştür.

5. madde, tarafların daha önce bağıtladıkları anlaşmalarının hükümlerinin saklı ve geçerli kalması ile ilgilidir.

6. maddede, bu antlaşmanın, onu amaçlarının gerçekleşmesi için katılmaları yararlı görülecek devletlerin katılmalarına açık olduğu belirtilmiştir⁹⁹.

Gelecekte İran, Irak ve muhtemelen Arap memleketlerinin katılabileceği bir Ortadoğu müdafaa sisteminin esasını teşkil edecek olan bu Karaçi Antlaşması¹⁰⁰, Ankara siyasi çevrelerince büyük bir önemle karşılanmıştır¹⁰¹.

Antlaşmanın ileriki safhası ile ilgili ise basında şu yorumlar yapılmıştır: *“Şimdiki halde siyasi, iktisadi ve kültürel mahiyette olan antlaşmanın yakın zamanda antlaşma ile takviye edilmesinin de kuvvetle muhtemeldir. Diğer taraftan bu paktın ileride bütün Ortadoğu'yu sıkı bir emniyet hattı içine alacak daha şümüllü bir pakt haline gelmesi de beklenmektedir”*¹⁰².

Böylece, Karaçi Antlaşması'nın imzalanmasıyla, Amerika diplomasinin öngördüğü gibi Ortadoğu güvenlik sisteminde ilk adım atılmış oluyordu. Ayrıca Türk –

⁹⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, 11.06.1954, Cilt:2, İçtima:7, s.157.

⁹⁹ İsmail Soysal, **a.g.m.**, s.188.

¹⁰⁰ **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1954.

¹⁰¹ **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1954.

¹⁰² **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1954.

Pakistan Antlaşması'nın asıl amacının diğer Ortadoğu devletlerinin de katılacakları genel bir savunma örgütünün kurulması olduğu da açıkça görülmektedir.

3- Bağdat Paktı'nın İmzalanması

a- Türk – Irak Görüşmeleri

Daha önce sözünü ettiğimiz Ortadoğu Komutanlığından farklı olarak, şimdi kurulmak istenen Ortadoğu savunma düzeninde Batılı devletlerin yer alması söz konusu değildi. Üstelik, bu düzene Arap devletleri katılmadıkça Ortadoğu savunmasının gerçekleşmeyeceği de ortadaydı. Fakat Batılıların içine girmeseler bile kurulacak bu düzenin arkasında olduklarını gören Arap devletleri, buna karşı durum almışlardı. Arap devletleri içinde, Türkiye ile savunma konusunda işbirliği yapmaya istekli devlet olarak Irak çıkmıştı. Bunun üzerine Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa, Londra'ya yaptığı bir ziyaretten dönerken Türkiye'ye gelerek 9–19 Ekim tarihlerinde Türk yöneticileri ile Ortadoğu güvenliği konusunda görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler ile ilgili yayınlanan bildiride şunlar denilmektedir¹⁰³:

“Türk ve Irak milletleri arasındaki tabii kardeşliğin tabii iki neticesi ve iki milletin yüksek menfaatlerinin muktezası bulunan Türk – Irak dostluğunun her sahada faal ve sıkı işbirliği şeklinde tecelli etmesinin yalnız iki memleket için değil, bilhassa Ortaşark için de çok hayırlı olacağı hakikati göz önünde tutularak bunu temine matuf hedef birliği tebellür etmiştir.

Bugün şartlar muvacehesinde tecezzi kabul etmez bir bütün teşkil eden cihan sulhu ve istikrarının teessüs edebilmesinin ancak Birleşmiş Milletler antlaşması'nın ideallerine ve prensiplerine samimiyetle bağlı milletlerin, onları topyekûn tahakkümü altına almak ve mevcudiyetlerini yok etmek gayesini güdenlere karşı aralarında tam tesaniüd halinde ve gediksiz bir müşterek emniyet cephesi kurmaları mümkün olabileceği hususunda mutabık kalınmış ve böyle bir müşterek emniyet cephesinin tam

¹⁰³ Mehmet Gönlübol, a.g.e., s.257.

müsavât şartları içinde Ortaşark'ta da kurulabilmesi için daha fazla gecikilmeden elbirliği ile çalışmak gerektiği neticesine varılmıştır”¹⁰⁴.

Bundan sonra Türk Başbakanı Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 6 - 14 Ocak 1955 tarihinde Bağdat'ı ziyaret ederek Irak yetkilileri ile görüşmeler yapmışlardır. Bu görüşmeler sonucunda 12 Ocak 1955'te yayınlanan Türk – Irak Deklarasyonu'nda, Türkiye ve Irak arasında bir antlaşma yapmaya karar verdiklerini bildirilmiştir. Deklarasyon daha sonra devam etmiştir:

“Bu vesika, Birleşmiş Milletler antlaşması'nın 51. maddesince ifade edilmiş olan meşru müdafaa hakkına istinaden, akidlere, gerek bu bölgede gerek bu bölge dışından, yani her nereden olursa olsun, kendilerine vuku bulunabilecek tecavüzlere müştereken karşı konulması için onlar arasında işbirliği yapılması taahhüdünü ihtiva edecektir.

Bu antlaşmaya, vakit kaybetmeksizin, çok yakın bir zamanda, nihai şekli verilip imzalanacaktır.

Türkiye ve Irak hükümetleri, Orta şark'ta, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın prensiplerine ve bu prensiplere dayanan kararlara uygun şekilde istikrarın tesisine, her ne şekilde olursa olsun tecavüz niyetlerinin önlenmesi sureti ile emniyetin takviyesine hizmet edeceğine kavi buldukları böyle bir antlaşmaya onun gayelerinin tahakkukuna hizmet azmini ispat etmiş olan veya coğrafi mevkiinden dolayı veya elindeki imkanlar sayesinde bu yolda faaliyet sarf edebilecek vaziyette bulunan devletlerin iltihakını faydalı ve lüzumlu telakki eylemektedirler.

Bu itibarla, bu antlaşmanın nihai şeklini olmasına takaddüm edecek çok kısa zamanda bu mevzuda kendileri ile beraber hareket etmek arzusunu gösterecek devletlerle sıkı temas halinde bulunacaklar mümkün olursa vesikanın imzasının onlarla birlikte yapılmasına çalışacaklar ve her hal ve karda imzadan sonra dahi aynı gayretlere devam edeceklerdir”¹⁰⁵.

İki hükümet arasında yapılan bu ziyaretler Irak halkı tarafından da olumlu karşılanmıştır. Bağdat gazetelerinden El Ahval'de çıkan bir haberde görüşmeler hakkında şöyle denilmektedir. “İki memleket münasebetlerinin iyiye doğru gitmesinde,

¹⁰⁴ Cumhuriyet, 19 Ekim 1954.

¹⁰⁵ Cumhuriyet, 13 Ocak 1955.

bu ziyaretlerin büyük rolü vardır. Burada Türk ve Irak ricali arasındaki görüşmelerin Ortadoğu müdafasındaki boşluğu dolduracak müspet neticelere varmasını dileriz”¹⁰⁶.

b- Paktın İmzalanması

Irak ile yapılan bu görüşmeler sonucunda 24 Şubat 1955’de Türkiye ile Irak arasında Bağdat’ta bir Güvenlik Savunma Antlaşması imzalandı. Anlaşma 26 Nisan’da TBMM’de 449 milletvekilinin katıldığı oylama ile 449 kabul oyuyla onaylanmıştır¹⁰⁷. Bu antlaşma 4 Nisan 1955’te İngiltere, 23 Eylül 1955’te Pakistan ve 3 Kasım 1955’te İran’ın da katılımıyla Bağdat Paktı’na dönüştürüldü¹⁰⁸.

TÜRKİYE İLE IRAK ARASINDA KARŞILIKLI İŞBİRLİĞİ ANDLAŞMA

(Treaty of Mutual Cooperation Between Turkey and Iraq)

Bağdat, 24 Şubat 1955

Türkiye ile Irak arasındaki dostluk ve kardeşlik ilişkilerinin sürekli olarak gelişme içinde bulunması nedeniyle ve iki ülke arasındaki barış ve güvenliğin bütün dünya uluslarının özellikle Ortadoğu uluslarının barış ve güvenliğinin ayrılmaz birer parçasını oluşturduğunu kabul ederek ve Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanı ve Majeste Irak kralı arasında Ankara’da 29 Mart 1946’da Bağtlanan dostluk ve İyi Komşuluk Andlaşmasını bütünlemek amacıyla hareket ederek ve bunun her iki ülkenin dış politikalarının temelini oluşturduğuna inanarak,

Bundan başka, Arap Birliği Devletleri arasındaki Ortak Güvenlik ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması’nın 11. maddesinde antlaşmanın herhangi bir hükmünün Bağtılı

¹⁰⁶ **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1955.

¹⁰⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, 26.02.1955, Cilt:2, İçtima:50, s.849.

¹⁰⁸ Ferhat Başdoğan, “Türk – Irak İlişkileri ve Bugünkü Irak”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Yıl:104, Sayı:299, Eylül 1985, s.51.

Tarafları Birleşmiş Milletler Anayasası'ndan doğan hak ve yükümlülüklerinden hiçbirini herhangi bir biçimde zedeleyemeyeceği ya da onları etkilemeyeceği yazılı olduğundan ve Birleşmiş Milletler Yasası'nın 51. maddesi uyarınca uygun önlemlerin alınmasını gerektiren Ortadoğu bölgesinin barış ve güvenliğinin korunması yolunda BM üyesi sıfatıyla üstlendikleri büyük sorumluluklarının bilinci içinde olarak,

Türkiye ve Irak amaçların gerçekleşmesi için bir antlaşma bağlatmak gereğine inanmışlar ve bunun için aşağıda adları yazılı tam yetki temsilcilerini atamışlardır.

Ekselans Celal Bayar, Türkiye Cumhurbaşkanı
Başbakan Adnan Menderes,
Dışişleri Bakanı Ekselans Prof. Fuat Köprülü,
Majeste II: Faysal, Irak Kralı,
Başbakan Ekselans Nuri Es Said,
Dışişleri Bakanı Ekselans Burhanettin Başayan,

Temsilciler yönetime uygun yetki belgelerini sunduktan sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır:

Madde 1

Bağlıklı taraflar, güvenlik ve savunmaları için BM Yasası'nın 51. maddesine uygun biçimde işbirliği yapacaklardır. Bu işbirliğinin gerçekleşmesi için almayı kararlaştıracakları önlemler arasında özel anlaşma konusu olabilir.

Madde 2

İşbu antlaşma yürürlüğüne girer girmez bağıtlı yüksek tarafların yetkili makamları birinci maddede öngörülen işbirliğinin gerçekleşmesi ve uygulamasını sağlamak üzere, alınması gereken önlemleri belirleyip saptayacaklardır. Bu önlemler bağıtlı tarafların hükümetlerince onaylanınca derhal uygulamaya girmiş sayılacaklardır.

Madde 3

Bağıtlı yüksek taraflar birbirlerinin içişlerine herhangi bir biçimde karışmamayı yükümlenirler. Taraflar, aralarında çıkacak bütün uyuşmazlıkları BM Yasası gereğince barışçı yollardan çözeceklerdir.

Madde 4

Bağıtlı yüksek taraflar, bu anlaşma hükümlerini içlerinden bir tarafından üçüncü bir devlet ya da devletlerle üstlenilen uluslararası yükümlülüklerden hiçbirisiyle çelişmediğini açıklarlar. Bu hükümler bağıtlı tarafların yukarıda alınana uluslararası yükümlülüklerine aykırı biçimde de yorumlanamaz. Bağıtlı yüksek taraflar işbu Antlaşma ile bağdaşmayan bir uluslararası yükümlülük üstlenmemeyi yükümlenirler.

Madde 5

İşbu antlaşma Arap Birliği üyesi devletlerden herhangi birisinin ya da bu bölgenin güvenlik ve barışı ile aktif biçimde ilgili olan ve taraflarca kesinlikle tanınan herhangi bir devletin katılmasına açık bulunacaktır. Katılma belgesinin ilgili devlet tarafından Irak Dışişleri Bakanlığına sunulması ile kastımla gerçekleşmiş sayılır. İşbu bu antlaşmaya katılan herhangi bir devlet, antlaşmaya taraf olan bir ya da daha çok devletlerle birinci madde uyarınca özel antlaşmalar yapabilir. Katılan devletin yetkili makamı ikinci maddeye göre önlemleri belirleyip saptayabilir. Bu önlemler ilgili tarafların hükümetlerince onanır onanmaz yürürlüğe girmiş sayılır.

Madde 6

Bağıtların sayısı en az dördü bulunca, antlaşmayı ilgilendiren amaçlar çerçevesinde çalışmak üzere Bakanlar seviyesinde sürekli bir konsey kurulacaktır.

Madde 7

Bu antlaşma beşer yıllık sürelerle yenilenebilmek üzere beş yıl için geçerlidir. Taraflardan herhangi bir işbu antlaşmaya son vermek isteğinde bulunduğunu öbür taraflara yazılı olarak, yukarıda öngörülen sürelerden herhangi bir sona ermesinden 6 ay

önce bildirmekle bu antlaşmadan çekilebilir. Bu durumda antlaşma öbür taraflar için yürürlükte kalır

Madde 8

İşbu antlaşma bağıtlı taraflarca onaylanacak ve onay belgeleri en kısa zamanda Ankara'da verişilecektir. Antlaşma onay belgelerinin verişimi gününden başlayarak yürürlüğe girecektir.

Yukarıda hükümleri kabul ederek, adları geçen yetkili temsilciler işbu antlaşmayı, her üç metinde aynı düzeyde geçerli olmak ve anlaşmazlık durumunda İngilizce metin geçerli sayılmak üzere Türkçe, Arapça ve İngilizce olarsak imza etmişleridir.

İki örnek olarak Bağdat'ta 1374 hicri yılının 2. Recep günü (24 Şubat 1955) Perşembe günü yapılmıştır.

Türkiye Cumhurbaşkanı adına

Adnan Menderes

Fuat Köprülü

Irak Kralı adına

Nuri Es Said

Burhanettin Başayan¹⁰⁹

BAĞDAT PAKTI İMZALANDIĞI GÜN VERİŞİLEN MEKTUPLAR

Bağdat, 24 Şubat 1955

Ekselans,

Bugün imza ettiğimiz anlaşma münasebetiyle, bu antlaşmanın ülkelerimizden herhangi birine yöneltilen herhangi bir saldırı eylemine karşı koymak için ülkelerimizin işbirliği yapmalarını olanaklı kıldığı yolundaki anlaşmamızı belirtmek ve Ortadoğu'da

¹⁰⁹ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağtları...**, s.501-504

barış ve güvenliğin sürdürülmesini sağlamak amacıyla, Filistin konusundaki Birleşmiş Milletler kararlarının uygulanması için sıkı bir işbirliği içinde çalışmak üzere mutabık kaldığımızı bildirmekle onur duymaktayım.

Ekselanslarınızdan en derin saygılarımın kabulünü dilerim

Nuri Es Said¹¹⁰

(Yanıt)

Ekselans,

Bugünkü mektubunuzu aldığımı bildirmekle onur kazanmaktayım.

“(Yukarıdaki mektubun metni)”

Yukarıdaki mektubunuzun içeriğini kabul ettiğimi doğrularım.

Ekselanslarınızdan en derin saygılarımın kabulünü dilerim.

Adnan Menderes¹¹¹

4- Paktın Genişlemesi

a-İngiltere'nin Pakta Katılımı

Türkiye – Irak işbirliği antlaşmasının en çok İngiltere'nin işine yaradığı görülüyor. Bir “kuzey kuşağı” kurulmasıyla ilgili çalışmalar, Ortadoğu’da öteden beri şu, ya da bu biçimde varlığını korumuş ve bu bölgenin politikasında büyük ölçüde etkili olmuş olan bir devlet olan İngiltere'nin daha ilk günlerden başlayarak dikkatini çekmiştir. İngiltere başlangıçta Türk – Pakistan Antlaşması ve bir Amerikan buluşlu olan kuzey kuşağı fikrine bu gibi düzenlemelerin batılı devletlerin Hindistan ile ilişkilerini bozabileceğini düşünerek fazla itibar göstermemiştir. İngiltere'nin Ortadoğu'nun savunması konusundaki ilgili hala Süveyş Kanalı'nın güvenliği ile bu bölgede çeşitli antlaşmalarla elde ettiği üstleri korumak görüşünü dayanıyordu. Ancak

¹¹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, 26.02.1955, Cilt:1, İçtima:50, s.810.

¹¹¹ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları...**, s.504.

Irak'ın burada önemli bir yer kaplayacağı anlaşılınca, bu ülkede iki önemli üsse sahip olması bakımından, İngiltere'nin kuzey kuşağı fikrine duyduğu ilgi çoğalmıştır. İngiltere'ye Irak'ta üs bulundurma hakkı tanıyan 1939 Antlaşması 1956 yılında sona erecekti ve bu antlaşmanın yenilenmesi ihtimali pek zayıftı. Ancak Süveyş bölgesinden çıkacağı belli olduktan sonra, Irak'taki üslerinden de ayrılmak İngiltere'ye çok güç gelecektir¹¹².

Paktın yeni üyeler hakkındaki beşinci maddesinde, bölgedeki güvenlik ve barışla ilgili, ülkelerinde pakta girebileceği öngörülüyordu. Bu şekilde, bölgedeki güvenlik pakta katılabilme imkânı tanınıyordu. Nitekim İngiltere 4 nisan 1955'de Bağdat Paktı'na katılmıştır¹¹³.

Türkiye Başbakanı Adnan Menderes İngiltere'nin Türk – Irak Paktı'na katılmaya karar vermesini açıklamasından sonra 1 Nisan 1955'de verdiği bir demeçte bu olaydan duyduğu memnunluğu belirttikten sonra şöyle demektedir:

*“Bu bütün sulhsever milletleri sevindirmesi icap eden son derece mesut bir hadisedir. Çünkü şimdi Orta Şark'ın en hassas kısmında, bütün bölgenin emniyetine, istikrarına ve refahına hizmet edecek olan ve en iyi ve halis niyetlere dayanan bu sulh teşkilatı, İngiltere gibi imkânları geniş bir devletin ahdi ve fîli işbirliğini kazanmış oluyor. İngiltere'nin vermiş olduğu misalin bu bölgede kaim bulunan ve bölgenin emniyet ve sulhu ile faal şekilde ilgili olan diğer devletler tarafından yakın bir zaman içinde takip edileceğinden emin bulunuyoruz.”*¹¹⁴

İngiltere'nin katılması, paktın niteliğine önemli bir değişiklik getirmiştir. Başlangıçta bu paktın hazırlanması ve imzalanması geniş ölçüde Amerikan teşebbüsü ve liderliği ile mümkün olduğu halde, bundan sonra pakta fiilen katılması sebebi ile İngiltere tabii olarak liderliği ele geçirmiştir. Süveyş'teki üslerin terk edilmesinden sonra İngiltere Ortadoğu'daki, özellikle Basra Körfezi'ndeki çıkarlarını, bu arada ekonomisi için hayati önemde olan akaryakıtını ancak Bağdat Paktı ve Irak'la yaptığı ikili anlaşma sayesinde sağlamak ve korumak imkânına sahip olabilecekti¹¹⁵.

¹¹² Mehmet Gönübol, **a.g.e.**, s.263.

¹¹³ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.67.

¹¹⁴ Mehmet Gönübol, **a.g.e.**, s.264.

¹¹⁵ İngiltere Pakta girdiği gün, Irak'la arasında 1930 yılında imzalanmış ve süresi 1956 yılında sona erecek olan antlaşmayı yenileyen bir anlaşma imzalamıştır ve bu anlaşma her iki devlet de Bağdat Paktı'na üye oldukları sürece geçerli sayılacaktı. Ayrıca Bkz. Mehmet Gönübol, **a.g.e.**, s.264.

b- Pakistan ve İnan'ın Bağdat Paktı'na Katılımı

Fuat Köprölü TBMM'de yaptığı açıklamada paktın diğer Ortadoğu devletlerini de kapsadığını belirterek şunları söylemiştir:

“Biz bu emniyet, sulh ve müdafaa paktının yalnız iki hükümet arasında , Irak ile Türkiye arasında değil, daha geniş bir surette Orta şark'ın huzur ve sükununun, sulhu müdafaa edebilecek bir şekilde gelmesini isteyen ve menfaatleri bunda bulunan memleketlerin, Arap memleketlerinin iştirakiyle meydana getirilmesini şiddetle arzu ettik”¹¹⁶.

Nitekim Türk hükümeti artık, Arap ülkelerinden birkaç tanesinin daha pakta katılmalarını sağlamak için çaba gösteriyordu. Pakta katılması ile akla gelen “yeni adaylar” Ürdün ve Lübnan'dır¹¹⁷. Ancak her iki ülkenin başında da aslında batıya yakın yönetimler bulunmasına rağmen, Mısır'ın liderliğindeki aleyhte kampanyada çekinerek, Bağdat Paktı'na girmeye cesaret edemediler ve tarafsız kalmayı tercih ettiler¹¹⁸. Bağdat Paktı'na dördüncü üye olarak katılma isteği yine Arap olmayan bir devletten, Pakistan'dan geldi. 4 Nisan'da, yani İngiltere'nin pakta katıldığı gün Türk – Irak hükümetleri Pakistan'a da ortak bir çağrıda bulunmuşlardı. Pakistan'ın Bağdat Paktı'na katılmasını sağlayacak görüşmeler 28 – 29 Haziran'da Ankara'da yapılmış ve Pakistan Başbakanı 1 Temmuz'da ülkesinin Türk – Irak Paktı'na katılacağını kesin olarak açıklamıştır. Pakistan pakta resmen 23 Eylül 1955'te katılmıştır

Pakistan'ın Bağdat Paktı'na katılması bu pakta önemli bir yenilik getirmiş değildir. Çünkü Ortadoğu'da bir ortak savunma örgütü kurulması yolundaki ilk adımlar zaten 2 Nisan 1954 antlaşmasıyla Türkiye ile Pakistan arasında atılmış bulunuyordu. Pakistan bu antlaşmadan Bağdat Paktı'na geçmek için iç politika alanının en elverişli anını ve Birleşik Amerika'dan alacağı yardımın düzenlemesini beklemişti¹¹⁹.

Pakistan'ın da katılmasından sonra Bağdat Paktı dörtlü bir anlaşma olmuştu. Son biçimini alması İnan'ın da pakta katılmasıyla gerçekleşti.

¹¹⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, 26.02.1955, Cilt:1, İçtima:50, s.808.

¹¹⁷ Hüseyin Bağcı, **a.g.e.**, s.72.

¹¹⁸ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.66.

¹¹⁹ Mehmet Gönlübol, **a.g.e.**, s.265.

İran Hükümeti 11 Ekim 1955'te pakta katılacağını açıkladıktan sonra, ertesi gün bu hususu Irak Hükümeti'ne resmen bildirilmiş ve 3 Kasım'da katılma işlemlerini tamamlamıştı. İran'ın Bağdat Paktı'na katılması bu devletin dış politikasında yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmiştir. İran geleneksel olarak güvenliğini, bir tarafsızlık politikasıyla ve büyük devletler arasında kesin bir seçim yapmayarak bunları kendisine karşı tahrik etmemekle korumuştur¹²⁰. Ancak, Sovyetlerce desteklenen ayrılma hareketlerinin başarısızlığa uğradığı, Azerbaycan ve Mehşet'te durumu tersine çevirme girişimlerini, Sovyetler Tahran'ı Batıya yanaşmama tehditleri izlemiştir¹²¹. Bunun üzerine İran şahı Batı'yı tercih eden bir politika izlemeye başlamıştır. Ancak şah Kuzey Kuşağı'na, Batıların kendisini Sovyet tehlikesi karşısında savunacaklarına aklı kestiği anda katılmıştır. Bununla beraber, Bağdat Paktı'na katıldığı sırada bile, Batılılar, özellikle Birleşik Amerika, İran'a ne yardım, ne de başka bir hususta kesin garanti vermiş bulunuyorlardı. Fakat şah pakta katılmakla Batı'nın daha fazla desteğini sağlayabileceğini ümit ediyordu.

B- BAĞDAT PAKTI'NA TEPKİLER

1- Mısır'ın Pakta Tepkisi

a- Mısır'la İlişkiler ve Tugay Olayı

Mısır'da 23 Temmuz'da 1952 tarihinde Kral Faruk'un devrilerek, ordunun yönetime el koymasından sonra, önce Prens Ahmet, Mısır Kralı ilan edilmişti. Daha sonra ise General Necip başkanlığında askeri bir yönetim kurulmuştur. Türkiye bu şekilde Batıyla kader birliğine girerken, Arap dünyası ise 23 Temmuz 1952 tarihinde meydana gelen Mısır İhtilali ile beraber Batıdan daha kesin çizgilerle ayrılamaya başlıyordu¹²².

¹²⁰ A.g.e., s.265.

¹²¹ Cemal Erginsoy, "Sovyetler Birliğinin İran Politikası", **Stratejik Etütler Bülteni**, Yıl:14, Sayı:71, Genel Kurmay Başkanlığı yay., Ankara, Temmuz 1980, s.5.

¹²² Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e., s.55.

I. Menderes hükümeti Mısır'da kurulan askeri idareyi kuşku ile karşılamakla beraber, bir yandan olup olması öte yandan da Mısır'da meydana gelen değişikliğin tüm Arap aleminde yarattığı sevinç ve heyecan dolayısıyla ihtilal hükümetine karşı dostça tavır takınmanın Arap dostluğu politikasına uygun düşeceği kanısına varmış olmalı ki, 23 Temmuz hareketini izleyen aylarda Mısır'a karşı tutumumuzda bir değişme, sertleşme görülmedi¹²³.

Mısır ile ilişkilerde önemli bir yer işgal eden ve tarihe Tugay Hadisesi diye geçen olaya gelince; Demokrat Parti iktidara geçtikten sonra Arap ülkelerine bir yakınlaşma politikası izlemeye başladı. Bu istek, ister NATO'ya girme isteğinin gerçekleşmesi için ABD'ye ve İngiltere'ye karşı şirin gözükme ister hiçbir etki altında kalmadan o tarihteki hükümetin yürütmeye başladığı dış politikanın gereği olsun, gerçek olan şudur ki; 1950'lerden itibaren Arap dünyasına açılma ve yakınlaşma başlamış ve zamanın Dışişleri Bakanı da bu politikanın önderliğini yapmıştı. Bunun için de eşi Mısır Kralı Faruk ile yakın akraba olan Hulusi Fuat Tugay'ı Kahire Büyükelçiliğine atayarak bundan yararlanmak istedi. Hulusi Fuat Tugay'ın eşi eski Mısır Kralı Fuad'ın kız kardeşi Prenses Nimet'in kızı idi. Bu nedenle de Mısır'da emlakı vardı.

Hulusi Fuat Tugay, Mısır sarayına yakınlığı ve eşinin emlakının varlığı nedeniyle görevi kabul etmek istemese de Dışişleri Bakanının isteği üzerine Kahire'ye gitmişti.

Bu atama ne yazık ki Mısır'daki devrim hareketinden sonra yararlı olamadı ve her iki ülkenin soğuk olan ilişkilerini daha da soğuttu. Buna da büyükelçinin hataları (Büyükelçi, Mısır'ın da davetli olarak bulunduğu evinde verdiği yemekte devrimin uzun süremeyeceği yolundaki sözleri ve İngiltere'yi savunur bir tutum taşıması; devrik hanedan yakınlarına karşı davranışları; en önemlisi de 2 Ocak 1954 günü Kahire Operası'nda Başbakan Nasır'ın elini sıkıkmaması ve onunla tartışmaya girerek "Mısır'ın şimdiki yöneticilerinin memleketlerini felakete sürüklemekte olduklarını söylemesi ve büyükelçimiz ve eşi aleyhine girişilen kampanya giderek yoğunlaştığı halde Ankara'nın büyükelçiyi zamanında değiştirmeyişi neden olmuştur¹²⁴. Bu olaylardan sonra,

¹²³ Mahmut Dikerdem, **a.g.e.**, s.69.

¹²⁴ Ethem Tiryakioğlu, **a.g.m.**, s.86.

Mısırlılar Büyükelçi Tugay'ın dokunulmazlığını ülkeyi terk etmeden kaldırdılar ve Mısır yönetimi, elçinin ülkeyi 24 saat içinde terk etmesini istedi¹²⁵.

Bu olay sonucunda Türkiye Mısır'a bir protesto notası vererek, bir elçiye karşı yapılan davranışın temsil ettiği devlet karşı da yapılmış olduğunu ve bu tarz edep ve terbiye dışı hareketlerin, iki memleket arasındaki ilişkilerin hiçe sayılması anlamına geldiği belirtilmiştir.

Menderes Hükümet Mısır'ın bu ciddi gafına rağmen, bu ülke ile ilişkiler kurma pahasına ayrıca bu tarihlerde Sovyet tehdidine karşı oluşturulmaya çalışılan pakta Mısır'a ihtiyaç duyulması nedeniyle olayı çok fazla büyütmemiştir.

b- Mısır'ın Bağdat Paktı'na Tepkisi

Bağdat Paktı'nın kurulup genişlemesi, özellikle İran'ın da katılımıyla paktın büyümeye başlaması, Mısır önderliğinde pakta karşı cephe alan devletlerin endişesini arttırmış ve bunların tepkisinin kuvveden fiile çıkarılmasına yol açmıştır. Daha öncesinde Türk – Irak antlaşması'nın imzalanması sırasında Irak'ı pakta imzalamaktan vazgeçirmek için, diğer Arap devletlerinin de pakta katılmalarına engel olmak için Arap devletlerini teşkilatlandırmaya çalışmıştır¹²⁶. Mısır Hükümeti Türkiye – Irak arasında kurulması düşünülen savunma paktını Arap birliğine karşı yapılan xiddi bir darbe olarak görüyordu¹²⁷ ve Türk – Irak Antlaşması hakkında Mısır Dışişleri Bakanı şu demeci vermiştir:

*“Türkiye – Irak hükümet adamları arasında yapılan antlaşma, Arap devletleri arasında mevcut antlaşmalara aykırı olup Arap siyasetine uymamaktadır”*¹²⁸.

Bunun üzerine Irak'ın Kahire elçisi de şu resmi açıklamayı yapmıştır:

“Türkiye ile Irak arasında yapılan antlaşmalar, 1947 senesinde İsmet İnönü ile Kral Faysal arasında imzalanan dostluk ve işbirliği antlaşmasının bir devamıdır. Mezhur antlaşmada, her iki devletin dış meselelerde fikir teatisinde bulunmalarına ve

¹²⁵ **Cumhuriyet**, 7 Ocak 1954.

¹²⁶ Mehmet Gönübol, **a.g.e.**, s.267.

¹²⁷ Hüseyin Bağcı, **a.g.e.**, s.63.

¹²⁸ Kast edilen antlaşmalar 1950'de kurulan Arap Ortak Savunma Paktı'dır.

Birleşmiş Milletler anayasasına uygun olarak müşterek bir müdafaa birliği kurulmasına dair kayıtlar bulunmaktadır. Bu bakımdan Irak ile Türkiye arasında varılan antlaşmaların Arap devletlerini rencide edecek bir tarafı olmadığı gibi Arap devletlerinin lehinde bir hareket tarzıdır”¹²⁹.

Ancak Mısır için bu açıklamalar yeterli gelmemiş ve Mısır Milli İstikamet Vekili Salah Salem, bütün Arap devletlerini olağanüstü bir toplantıya davet etmiş ve bu toplantıda Türkiye ile Irak arasında imzalanacak olan pakta karşı Arap devletlerinin tutumlarının tespit edileceğini belirtmiş ve şunları söylemiştir:

“Arap Birliğine dahil devletler arasında mevcut antlaşmalar gereğince herhangi bir Arap devleti yabancı bir devlete herhangi bir antlaşma yapmak istediğinde diğer aza devletlere bunu bildirmek ve muvafakatlerini almak mecburiyetindedir. Irak ise kendi başına ve hiçbir aza devlete danışmadan Türkiye ile bir müdafaa antlaşması imzalamaya karar vermiştir. Bu hattı hareket tehlikeli bir adım olup Arap devletlerinin birliğini yok edecek mahiyettedir. Irak bu suretle Arap devletleri arasında mevcut antlaşmalara ve bütün prensiplere aykırı hareket etmektedir”¹³⁰.

Bu çağrı üzerine 22 Ocak'ta toplantıya katılacak olan Arap devletleri (Irak, Suriye, Suudi Arabistan, Lübnan ve Ürdün) Kahire'ye birer temsilci göndermiştir¹³¹. Bu toplantılarda Mısır Başbakanı Nasır Türkiye hakkında sert konuşmalar yapmış ve Arap birliğinin ortak bir tebliğ yayınlarak Türk – Irak anlaşmasını gereksiz olduğunu ve diğer Arap devletlerini tehlikeye düşürdüğünü belirmesini istemiştir. Ayrıca Mısır başvekili Cemal Abdülnasır ise Türkiye'nin herhangi bir harpte Irak'ı ve dolayısıyla diğer Arap devletlerini bir badireye sürükleyeceğini söylemiştir¹³².

Bunun üzerine Mısır Arap Güvenlik Paktı niteliğinde 12 maddelik bir tasarı sunmuştur. Bu tasarıdaki en önemli maddeler ise şunlardır:

1. Orta şark'ın müdafaası Arap orduları tarafından yapılmalıdır.
2. Bunun için Arap orduları birleştirilip tek bir kumandanlık altına verilmelidir.
3. Arap ordularının genel karargahı Süveyş'te bulunmalıdır.

¹²⁹ Cumhuriyet, 14 Ocak 1955.

¹³⁰ Cumhuriyet, 17 Ocak 1955.

¹³¹ Cumhuriyet, 22 Ocak 1955.

¹³² Cumhuriyet, 23 Ocak 1955.

4. Bu pakta Orta şark'ta bulunan diğer şark memleketleri aynı haklarla görebileceklerdir.
5. Bu pakta katılacak devletler, başka bir savunma paktına iştirak etmiş olamayacaktır.
6. Bu pakta katılacak devletler, başka devletle hususi bir savunma akdi yapmayacaktır¹³³.

Görüldüğü gibi bu tasarı Bağdat Paktı'na karşı kurulmak istenen bir pakt niteliğindedir.

Mısır'ın Bağdat Paktı'na olan bu sert tepkisinin nedenini Nadir Nadi şu şekilde açıklamaktadır:

“Mısır, büyük askeri kuvvetleri bulunan Türkiye'nin adeta himaye eder gibi Arap alemine girmesini, kendi liderlik ümitlerinin tahakkukuna engel görmektedir. Türkiye ile çok hayati ehemmiyette muahedeler yapacak Arap memleketlerinin yarınki siyasi inkişaflarında Mısır'ın siyasi işaretlerine kulak asmadan evvel, muahede ile bağlı olduğu devletle yani Türkiye ile istişarede bulunması pek tabii bir hakkı olacaktır. Bu da Arap aleminin mevhum liderliğini ehemmiyetten düşürecektir. Mısır bunun için Arapların Türkiye ile anlaşmasını istemez ve istemeyecektir”¹³⁴.

Ancak Suriye, Lübnan ve Ürdün Irak'ı mahkum edecek böyle bir karar yanaşmadılar. Irak temsilcisi de Bağdat bildirisinin daha iyi incelenip anlaşılması için önce Dışişleri Bakanlarının toplanmasını, onların hazırlayacağı raporu şubatta Başbakanların yeni bir toplantısında ele alınmasını önermişti. Bu öneri de kabul edilmemiş sonuçta bir ortak bir bildiri yayınlanmaksızın ve kesin bir karar alınmaksızın Lübnan, Suriye, Ürdün, Mısır temsilcilerinin Bağdat'a gidip bir uzlaşma bulması kararlaştırılmıştı. Ama 31 Ocak – 2 Şubat'ta yapılan bu Bağdat toplantısında da bir şey çıkmayacaktı. Nasır Türk – Irak Paktı'nın imzalanmasını engelleyememiş ancak ona herhangi bir Arap ülkesinin katılmasına engel olmuştu. Şimdi bütün gücüyle Bağdat Paktı'na karşı vereceği savaşında öbür Arap ülkelerini etrafında toplayıp onlara kendi liderliğini kabul ettirmeğe çalışacaktı¹³⁵.

¹³³ **Cumhuriyet**, 27 Ocak 1955.

¹³⁴ Nadir Nadi, “Türkiye, Arap Alemi ve Mısır”, **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1955.

¹³⁵ İsmail Soysal, **a.g.m.**, s.208.

2- Suriye'nin Pakta Tepkisi

Şubat 1955'te Türkiye, Bağdat Paktı'na Suriye'nin katılmasını sağlamak için gayret gösterdi. Hatta Başbakan Adnan Menderes, bu amaçla Suriye'yi ziyaret etmiştir¹³⁶.

Suriye ziyaretinden bir gün önce 13 Ocak Bağdat Paktı'na karşı Şam'da öğrenciler protesto gösterileri düzenlemişlerdir. Yaklaşık 45 gösterici, 15 Ocak'ta düzenlenen bir başka gösteride gözaltına alınmışlardır. Halep'teki gösterilerde ise olaylar 50 göstericinin ve 32 polisin yaralanmasına kadar varıyordu¹³⁷. Gösterilerin Mısır ajanlarınca düzenlendiği, komünistlerce desteklendiği ve Suudi Arabistan'dan yardım görüşü belli olmuştu. Mısır basını ve radyosu Türkiye ve Irak'a karşı sert bir kampanya başlatmıştı. Suriye basınının bir bölümü buna katılıyordu.

Suriye'de bir yıl önce devrilen Çiçekli rejiminden sonra parlamento düzenini geri getiren bir hükümet kuruldu. Yeni rejim dış ilişkilerinde Mısır'dan biraz uzak duruyor, buna karşılık Irak'a sıcak bakıyor, ama genellikle temkinli davranan bir dış politika güdüyordu. Cumhurbaşkanı Haşim El-Attasi Osmanlı döneminde Türkiye'de okumuş, yaşlı ve saygın bir kişiydi. Hıristiyan olan başbakan Fares El-Huri ılımlı bir kişi olarak tanınıyordu. Suriye Hükümet Menderes'in Şam'ı ziyaret önerisini dostça kabul etmişti. Kuruluşundan beri Suriye'ye ilk kez bir Türk başbakanı gelmişti.

Menderes'in Dışişleri Bakam Köprülü ve geniş bir heyetin eşliğinde yaptığı bu dört saatlik ziyaret sırasında bir olay çıkmamıştı. Görüşmeler karşılıklı saygı içinde olmakla birlikte, sanki bir "sağırklar dialoğu" gibi geçmişti. Menderes, komünist tehlikesinden, dünya barış ve güvenliğinin bölünmezliğinden, Türkiye'nin Araplara dostluğundan, yapılacak Irak – Türkiye Paktı'na karşı Mısır'ın tepkisinin yersiz ve haksız olduğundan Türkiye'nin Mısır ile de ilişkilerini geliştirmek istediğinden söz etmişti. Sözler Suriye'nin yapılacak pakta katılmasını özendirici bir anlatım içinde kalmış, ama bunu açıkça önermemiştir.

¹³⁶ Talat Yalazan, "Güney Komşumuz Suriye'yi Tanıyor musunuz", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Yıl:104, Sayı:296, Mart 1985, s.49.

¹³⁷ Hüseyin Bağcı, **a.g.e.**, s.63.

Görüşmelerden sonra bir bildiri yayımlanmıştır. Türk tarafının edindiği izlenim, iktidardaki Suriye hükümetinin Bağdat – Ankara savunma işbirliğine şimdilik katılmayı düşünmemekle birlikte, Bağdat ile Kahire arasında tarafsız kalmak, her halde Irak'ı tedirgin etmemek eğiliminde olduğu yolunda idi¹³⁸.

Ancak Suriye'de şubatta yapılan yeni seçimlerde Sabri El-Assali hükümeti kurulunca, Suriye Mısır'a yaklaşmaya başlamıştı. Arap Savunma Paktı dışında hiçbir pakta katılmamak kararında idi. Bunun üzerine biri Mısır – Suriye, Mısır – Suudi Arabistan arasında dayanışmayı öngören Ortak Bildiriler yayımlanmıştı. Bunlar ekim ayında yapılacak birer ittifaka temel olacaktı. Böylece, Suriye Mısır'ın yanında Bağdat Paktı'na karşı bir tutum içine girecekti. Bu tutum 1957'de Türkiye ile Suriye arasında Sovyetler Birliği ile ABD'nin de işe karışmasıyla tehlikeli boyutlara ulaşan bir bunalım yaratacağı¹³⁹.

3-Sovyetler Birliği'nin Bağdat Paktı'na Tepkisi

Sovyetler Birliği Bağdat Paktı'nın kurulmasına ilk tepkisini Sovyet dışişleri Bakanı'nın 16 Nisan 1955'de bir süre önce “*Yakın ve Ortadoğu'da belli bazı batılı güçler tarafından kurdurulan askeri gruplaşmalar*” reddediliyordu. Açıklama ayrıca şunu da vurguluyordu. “*Yakın ve Ortadoğu'daki durum son zamanlarda oldukça gerginleşmişti. Bunun sebebi de bazı batılı güçlerin Yakın ve Ortadoğu'daki güçleri saldırgan Kuzey Atlantik blokuna ek olabilecek askeri gruplara çekmek üzere yeni girişimlerde bulunmalarıdır. 1951'DE ADI “Ortadoğu komutanlığı” olan bir savunma planının Yakın ve Ortadoğu ülkelerince direnişle karşılaşılması sonucunda başarısızlığa uğramıştır. ABD ve İngiltere Yakın ve Ortadoğu ülkelerine tek tek veya çift çift olmak üzere dolaylı bir şekilde kendi egemenlikleri altında belirli gruplandırmalar kurmak için önlemler aldılar. Bu şekilde 1954'te bir Türk – Pakistan Antlaşması ve geçen Şubat ayında da Bir Türk – Irak askeri ittifakı yapılmıştır. Türk – Irak ittifakının kurulması ile, kurucular Irak'ın diğer Arap ülkelerinden ayrılmasını başardılar ve bu ülkeler arasındaki gerginliği arttırdılar ki, bu durum bölgedeki ülkeler arasında anlaşmazlık*

¹³⁸ İsmail Soysal, **a.g.m.**, s.206.

¹³⁹ **A.g.m.**, s.209.

çıkarmaya çalışan ve kendi askeri stratejik menfaatlerine uygun fırsatlar bekleyen ülkelerin çıkarlarına hizmet edecektir.”

Açıklamada ayrıca Sovyet Hükümeti'nin Batı'nın özellikle Türkiye'nin “Yakın ve Ortadoğu'da Sovyet tehlikesini” önlemek için bir askeri anlaşmanın gerekli olduğu yolundaki önerileri kesin olarak reddettikten sonra, Sovyet Hükümeti'nin bölgedeki devletlerin milliyetçi hedeflerine büyük bir anlayış ve sempati ile baktığına işaret ediyordu¹⁴⁰.

Uluslar arası Komünizmin Yakın ve Ortadoğu'da önlenmesi Başbakan Menderes'in aktif politikasının önemli bir unsurunu teşkil ediyordu. Türkiye'nin Irak'ı ve diğer Arap devletlerini Batı için kazanma girişimi, Türkiye'nin Ortadoğu'da şimdiye kadar takınmış olduğu tutumda önemli bir değişikliğe işaret ediyordu. Böyle bakıldığında Türk Hükümeti'nin Batı, özellikle ABD ile Ortadoğu'da ortak çıkarlar izlediği görülmektedir. ABD, İngiltere ve Fransa için ekonomik çıkarlar ön planda iken, Türk Hükümeti için ise önemli olan sadece ekonomik ve askeri çıkarlar değil, her şeyden evvel doğudaki sınırların güvence altına alınması idi. Diğer bir deyimle, Türkiye için güvenlik çıkarlarını korumak ön planda geliyordu. Bu açıdan, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile Ortadoğu'da karşı karşıya kalması kaçınılmazdı¹⁴¹.

Böylece Türkiye ve Mısır'ın yanı sıra Sovyetler Birliği de Ortadoğu'da devam eden cereyanlara karışmış oluyordu. Sovyetler Birliği'nin karışmasıyla Ortadoğu yeni bir görünüş kazandı. Bu şekilde Bağdat Paktı kuruluş amaçlarının gerçekleştirilememekle kalmayıp, beklenenin tam aksi yönde sonuçlar vermiş olmaktadır. Böylece Bağdat Paktı gerçekleştirmek istediği gayeye oranla çok zayıf temeller üzerine oturtulmuş bir anlaşma oluyordu.

C- BAĞDAT PAKTI'NIN SONUÇLARI

1- ABD ve Paktı

Bağdat Paktı Amerika ile Ortadoğu'da ortak çıkarlar izleyen Türk Dış Politikasının temel taşını teşkil ediyordu. Amerikan Dışişleri Bakanı J.F. Dulles, Bağdat

¹⁴⁰ Hüseyin Bağcı, **a.g.e.**, s.67.

¹⁴¹ **A.g.e.**, s.69.

Paktı'nın kurulmasından önce Ortadoğu'nun güvenliği ile ilgili Batı Avrupa'nın savunması arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu görmüştü. Dulles'e göre, NATO'nun güney kanadında bulunan Türkiye'nin Ortadoğu'da güvenliğin kurulması için önemli bir rol oynaması gerekiyordu. Türk hükümeti Amerikan stratejisindeki bu algılamayı kabul ediyor ve buna karşılık çok eski silahlara sahip ordusunu modernize etmek için de asker ve ekonomik yardım alıyordu. ABD Dışişleri Bakanı görüşünü şöyle açıklıyordu: "Ortadoğu'da şu anda güçlü bir bölgesel gruplaşma uygun değildir. Barış zamanında ABD ve müttefiklerinin bölgeni kaynaklarından (özellikle petrol) faydalanmalarını sağlayıp Sovyet Blokunu bundan mahrum etmek üzere ABD, Türkiye Pakistan ve mümkün olursa İran ile işbirliği yapmalıdır"¹⁴².

Ancak Pakistan, İtan ve hatta İngiltere'nin de pakta katılmasına rağmen ABD pakta katılmama konusunda büyük bir dikkat göstermiştir. ABD'nin bu davranışının çeşitli nedenler vardır. Bu nedenlerin başlıcaları şunlardır:

1. ABD, Mısır ile Suudi Arabistan'ı kazanmak için pek az da olsa kalan şansını kaybetmek istememiştir.
2. Bağdat Pakistan'a katılarak Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da yeni hareketler girişmeye kışkırtmak istememiştir.
3. İsrail'i dışarıda bırakan ve bu yüzden Telaviv'de iyi karşılanmayan bir pakta katılarak bu devleti daha fazla endişelendirmekten kaçınmıştır.
4. Bağdat Paktı'na katılım, Senatonun onayına bağlı olduğu için, Senatoda yapılacak görüşmeler sırasında bütün Ortadoğu politikasının tehlikeye düşmesinden ve bu konuyu bir iç politika sorunu yapılmasından çekinmiştir¹⁴³.

Ancak ABD pakta tam üye olarak girmemekle beraber, paktın organlarında özellikle Yıkıcı Faaliyetleri Önleme ve Ekonomik komitelerinde faal bir rol yüklenmeyi kabul etmiştir. ABD'nin pakt ile işbirliği içinde olması bütün üye devletlerce olumlu karşılanmış olmakla beraber, tam üyeliği kabul etmemesi, bunları güvensizlik ve memnunsuzluk içinde bırakmıştır. Özellikle İran ve Pakistan üzerinde yalnız bırakıldıkları düşüncesi yaratmıştır. Bu düşünce, yıllar geçtikçe daha da kuvvetlenmiştir.

¹⁴² A.g.e., s.70.

¹⁴³ Mehmet Gönlübol, a.g.e., s.267.

Bağdat Paktı ABD için başarısız bir deneyim olmuştur. Çünkü kendi politikası ve çıkarısı için hazırladığı bütün planlar, yaptığı asker ve ekonomik yardımlara rağmen dilediği sonuçları alamamıştır. Gerçekten de Bağdat Paktı askeri bakımından önemli bir savunma gücü yaratabilmiş değildir. Türkiye zaten elimdeki bütün kuvvetleri NATO emrine verdiği için Bağdat Paktı içinde Batı'nın savunmasına büyük bir katkıda bulunamazdı. İran ve Irak'ın askeri gücü ise, yok denecek kadar azdır. Pakistan'a gelince bu devletin başlıca endişesi Sovyetler Birliği değil Hindistan'dı. Zaten hem Irak ve İran hem de Pakistan Bağdat Paktı'nı Ortadoğu'nun savunmasını sağlayacak bir örgüt olarak değil kendilerine Amerikan yarımı sağlayacak bir araç olarak görmüşlerdir¹⁴⁴.

2- Ortadoğu Açısından Sonuçları

Irak'ın Bağdat Paktı'nı imzalamasıyla Arap birliği içinde büyük parçalanmalar oldu. Bunun en büyük nedeni, ittifaka Irak'ın dışında başka bir Arap ülkesinin katılmamış olmasıydı. Öylece Bağdat Paktı Ortadoğu'yu üçe bölmüştür. Birinci grup, Pakta katılan İran, Irak ve Pakistan, ikinci grup Bağdat Paktı'na şiddetle cephe alan Mısır, Suriye, Suudi Arabistan ve Yemen; üçüncü grup da her iki grubun dışında kalan Ürdün ve Lübnan bu bölüme Sovyet Rusya'nın Ortadoğu'ya girmesini kolaylaştırıcaktır. Hâlbuki Bağdat Paktı Ortadoğu'yu Sovyet Rusya'ya karşı birleştirmek amacıyla yapılmak istenmiştir.

Bununla beraber, Ortadoğu politikaları bakımından Sovyetlerin işinin kolaylaştırıcı da Mısır Başkanı Nasır'ın tutumu olmuştur. Nasır, Arap dünyasını kendi liderliği altında birleştirmek istiyordu. Hâlbuki Bağdat Paktı ile bu liderlik Türkiye'ye geçmiş gibi görünmekteydi. Bağdat Paktı Nasır'ın tasarılarını alt-üst etmişti. Tahammül edemediği buydu. Bu sebeple, Nasır Bağdat Paktı'nın kuruluşundan sonra Batı aleyhtarı bir politika takibine başladı. "Süveyş Meselesi" ve bundan doğan 1956 buhranı Nasır'ı büsbütün Sovyetlere yöneltmeye itecekti¹⁴⁵. Ayrıca devamlı olarak Irak'ın baskısı

¹⁴⁴ A.g.e., s.269.

¹⁴⁵ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1924 – 1990)**, I, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1991, s.492.

altında bulunan Suriye 1956 yılında itibaren her gün biraz daha sola kaymaya başlamıştır. Bunun sonucunda da Suriye’de 1957 buhranı yaşanmıştır¹⁴⁶.

Irak açısından bakıldığında ise; Bağdat Paktı ile birlikte Irak’ın Batılı devletler, ABD ve Türkiye ile ilişkileri gelişmiş fakat Sovyetler Birliği ve Arap dünyası tarafından yalnızlığa itilmişti. Sovyetler paktın imzalanmasıyla beraber, Irak ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir.

Irak pakta katılan tek Arap ülkesi olarak Mısır önderliğinde Arap dünyasından t4ecrit edilmiştir. Mısır bu politikası ile Irak’ı Arap dünyasından ezerek pakta başarısızlığa uğratmak için çalışmıştır.

Irak bütün bu tepkilere rağmen Türkiye ile girdiği bu işbirliği anlaşmasından vazgeçmemiş fakat Irak’ta oluşan iç ve dış baskılar 1958 devriminin yaşanmasına neden olmuştur.

Bağdat Paktı, soğuk savaşın kaçınılmaz bir ürünü idi ve gerekliydi. Çünkü Sovyetler’e karşı caydırıcı bir unsurdu, nazik bir bölgede komünist tehlikesine karşı ABD’nin az çok güvencesini getirmişti. Ancak pakta bir Arap devletinin (Irak) alınması Arap dünyasını allak bullak etmiş, Nasır’ı kahraman yapmış, bölgede Sovyet sızmasını kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır¹⁴⁷.

3- Türkiye Açısından Bağdat Paktı’nın Sonuçları

Bağdat Paktı içinde Türkiye’nin durumuna gelince, daha önce de belirttiğimiz gibi Türkiye Batı’nın en güçlü savunma düzeni olan NATO’ya bütün birliklerini verdiği için Bağdat Paktı kanalıyla Batı’nın Ortadoğu’daki savunma gücüne zaten bir katkıda bulunamazdı. Türkiye’yi Bağdat Paktı’nın içine iten NATO’ya alınacağı sırada daha çok İngiltere’nin ısrarı ile Ortadoğu’nun savunmasıyla ilgileneceği yolunda da verdiği sözdür. Pakta katılmak ve onun korunmasında hiç olmazsa görünürde başrolü oynamakla Sovyetler Birliği’ni kendisine karşı tahrik etmiş ve bu devletlerin milletlerarası politikada değişmeye başlayan davranışlarından faydalanma imkânlarını

¹⁴⁶ Mehmet Gönübol, **a.g.e.**, s.269.

¹⁴⁷ İsmail Soysal, **a.g.m.**, s.227.

kısıtlamıştır. Sovyetler Birliği'nin Bağdat Paktı'na karşı duyduğu hoşnutsuzluk 1955 Aralığında Mareşal Bulganin ile Krutçef'in Asya'ya gezisinden sonra Yüksek Sovyet Şurası'nda yaptıkları konuşmalarda bu pakta yırdıkları genmiş yerden açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu konuşmalarda paktın kurulmasında Türkiye'nin rolüne değinene Krutçef şöyle konuşmuştur:

“Türkiye’de Kemal Atatürk ve İsmet İnönü yetkileri ellerinde bulundurdukları sırada bu devletle ilişkilerimiz çok iyiydi. Fakat sonradan bu münasebetlere gölge düşmüştür. Bunun yalnızca Türkiye’nin hatasından ileri geldiğini söyleyemeyiz. Biz de bu ilişkiler üzerine gölge düşüren bazı yanlış beyanatlarda bulduk. Fakat sonradan bunu tashih eden adınlar attık ve bu devletle dostça ilişkiler kurmak için teşebbüslerde bulduk. Maalesef, Türk devlet adamları buna aynı biçimde karşılık vermediler”¹⁴⁸.

Bağdat Paktı Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini bozmakla kalmamış, Arap dünyasında Batı emperyalizmin Ortadoğu'daki bir aracı haline getirilirken Türkiye'nin de Irak hariç ve Mısır başta olmak üzere bütün Arap ülkeleri ile münasebetlerinin ya bozulmasına veya gerginleşmesine sebep olmuştur¹⁴⁹. Bağdat Paktı hiç beklenmeyen bir zamanda ve Menderes'in Ortadoğu'nun en güçlü ve halkçı devleti olan Mısır'la tam yakınlaşma ve hatta Mısır'a hazırlanan bir ziyareti sırasında, birden ilan edildi. Bu olay, Mısır'la yani Ortadoğu'nun tek halkçı ve inkılâpçı devletiyle, bütün yakınlaşma hazırlıkların birden kesti¹⁵⁰. Bu nedenle Bağdat Paktı, Menderes hükümeti tarafından her ne kadar Türkiye'nin Ortadoğu'daki etkisini artırmak düşüncesiyle yapılmış bir girişimse de sonuçta Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerinden biraz daha uzaklaşmasına yol açan bir niteliğe dönüşmüştür. Çünkü özellikle Mısır'ın etkisiyle diğer Arap ülkeleri ittifaka katılmadığı gibi, bu girişimin İngiliz emperyalizminin yeni bir oyunu olarak değerlendirerek Türkiye'ye buna araç olmakla suçlamışlardır¹⁵¹.

Menderes 1955'te Bağdat Paktı'nın eleştirilince karşılık verdiği bir demeçte şöyle demiştir: *“Türk milletini karanlıkta bırakıyorsunuz diyorlar. Bunlar hakikaten söz olarak, nazari olarak söylenebilir. Türk milletinin dış politika bakımından karanlıkta kaldığı hususu, nazari kalmaya mahkûmdur. Bugün dünyanın hiçbir köşesinde, hiçbir*

¹⁴⁸ Mehmet Gönülöbol, **a.g.e.**, s.270.

¹⁴⁹ Fahir Armaoğlu, “Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı”, **Bellekten**, LX/227, TTK yay., Ankara, Nisan 1996, s.204.

¹⁵⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s.329.

¹⁵¹ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu**, Alfa yay., 2. baskı, İstanbul, 2005, s.306.

memleketin halkı dış politika, hakkında umumi meseleler mevzular hakkında karanlıkta değildir”¹⁵².

Ancak bu sözlerine rağmen ileriki yıllarda Bağdat Paktı'nın bir hata olduğunu bu gelişmenin bölgedeki batı karşıtı kampı güçlendirirken Türkiye'nin bölgede daha fazla yalnızlaşmasına yol açtığını itiraf edecektir.

¹⁵² Necip Fazıl Kısakürek, **Benim Gözümde Menderes**, Büyük Doğu yay., 5. baskı, İstanbul, Eylül 2002, s.386.

III- ORTADOĞU BUNALIMLARI VE DEMOKRAT PARTİ

A- BANDUNG KONFERANSI

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Avrupa Devletlerinin sömürgeci bulunan irili-ufaklı birçok Asya ve Afrika ülkesi, önce kendi kurtuluş mücadeleleri, sonra da Birleşmiş milletlerdeki sömürgeciliğe karşı devletlerin yardımıyla bağımsızlıklarını kazandıkları zaman iç kuruluşları ve yönetimleri bakımından zayıf, uluslar arası ilişkileri bakımından da tecrübesiz ve yalnızdılar. Bu bakımdan, eninde sonunda şu, ya da bu biçimde yeniden büyük devletlerin nüfuzu altına girmekten endişe duymuşlar ve kendi aralarında işbirliği yaparak bu endişelerini gidermek istemişlerdir. Bu amaçla Birmanya, Seyhan, Hindistan, Pakistan ve Endonezya'nın 1954 Aralığında Bogor'da yaptıkları toplantıda, 1955 yılında Bandung'da, bir konferans toplanması için karar alınmıştır¹⁵³.

Bu konferansa 29 devlet katılmıştır¹⁵⁴. Bu devletlerin içinde Türkiye ile birlikte, İran, Irak, Mısır, Suriye, Lübnan ve Ürdün gibi Ortadoğu devletleri de bulunmaktaydı ve bu konferansa NATO üyesi olarak yalnız Türkiye katılmıştır. Bu dönemde Türk dış politikası, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü tarafından değil, Devlet Bakanı Fatin Rüştü Zorlu tarafından yönlendirildiği için, 18 Nisan 1955'te başlayan bu konferansa Türkiye'yi Zorlu temsil etmiştir¹⁵⁵. Zorlu özellikle komünist tehlikesi üzerinde durmuş

¹⁵³ Mehmet Gönlübol, **a.g.e.**, s.273.

¹⁵⁴ Mehmet Gönlübol, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., Ankara, 1968, s.384.

¹⁵⁵ Hasan Celal Güzel – Ali Birinci, **a.g.e.**, s.32.

ve tarafsızlığı kınamıştır. Zorlu tarafsızlık siyasetinin vereceği sonuca bir örnek olarak, iyi niyetli fakat yanlış yola sürüklenen Çekoslovakya'nın akıbetini gösteren böyle bir yolun doğuracağı tehlikeler konusunda konferansa katılanları uyarmıştır. Zorlu konuşmasına devamlı şöyle demiştir: *“Hürriyet, istiklal ve sulh hiçbir gayret sarfetmeden elde edilen nimetler değil. Tahakkuku ve müdalası her birimize ağır mesuliyetler yükleyen ideallerdir. Bu hakikatleri idrak edemeyen zayıf bir karşı koyma ve tehlikeye göz yumarak güvenliğin elde edilebileceğini ümit etmek, sadece böyle hareket eden değil fakat bütün camiayı tehlikeye düşürecek bir hareket tarzıdır.”* Zorlu hür milletleri Kuzey Atlantik Paktı, Balkan Paktı, Türk-Pakistan ve Türk-Irak Paktları ile Güneydoğu Asya Müdafaa Paktı gibi ittifaklar yapmaya sevk eden şeyin tecavüz tehlikesi olduğunu ileri sürmüştür. Zorlu'ya göre; *“Eğer bugün sulh ve güvenliğin muhafaza edilebileceği ümidine sahipsek, bu birlik ve hürriyeti seven insanların işbirliğinde bulunan kuvvetin tecavüzün muaffak olmadığını ve olamayacağını göstermelerindedir”*¹⁵⁶. Ayrıca Zorlu, Türkiye'nin NATO üyesi olmasındaki asıl amacın, Türkiye'nin varlığını sürdürebilmesini güven altına almak için olduğunu söylüyordu. Bu nedenle Zorlu'ya göre, Türkiye “barışın bir kalesi” idi.¹⁵⁷

Görüldüğü gibi Türkiye NATO'yu ve genellikle Batı Blokunu savunmakta, konferansta her türlü blokların ve bloklaşmanın aleyhinde olan, tarafsızlığı kendilerine dış politika ilkesi olarak kabul eden devletlerin, karşısına çıkmış bulunuyordu. Bunlar Türkiye'yi Batının sözcüsü olarak görmüşler ve bundan büyük hoşnutsuzluk duymuşlardır. Kaldı ki, Fatin Rüştü Zorlu, sonradan yaptığı bir konuşmada; Türkiye'nin Bandung'a Batı'nın sözcülüğünü yapmak üzere ve Batı'nın ısrarı üzerine gittiğini açıkça söylemiştir. Gerçekten Başbakan Yardımcısı Zorlu, 1956 Dışişleri Bakanlığı bütçesinin TBMM'de görüşülmesi sırasında yaptığı bir konuşmada şöyle demektedir:

*“Bize düşen vazife vazıhtır. Biz kendi politikamızı, kendi görüşümüzü, önce kendimiz savunacağız ve dostlarımızla birlikte savunacağız. Biz oraya (Bandung'a) son dakika gittik. Bu iştiraki müttefiklerimiz çok arzu ettiler, aman gidin dediler, siz gitmediğiniz takdirde fena olacak dediler”*¹⁵⁸.

¹⁵⁶ Mehmet Akif Demirel, **Demokrat Parti İktidarının 1950-1960 Günlüğü, 27 Mayıs ve Sonrası**, Demokrat parti yay., s.11.

¹⁵⁷ Sezai Orkunt, **Türkiye-ABD İlişkileri**, Milliyet yay., İstanbul, 1978, s.255.

¹⁵⁸ Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.275.

Bandung Konferansı'nın milletlerarası politikada önemli bazı sonuçları olmuştur. Bunların birincisi Asya-Afrika devletlerinin, kendi aralarında kesin bir örgütlenmeye gitmemekle beraber, Birleşmiş Milletler içinde yeni ve etkili bir blok olarak belirlemeleridir. Türkiye'nin bu bloğun Birleşmiş Milletler'deki toplantılarına katılmakla beraber, birçok konuda özellikle sömürgecilikle ilgili olanlarda, Batı ile birlikte harekete devam ettiğini göstermiştir.

Bandung Konferansı'nın Milletlerarası politika bakımından ikinci önemli sonucu “barış içinde bir arada yaşama” ve “tarafsızlık” görüşlerini kuvvetlendirmesi ve bunların Asya-Afrika Devletlerinin büyük çoğunluğu tarafından benimsenmesini sağlamış olmasıdır. Oysa, Türkiye bu gelişmeyi küçümsemiş, ya da tehlikeli adletmiş görünmektedir. Nitekim, Başbakan Adnan Menderes, konferanstan kısa bir süre sonra, bir yabancı haber ajansına verdiği demeçte, bu konuda şöyle demektedir: *“Bugüne kadar, misalleri ile görmüş oluyoruz ki, Rusya'nın ileri sürdüğü 'Loewistence pacifique' nazariyesi, bizim anladığımız manada – yani milletlerin ve devletlerin yekdiğerinin işlerine müdahale etmesinden masun olarak, kekresin hak, hürriyet ve istiklaline ve toprak bütünlüğüne tam bir riayet içinde – bir sulh geçim rejimi olarak değil, bir milletin ötekine hakim olması karşısında tahakküme maruz kalanların buna katlanması şeklinde tecelli etmektedir. Bu vaziyette ya tabi olmak, yani yok olmak, yahutta kendimizi müdafaaya azmetmek şıkkından birini seçmek zarureti vardır. Tarafsızlık – neutralizm – diye üçüncü bir şık mevcut değildir. Bir nevi anane şekli öteden beri tarafsızlık siyaseti takip etmiş olan devletlere yenilerinin ilavesi suretiyle bir bitaraflık bloğu teşekkül edecek olursa, bu müşterek emniyet sisteminde vahim bir rahne teşkil edecek ve herkesten evvel bu siyaseti takip etmek isteyenlerin mevcudiyetini tehdit eden bir durum hasıl olacaktır”*¹⁵⁹.

¹⁵⁹ A.g.e., s.276.

B- SÜVEYŞ BUNALIMI

1- Süveyş Bunalımının Ortaya Çıkması

a- Bunalımın İlk Oluşumları

1856 Süveyş Buhranı'na ait gelişmeler II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği yıllara kadar uzanır.

Süveyş Kanalı bir Fransız şirketi tarafından yapılmış ve 17 Kasım 1869 günü de dünya deniz trafiğine açılmıştır. İşletilmesi de bu Fransız Şirketine ait bulunmakla beraber, o zamanki Mısır hükümetinin de hissesi vardır. Mısır hükümeti sonradan mali sıkıntıya düşüp hisselerini satışa çıkarınca 1875 de bu hisseleri İngiltere aldı ve bu suretle Süveyş Kanalı İngiliz – Fransız şirketi işletmeye başladı.

İngiltere daha sonra Süveyş Kanalı'ndan geçen Hindistan'a bağlantısını sağlayan bu ticaret yolunu güvenlik altına almak için 1882'de bir Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal etmiş ve kanal üzerindeki kontrolünü daha da kuvvetlendirmiştir.

Ancak İtalya 1935-1936'da Habeşistan'ı işgal edince, İngiltere'nin Hindistan yolu için bir tehdit yaratmış olmaktadır. Zira Kızıldeniz'in çıkışına hakim olduğu gibi, Mısır'a da komşu geliyordu. Bu sebeple İngiltere, Mısır'la münasebetlerini yeni bir düzene sokmak istedi ve Mısır hükümeti ile 26 Ağustos 1936'da yaptığı bir antlaşma ile Mısır'a bağımsızlığını verip bu ülkeden askerini çekmek kararı aldı. Yalnız bu anlaşmaya göre, İngiltere Süveyş Kanalı bölgesinde 10 bin asker ve 500 pilot bulundurma hakkını elinde tuttuğu gibi, taraflardan biri bir savaşa girecek olursa, diğer taraf bütün gücü ile savaşa giren tarafa yardım edecekti. Yani, Mısır ile İngiltere arasında bir ittifak bağı kurulmuş oluyordu.

II. Dünya Savaşı sırasında da İngiltere bu antlaşmaya dayanarak Mısır'a 200 bin kadar asker yığmıştı. Savaş bitince de İngiltere bu askeri geri çekmesi gerekirken bunu yapmadı ve bu durumda Mısır'da tepkilere neden oldu¹⁶⁰.

1945 yılı sonunda Mısır'ın yaptığı müracaat üzerine, Mısır ile İngiltere arasında müzakereler başladı ve iki taraf arasında 1946'da bir antlaşma meydana geldi. Buna

¹⁶⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.493.

göre İngiltere, 1949 Eylülü'ne kadar Mısır'dan kademeli olarak çekilmeyi kabul etti. Ancak 1948-49 Arap İsrail Savaşı patlak verince İngiltere Mısır'da değilse bile Süveyş'te kalma konusundaki kararını daha da yoğunlaştırdı ve meseleyi başka açıdan Ortadoğu Komutanlığı denen bir askeri ittifak çerçevesinde ele almaya karar verdi.

Mısır İngiltere'nin bu isteğini derhal reddettiği gibi, 1936 tarihli İngiltere – Mısır Süveyş Antlaşması'nı fesh ettiğini bildirdi. Bunun üzerine halk Süveyş Kanalı'na yürümeye kalkınca, İngiliz Kuvvetleri ile halk arasında çarpışmalar başladı. Komünistlerin, Müslüman Kardeşlerin ve aşırı Milliyetçilerin teşviki ile, sivillerden meydana gelen bir “Milli Kurtuluş Ordusu” kuruldu. 1952 Ocak ayında İsmailiye'de İngiliz kuvvetleri ile çarpışmalar olurken, Kahire'de halk İngiliz mağazalarını yağma ediyordu.

Durum bu safhada iken Mısır'da 23 Temmuz 1952 günü bir darbe ile Krallığa son verildi. Böylece Kral Faruk tahttan indirilerek, yönetime Nasır getirildi. Nasır'ın, askeri idarenin içeride otoritesini sağlamlaştırabilmesi ve ihtilalin öngördüğü düzenin kurulabilmesi için dış münasebetlerde barış ve istikrara ihtiyacı vardı¹⁶¹. Bu amaçla İngiltere ile yapılan görüşmeler bir sonuç vermeyince Nasır; “*büyük bir savaş açmak üzeriyiz*” açıklamasını yapınca ABD devreye girmiştir¹⁶².

ABD'nin de devreye girmesiyle Mısır, Eylül 1953'te İngiltere ile bir antlaşmaya vardıklarına dair resmi bir açıklama yapmıştır.¹⁶³ Bu anlaşma daha sonra 19 Ekim 1954'te imza edilmiştir.

Bu anlaşmaya göre, 1936 antlaşması sona ermişti ve İngiliz kuvvetleri 20 ay içinde Mısır topraklarından tamamen çekileceklerdi. Yalnız antlaşmanın 4. maddesine göre, Arap Ligi Devletleri ortak savunma Antlaşması'na dahil devletlerden birine veya Türkiye'ye silahlı bir saldırı halinde, Mısır İngiltere'ye her türlü kolaylığı gösterecekti¹⁶⁴.

Mısır-İngiliz Antlaşması imzalandıktan sonra, Batılı Devletler Mısır'la kendi aralarında bir işbirliği döneminin açıldığını sanmışlardı. Ancak Mısır lideri, Batılıların ortaya attıkları Ortadoğu savunma düzeni fikrine karşı durum aldığı gibi, Bağdat

¹⁶¹ **A.g.e.**, s.496.

¹⁶² **Vatan**, 11 Mayıs 1953.

¹⁶³ **Vakit**, 29 Eylül 1953.

¹⁶⁴ Arap Ligi, 1945'te Mısır, Suriye, Lübnan, Irak, Ürdün, Suudi Arabistan ve Yemen arasında kurulmuştur. Lig'in amacı ise, Arap ülkeleri arasında ekonomik ve sosyal anlamda işbirliği sağlamaktır; Ayrıca, bkz. Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.496.

Paktı'nın imzalanması üzerine de, daha önce de belirtildiği gibi, açıkça Batı aleyhtarı bir politika izlemeye başlamıştı.

Bundan sonra Mısır ile Batı'nın arasını açan olaylar birbirini izlemiştir. Bu olayları şöyle sıralayabiliriz: Mısır'ın Bağdat Patı'na karşı giriştiği diplomasi ve propaganda saldırısı; Birleşik Amerika'nın Nasır tarafından istenilen askeri yardımı kendi şartıyla vermek istemekte ısrar etmesi ve Kahire'nin bunun üzerine Sovyetler Birliği'nden askeri yardım alamaya başlaması, ayrıca Batılıların Avsan Barajının yapılması için yardım teklifi, Nasır'ın bu teklifi kabulde gecikerek Sovyetlerle yeni yakınlaşmalar kurmasıdır.

Başbakan Nasır bir yandan Batı'dan gelen teklifleri böylece askıda bırakırken, öte yandan da Batılıların hoşuna gitmeyen dış politik davranışlarına devam etmiştir. Bu arada 1956'da Çin Halk Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkiler de kurmuştur. Bu davranışlar Amerikan kamuoyunda ve Kongresi'nde Mısır aleyhtarı bir havanın doğmasına yol açtığı gibi barajın finansmanın en önemli kısmını yüklenen Dünya Bankası da Mısır'ın en önemli gelir kaynağı olan pamuk ürününün hemen hemen tamamının Sovyetler Birliği'ne satılacağını anlayarak, vereceği kredinin geleceğinden endişe duymaya başlamıştır. İşte, bütün bu gelişmeler üzerine, Birleşik Amerika ve İngiltere, 19-20 Temmuz 1956'da Avsan Barajı konusundaki tekliflerini geri aldıklarını açıklamışlardır. İki batılı devlet böyle yaparken, herhalde Sovyetler Birliği'nin Nasır'a kendi reddettikleri yardımı veremeyeceğini ve bu durum karşısında Mısır liderinin itibarının içte ve dışta önemli biçimde sarsılacağını düşünüyorlardı. Öte yandan, aynı davranışla taraf tutmamanın ve geçimsiz görünmenin dış yardım bakımından Batı bağıllığından daha kârlı olduğu yolunda şikâyetlerde bulunan Türkiye ve Batı'ya bağlı öteki bazı devletlerin bu şikâyetlerini duymazlıktan gelmediklerini de göstermek istemişlerdir. Ancak, işin sonunda bu davranış Mısır'ın Batı ile işbirliği yapabileceği konusunda, eğer kalmışsa, son ümitleri de ortadan kaldırdığı gibi; Nasır'ın durumunu sarsacağına, “Batı emperyalizmine kafa tutan adam olarak”, bağlantısız devletler arasındaki itibarını da yükseltmiştir¹⁶⁵.

¹⁶⁵ Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.279.

b-Kanalın Millileştirilmesi ve Londra Konferansları

Amerika'nın, baraj için Mısır'a ypacağı yardım önerisini geri çekmesi bölgede büyük bir krize neden olmuştur.

26 Temmuz 1956'da, Nasır İskenderiye'de büyük bir kalabalığın önünde Dulles'a cevabını Arap milliyetçiliğine başvurarak şu şekilde vermiştir:

*“Vatandaşlarım, içinde olduğumuz şey bir savaştır. Bu savaş emperyalizme, emperyalist metot ve tekniklere, emperyalizmin öncüsü İsrail'e karşı savaştır... Arap milliyetçiliği gelişmektedir. Arap milliyetçiliği zafer kazanmaktadır. Arap milliyetçiliği ileriye doğru gitmektedir; yolunu ve gücünü biliyor. Arap milliyetçiliği, kimin dost kimin düşmen olduğunu biliyor...”*¹⁶⁶.

Nasır konuşmasını şu sözleriyle tamamlanmıştır:

*“Şu anda size hitap ederken, Mısırlı kardeşlerinizden, bir kısmı kanal şirketini, varlıklarını ve kanaldaki gemi geçişinin kontrolünü ele geçirmeye başlamıştır. Mısır toprakları üzerinde bulunan kanal, Mısır'ın bir parçasıdır ve mülkiyeti Mısır'a aittir...”*¹⁶⁷.

Süveyş Kanalı'ndan geçiş, 1888 İstanbul Antlaşması gereğince, hisse senetlerinin çoğu, İngiliz ve Fransızların elinde olan bir Kanal Kumpanyası tarafından düzenleniyor ve geçiş ücretleri bu kumpanyaya gidiyordu. Başbakan Nasır, Kanalı millileştirmekle Kanal Kumpanyasının bu haklarını Mısır'a geçirmiş, fakat buna karşılık kumpanyaya tam tazminat ödeyeceğini de bildirmiştir.

Başbakan Nasır'ın bu davranışı Batılılar için tam bir sürpriz olmuştur. Batılı devletler bir “milletlerarası kurum”un milli amaçlar uğruna devletleştirilmesini protesto etmişler ve bunu kanalın güvenliğine ve buradan geçiş hürriyetine karşı yöneltilmiş bir davranış olarak karşılamışlardır. Özellikle İngiltere ve Fransa Kanal Kumpanyası'nın hisse senetlerini ellerinde bulunduran devletler olarak, Süveyş'in millileştirilmesi karşısında en fazla endişe duyan devletlerin başında gelmektedirler. Bununla beraber, başlangıçta, işi kuvvet kullanmaya kadar götürmeden konferans yoluyla çözmeyi denemişlerdir. Ağustos başında, İngiltere, Fransa ve Birleşik Amerika, eğer Kanal Kumpanyası'na tam tazminat verilir ve kanal milletlerarası bir denetim ve işletme

¹⁶⁶ Henry Kissinger, **Diplomasi**, çev. İbrahim H. Kurt, Kültür yay., Ankara, 1998, s.497.

¹⁶⁷ **A.g.e.**, s.497.

düzeni altına konulursa bu millileştirmeyi kabul etme kararını almışlardır. Bundan sonra da, gene bu üç devlet, 1888 anlaşmasını imzalayanlarla kanalı en fazla kullanan 24 devleti Londra’da bir toplantıya çağırmışlardır¹⁶⁸. Mısır ve Yunanistan, bu toplantıyı düzenleyenlerin sorunu halledilmesine yönelik tekliflerinin Mısır’ın bağımsızlık ve egemenlik haklarıyla bağdaşmadığını öne sürerek toplantıya katılmayı reddetmişlerdir¹⁶⁹. Bu sebeple 16 Ağustos’ta başlayan toplantılara 22 devlet katılmıştır. Böylece Mısır’ın ve Yunanistan’ın Ortadoğu’daki itibarı da artmıştır.

Batılı devletler, konferansın önüne, yukarıda söylediğimiz esaslar çerçevesinde “Dulles Planı” diye adlandırılan bir teklif getirmişlerdir. Konferansta Türkiye’yi temsil eden Büyükelçi Muharrem Nuri Birgi, 17 Ağustos’ta yaptığı konuşmada, Türkiye’nin Dulles Planı’na katıldığını şöyle açıklamıştır:

“Biz Müslüman bir milletiz. Bu ve daha birçok sebeplerle Arap memleketlerinin dostuyuz ve onları severiz. Arap memleketlerinin, hürriyet ve bağımsızlıkları için yapmakta oldukları mücadelede onlarla beraberiz. En büyük arzularımızdan biri de Arap memleketlerinin biran önce bağımsızlıklarına kavuşmalarıdır. Fakat, Süveyş Kanalı’nın bitaraf ve beynelmilel bir idare ve kontrole konulmasında Mısır’ın bağımsızlığını ve halsiyetini rencide edecek bir mahiyet göremiyoruz. Bizce Dulles’in ileri sürdüğü plan, Süveyş Kanalı meselesine bir hal çaresi bulabilmek için müspet ve müsavat esasına dayanan temellerdir. Bu meselede hissiyata kapılmadan karar vermek icap eder.”

Bununla beraber Türkiye, konferansın sonlarına doğru Pakistan, İran ve Habeşistan’la birlikte Dulles Planı’nı iki noktada değiştiren bir önerge de sunmuştur. Bu önergeye göre, Kanal Kumpanyası’na tazminat ödenmesi gereği bir madde olarak karara değil, fakat bir dilek olarak girişe konulmalı ve yeni kanal düzen ve yönetiminin Mısır’ın egemenlik haklarına, kesinlikle zarar getirmeyecek biçimde kurulacağı açıkça belirtilmelidir. Bu değişiklik konferansa katılan üyelerin büyük çoğunluğu tarafından benimsendiği için, Dulles Planı böylece kabul edilmiştir ve bundan sonra da “beş devlet planı” (Birleşik Amerika, Türkiye, İran, Pakistan ve Habeşistan) diye anılmaya başlanmıştır¹⁷⁰.

¹⁶⁸ Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.280.

¹⁶⁹ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz yay., İstanbul, 1989, s.640.

¹⁷⁰ Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.281.

Ancak Nasır, bu öneriyi 9 Eylül 'de resmen reddettiğini bildirmiştir. Amerika Hükümeti de yaptığı resmi açıklamada, Süveyş Kanalı anlaşmazlığı çözümünün güç kullanılmadan sağlanması gerektiğini bir kez daha belirtmiştir.

İkinci Londra Konferansı ise 19-22 Eylül tarihlerinde toplanmış ve bu konferansa katılan 18 devlet (bu devletler şunlardır: Avustralya, Danimarka, Habeşistan, Fransa, Federal Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Pakistan, İran, İspanya, İsveç, Türkiye, İngiltere, ABD) konferans sona erdiğinde, Amerikan Dışişleri Bakanı Dullus'un önerisiyle "Süveyş Kanalı'ndan Yararlananlar Derneği" kurmuşlardır¹⁷¹.

Görüldüğü gibi Batılı devletlerin tüm çabalarına rağmen Mısır ile uzlaşma yolu bulunamamıştır. Sonuçta bu sorun kısa süreli de olsa Süveyş'te yaşanan bir savaşa neden olmuştur.

2- Süveyş Savaşı

a-Mısır – İsrail Savaşı ve Süveyş'e İngiliz – Fransız Çıkartması

Mısır'ın kendisine yapılan bütün teklifleri geri çevirmesi, Süveyş Kanalı'nın işlemez duruma gelmesi halinde bütün ekonomilerinin sarsılacağı endişesiyle olduğu kadar, konuyu bir milli gurur sorunu yaptıkları için de İngiltere ve Fransa'yı telaşa düşürmüştür. Bu telaş anlaşmazlık büyüdükçe o kadar çoğalmıştır ki, Amerika'nın bütün barış yoluyla çözülmesi tavsiyelerine rağmen, iki devlet sonunda Mısır'a askeri bir müdahalede bulunabilmek için fırsat kollamaya başlamışlardır. Sina bölgesinde uzun süredir devam eden gerginlik ve çatışmaları bahane eden İsrail, 29 Ekim 1956'da Mısır'a saldırmış ve bu saldırıdan yararlanan İngiltere ve Fransa da kanal bölgesinin güvenliğini korumak bahanesiyle kıyıya asker çıkararak, bölgeyi kendi işgalleri altına koymuşlardır. Son zamanlarda yayınlanan çeşitli belge ve anılardan, İsrail saldırısının

¹⁷¹ Hüseyin Bağcı, **a.g.e.**, s.80.

bu üç devlet arasında önceden planlandığını ve başlıca amacın Mısır lideri Nasır'ı işbaşından uzaklaştırmak olduğunu öğreniyoruz¹⁷².

İsrail beş gün içinde Mısır ordusunun yarısının bulunduğu Sina'yı tamamen kontrol altına aldığı gibi, Mısır kuvvetlerinden de 5000 askeri esir etmiştir. İsrail'in Sina'daki bu hızlı başarısında, 31 Ekim'den itibaren İngiltere ve Fransa'nın da savaşa müdahale etmesi ve Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı savunmak üzere, Sina'daki Mısır kuvvetlerine 2 Kasım'da geri çekilme emri vermesinin de rolü olmuştur. Ne var ki, Mısır kuvvetleri bu geri çekilmeyi çok kötü ve dağınık bir şekilde yapmışlardır. Bu da İsrail'in işini kolaylaştırmıştır.

Daha önceden planlandığı gibi, İngiltere ve Fransa 30 Ekim'de Mısır'a ve İsrail'e verdikleri notada, 12 saat içinde yerine getirilmek üzere şu üç istekte bulunmuşlardır:

1. Her iki taraf kara, deniz ve hava harekâtını durduracak,
2. İsrail Kuvvetleri Süveyş Kanalı'nın doğu kıyısının 10 mil gerisine ve Mısır kuvvetleri de kanalın batı kıyısının 10 mil gerisine çekilecekler,
3. Mısır Hükümeti, İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin kanalın üç noktasına, Port Said, İsmailiye ve Süveyş'e geçici olarak yerleşmesini ve kanalda geçişin güvenliğini sağlamalarına müsaade edecekler. Yani, Mısır'dan Süveyş Kanalı'nı İngiltere ve Fransa'ya teslim etmesi açık bir şekilde isteniyordu.

İsrail bu istekleri kabul ederken, Mısır kabul etmemiş genel seferberlik ilan ederek sonuna kadar çarpışacağını bildirmiştir¹⁷³. Mısırlıların direnmesi daha ziyade gerilla muharebesi şeklinde oldu. 6 Kasım'da Malta'dan gelen İngiliz birliklerinin Port Said'e ve Fransız birliklerinin de Port Fuad'a çıkması üzerine Mısırlılar yeniden ateşi kesmek zorunda kaldılar¹⁷⁴.

İngiltere savaşa olan tepkiler artınca 3 Kasım'da Mısır'a ateşi kesmek için bir üç şart daha ileri sürmüştü:

1. İsrail ve Mısır barışı korumak için milletler arası bir polis teşkilatının sınırlarına girmesine razı olacaklar,

¹⁷² Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.282.

¹⁷³ **Hürriyet**, 31 Ekim 1956.

¹⁷⁴ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları (1948-1988)**, Kültür yay., Ankara, 1989, s.163.

2. İsrail ve Arap devletleri barış antlaşması yapıncaya kadar ve Süveyş sorunu tam olarak bitinceye kadar milletler arası polis teşkilatının bölgede kalmasına izin verecekler,
3. milletler arası polis kuvveti kuruluncaya kadar İngiliz ve Fransız birlikleri Mısır ile İsrail arasında mevzi olacaklardır¹⁷⁵.

Bunun üzerine Nasır Mısır'ın hakları ihlal edilmemek şartıyla Birleşmiş Milletler polis teşkilatının gelmesini kabul etmiştir¹⁷⁶. Böylece 7 Kasım akşamı saat 02.00'den itibaren Kanal bölgesinde taraflar arasında ateşkes yürürlüğe girmiştir.

b-Süveyş Savaşı'na olan Tepkiler

Ekim'in son günlerinde Macar milli ayaklanması iyice şiddetlendiğinden Sovyetler Macaristan ile ilgilenmek zorunda kalmıştı. Bundan dolayı Süveyş Savaşı'nın ilk günlerinde tepkileri o kadar sert olmadı. Sovyet Hükümeti 4 Kasım'da İngiltere ve Fransa'ya verdiği notalarda, bu iki devletin saldırısını protesto ediyor, fakat herhangi bir tehditte bulunmuyordu. Sadece bu hareketin neticesinde doğacak sorumluluğun bu iki devlete ait olacağını bildiren genel bir ifade kullanıyordu.

Savaşla birlikte İngiltere kamuoyu ise Başbakan Eden'in aleyhine döndü. İngiliz basını Süveyş Savaşı'na "Eden'in savaşı" diyordu.

Fakat asıl tepki Amerika'dan geldi. İngiltere, Fransa ve İsrail'in saldırıdan Amerika'ya daha önceden haberdar etmemiş olması Washington'da büyük bir tepkiye neden oldu. Amerika hemen, İsrail'e yaptığı askeri ve ekonomik yardımı durdurduğunu ilan etti. "*Bu çarpışmalara Amerika'nın bulaşması söz konusu değildir. barış için en sağlam ümit Birleşmiş Milletlerdir*" diyen Başkan Eisenhower, Sovyetlerin Ortadoğu'da kuvvet kullanılmasına karşı mücadelenin liderliğini ellerine almasına ve bu suretle de dünyanın, yeni bağımsızlığını almış ülkelerin güvenini kazanmasına müsaade etmemek ve Sovyetlerin bu konuda inisiyatifi ele almalarını önlemek için, derhal Birleşmiş Milletlerde harekete geçilmesi talimatını verdi¹⁷⁷.

¹⁷⁵ **Hürriyet**, 4 Kasım 1956.

¹⁷⁶ **Hürriyet**, 13 Kasım 1956.

¹⁷⁷ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları...**, s.164.

Amerika, 29 Ekim’de Güvenlik Konseyi’ne müracaat edip, İsrail’in, Mısır – İsrail mütareke anlaşmasını (1949) ihlal ederek, Mısır topraklarına girdiğini ve İsrail’in bu askeri harekâtının hemen durdurulması için Güvenlik Konseyi’nin derhal toplanmasını istedi. Güvenlik Konseyi Amerika’nın başvurusunu 30 Ekim’den itibaren ele aldı. Amerika sunduğu karar tasarısında, İsrail’in yaptığı saldırı ile barışı bozduğunu, askeri harekâtın derhal durdurulması ve İsrail kuvvetlerinin derhal geri çekilmesi gerektiğini belirtmekteydi.

Bu ilk kararı İngiltere ve Fransa veto edince Genel Kurul 1 Kasım’da tekrar toplandı. İçinde Türkiye’nin de bulunduğu 64 devlet tarafından aynı kararlar tekrar alındı. Bunun üzerine Genel Kurul’un kararını İsrail ve Mısır kabul ettiler. Ancak İngiltere ve Fransa direnince bu sefer devreye Sovyet Rusya girdi.

Sovyet Başbakanı Bulganin, 5 Kasım günü Bakan Eisenhower’a bir mesaj göndererek; Amerika ve Sovyet Rusya’nın Mısır’a ortak bir kuvvet göndererek savaşı durdurmasını istiyor ve bu savaş durdurulmadığı takdirde, durumun Üçüncü Dünya Savaşı’na varabileceği tehdidini ileri sürüyordu. Bu mesaj üzerine Amerika’nın, Sovyetlere tepkisi sert olmakla beraber, İngiltere ve Fransa’dan derhal Mısır’dan çıkmalarını istedi¹⁷⁸.

İngiliz ve Fransızların bu davranışları sadece batı dünyasında tepkiyle karşılanmadı. Arap ülkeleri savaş karşısında Mısır’ı desteklediler. Fakat bu destekleme “diplomatik” olmaktan öteye gitmedi. Özellikle, İsrail’in komşuları Suriye ve Ürdün İsrail’e saldırmaya cesaret edemediler. Bunlar seferberlik ilan etmekle beraber, Suriye ve Suudi Arabistan, İngiltere ve Fransa ile, Irak ve Ürdün ise sadece Fransa ile diplomatik münasebetlerini kesmekle yetindiler.

Süveyş Savaşı, Bağdat Paktı içinde de büyük bir huzursuzluk yaratmıştır. Bir yandan Türk basını, İngiltere ve Fransa’nın bu çıkarmayla “Macar ihtilalcilerinin hür dünyanın davasına yaptıkları hizmeti tehlikeye” düşürdüğünden yakınırken, öte yandan İran Şahı’nın, Pakistan Başbakanı ile görüşükten sonra yaptığı davet üzerine Bağdat Paktı’nın dört bölgesel devletinin başbakanları, Ortadoğu’yla ilgili gelişmeleri gözden geçirmek üzere 7 Kasım’da Tahran’da toplanmışlardır. Ancak Bağdat Paktı’nın üyesi olduğu halde İngiltere bu toplantıya çağırılmamıştır.

¹⁷⁸ A.g.e., s.168.

Bu görüşmeler sonunda 8 Kasım'da yayınlanan ortak bildiride şöyle denilmektedir: “Başvekiller, İsrail’in Mısır topraklarını işgal niyeti ile hücumla geçmek suretiyle işlediği bu tecavüz hareketini takbih etmişler ve İsrail kuvvetlerinin derhal mütareke hattına çekilmeleri ve İsrail tarafından alınmış olan bütün Mısır’lı esirlerin serbest bırakılmaları gerektiği neticesine varmışlardır. Başvekiller, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun İngiliz, Fransız kuvvetlerinin Mısır’a vaki üzücü silahlı müdahalesi hakkındaki kararların ve barış, adalet ve insanîyetin refahı hususunda insanlığın büyük arzusunu temsil eden yegane dünya teşkilatını zaafa dönüştürmek tehlikesini dikkat nazarını alarak, İngiliz ve Fransız hükümetlerini muhasamatı durdurmaya, kuvvetlerini Mısır topraklarından çekmeye ve Mısır’ın hükümranlık, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına tamamen riayet ve hürmete davet etmeye karar vermişlerdir... Dört devlet, Süveyş Kanalı anlaşmazlığının, diğer hususlar meyanında, Mısır’ın hükümranlığına tam riayet şartıyla Süveyş Kanalı’ndan bütün biletlere serbest geçiş hakkı sağlayacak şekilde ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı’nın delaleti ile Mısır’la yapılacak görüşmeler yoluyla halledilmesi gerektiği kanaatinde olduklarını belirtmişlerdir...”¹⁷⁹.

Görüldüğü gibi, bu bildiri, İngiltere ile Fransa’nın İsrail’le birlikte giriştikleri hareketin Bağdat Paktı’nın Ortadoğulu üyeleri arasında büyük bir endişe yarattığını açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim, bildirideki İsrail kuvvetlerinin, Mısır topraklarını derhal terk etmelerini, aynı biçimde İngiliz ve Fransız hükümetlerinin çatışmayı durdurmalarını ve Mısır’ın hükümranlık, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına riayet etmelerini isteyen sözler, Bağdat Paktı devletlerinin Ortadoğu’da çıkacak geniş bir silahlı çatışmadan duydukları endişeyi açıkça göstermektedir¹⁸⁰. İngiliz Hükümeti de, Bağdat Paktı’nın bölgesel dört üyesinin Tahran’da yayınladıkları bildiriye öğrendikten sonra bir açıklama yaparak bu üyelerin yaptıkları “dostane ve yapıcı ikazları büyük bir dikkatle dinlediğini ve yapılan tekliflerin İngiliz Hükümeti’nin görüşleriyle bağdaşır olduğunu” belirtmiştir¹⁸¹.

Sonuçta İngiliz ve Fransız birlikleri bu tepkilere daha fazla direnememişler ve ateşkes ilan ederek, birliklerini geri çekmek zorunda kalmışlardır. Bu suretle Süveyş Kanalı 10 Nisan 1957’de milletlerarası trafiğe açılmıştır.

¹⁷⁹ Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası ...*, s.283.

¹⁸⁰ A.g.e., 283.

¹⁸¹ A.g.e., 284.

c- Süveyş Savaşı'nın Sonuçları

Gerçek şudur ki, askeri bakımdan Süveyş Savaşı Nasır için tam bir hezimetdir. Fakat savaşın siyasi neticeleri tamamen aksi olmuştur. The New York Times gazetesi 17 Kasım'da şöyle yazıyordu: “*Nasır askeri hezimetinden siyasi bir zafer çıkardı. Arap dünyasında gücünü kaybetmenin yerine kuvvetlendirdi*”¹⁸².

Başbakan Eden da, hemen hemen aynı şeyi ifade ederek, “*Nasır silahlı kuvvetlerinin zayıflığı gözler önüne serilmiş ve bu da bilhassa komşuları tarafından gereken şekilde not edilmiştir*” dedikten sonra, “*Ne Arap-İsrail barışını sağlayabilmiş ne de kanalda milletlerarası kontrolü tesis edebilmiştik*” diye eklemektedir. Eden'a göre, bu durumun sorumlusu Amerika ve Başkan Eisenhower idi. Nasır'ın muharebe meydanlarında “haysiyet kırıcı” bir yenilgiye uğramasından sonra, Eden'ın kanaatine, “*Akıllı bir devlet adamlığı bu durumdan, Arap – İsrail anlaşmazlığı ve kanalın istikbali için devamlı bir anlaşma çıkartabilirdi.*” Amerika'nın bütün bu avantajları fırlatıp atmasını istemesi Eden'a göre, büyük bir hataydı¹⁸³.

Diğer taraftan Amerika İsrail'e karşı sert çıkmakla beraber ve Araplara sempatik görünme çabasına girdiği halde, savaştan sonra Amerika – İsrail münasebetleri tekrar eski yakınlığına döndü. Ayrıca Amerika'nın Araplar nezdindeki imajı çok fazla bir gelişme göstermedi.

İkinci bir nokta ise, İngiltere ile Amerika'nın ilişkilerine bir soğukluk girerken, 5 Ocak 1957 tarihli Eisenhower Doktrini ile Amerika'nın Ortadoğu'da İngiltere ve Fransa'nın yerini almaya başlaması idi.

Süveyş Savaşı'nın en önemli sonuçlarından biri de, şüphesiz, 1955'de Mısır'a silah sağladıktan sonra, Sovyetlerin yapmış oldukları müdahale ile şimdi de Mısır'ı ve Nasır'ı kurtarmış olmaları ve Arap dünyasında kazandıkları prestij ile, Macaristan müdahalesinin kanlı lekelerini silmeye çalışmaları idi.

¹⁸² Fahir Armaoğlu, “**Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşı...**”, s.170.

¹⁸³ **A.g.e.**, s.170.

Süveyş Savaşı, iki süper devleti Ortadoğu'ya sokarken, bundan sonraki Ortadoğu gelişmelerine, bu iki süper devletin rekabet, mücadele ve çatışmaları egemen olacaktır¹⁸⁴.

3- Süveyş Buhramı ve Türkiye

a-Türkiye'nin Tutumu

Türkiye'nin Süveyş Kanalı'nı en fazla kullanan diğer 21 ülke ile birlikte Londra Konferansı'na katılması Türkiye'nin Mısır'ın çıkarlarını göz ardı eden Batı yanlısı politikasını kanıtlıyordu. Birinci Londra Konferansı'ndaki Türk tutumu, Süveyş Kanalı'nın uluslararası kontrol altında tutulması yönünde idi. Konferans sona erdiğinde, Süveyş Kanalı'nın uluslararası kontrol altında tutulmasını savunan 18 ülke arasında Türkiye de vardı. İkinci Londra Konferansı'nda da Türkiye Batı yanlısı tutumunu sürdürüyordu ve konferans sonunda kurulan "Süveyş Kanalı'ndan Yararlananlar Derneği"ne girmeyi de ihmal etmiyordu. Türkiye böylece Batılı ülkelerle dayanışma içinde olduğunu gösterirken, bu sırada Mısır Devlet Başkanı Nasır "Kanalı Kullananlar Kulübünü" reddediyor ve Türkiye'yi sadece Arap dünyasında değil, Bağlantısızlar hareketi içinde de Batı emperyalizminin polisi olarak suçluyordu.¹⁸⁵

Bağdat Paktı çerçevesinde bakıldığında ise Irak ve Pakistan İngiltere'nin paktan çıkarılması önerisinde bulunuyorlardı. Bağdat Paktı üyeleri İsrail'in bu istilasını kesin bir şekilde reddederek, İngiltere ve Fransa'nın Kanal bölgesindeki hareketine tepki gösterdiler. Daha önce bahsettiğimiz Tahran Konferansı'nda İngiltere'nin paktan çıkarılması konuşulduğunda Türkiye buna karşı gelmiştir ve İngiltere'nin Bağdat Paktı'ndan çıkarılmasını Başbakan Menderes önlemiştir.

London Times Gazetesi'nde yayınlanan bir makalede "Türk – İngiliz Dostluğu" şöyle övülüyordu:

"Türkiye'nin Süveyş krizi esnasında takındığı tutum Türkiye'nin Türk – İngiliz dostluğuna olan sadakatini kanıtlamıştır. Türkler Ortadoğu'daki krizlere nasıl tepki gösteriyorlar ve İngiltere'ye karşı duyguları nedir? Anglo – Fransızların Mısır'daki

¹⁸⁴ A.g.e., s.171.

¹⁸⁵ Hüseyin Bağcı, a.g.e., s.79

eylemlerini duyduğunda Türk halkının ilk tepkisi “karar verildiğine göre, inşallah bunu çabucak bitireceklerini ümit edelim” olmuştur. Bununla beraber Arap ve Müslüman dünyasındaki olası tepkilerden her zaman korkan Türk Hükümeti Süveyş Kanalı sorununun halledilmesinde kuvvet kullanılması taraftarı olmadığını belli etti. Fakat Mısır’da hareket başladığında, Türk Hükümeti Birleşmiş Milletlerin bir üyesi olarak silah kullanılmasını her ne kadar reddetmiş olsa da, Türkiye İngiltere’nin arkasında idi. Türkiye’nin sadakatının kanıtı Bağdat Paktı üyelerinin son Tahran toplantısında görülmüştür. Bu toplantıya İngiltere katılmamıştı ama hem Irak hem de Pakistan’ın İngiltere’yi paktan uzaklaştırmak için bir önerge vermeyi düşündükleri kanısı vardı. Başbakan Menderes’in başkanlığındaki Türk Delegasyonu İran’ı kendi tarafına çekerek becerikli diplomatik görüşmelerle iki kararsız ortağı ikna ederek, İngiltere’yi paktan çıkarma planını bozdu”¹⁸⁶.

Kriz boyunca Türkiye, Arap kamuoyunda sadece Batı’nın çözüm önerilerine destek veren ve bu konuda onlarla işbirliği yapan bir ülke olarak algılanmaya devam etmiş ve Batı’nın jandarması olarak nitelenmekten kurtulamamıştır. Ayrıca Türkiye, Müslüman bir ülke olması dolayısıyla Mısır’ın yanında olmak isteği ile Bağdat Paktı ve NATO gibi askeri bağlarla bağlı bulunduğu Batılı devletlerin çıkarlarını uzlaştırmada güçlük çekmiştir¹⁸⁷.

b- Türkiye Açısından Sonuçları

Daha önce de belirtildiği gibi İsrail’i ilk tanıyan Müslüman devlet Türkiye olmuştur ve Türkiye bundan sonra bu devletle sıkı ticari ilişkiler kurmuştu. Ancak İsrail’in Mısır’a karşı giriştiği silahlı saldırı üzerine ise, Türkiye derhal İsrail’e karşı durum almakta tereddüt etmemiş, İsrail’deki büyük elçisini geri çekmeye karar vermiştir. 26 Kasım 1956 tarihli Dışişleri Bakanlığı Bildirisi’nde bu konuda şöyle denilmektedir:

“Türkiye Hükümeti, Filistin meselesinin Birleşmiş Milletler Asamblesinin kararları dairesinde halledilmesini öteden beri desteklemiş ve bu yolda gerek Birleşmiş

¹⁸⁶ A.g.e., s.82.

¹⁸⁷ Tayyar Arı, a.g.e., s.306.

Milletler Teşkilatı içinde, gerek dışında devamlı gayretler sarfetmiştir. Yakın Şark'ta çok esaslı bir huzursuzluk ve tehlike unsuru olmakta devam eden bu meselenin halen halledilmemiş olmasını esefle kaydeden Türkiye Hükümeti, Filistin işi adilane ve nihai surette bir hal şekline rapledilinceye kadar vazifesi başına avdet etmemek üzere Telaviv'deki elçisini geri çağırılmaya karar vermiştir”¹⁸⁸.

Aynı gün Kudüs'te yapılan bir açıklamada, Türk Büyükelçisi Fenni İstinyeli'nin İsrail Dışişleri Bakanlığı'na, Türkiye'nin bu tutumunun Bağdat paktı'nı kuvvetlendirmek amacını güttüğünü, İsrail'e karşı düşmanca bir tavır olarak yorumlanmaması gerektiğini, Büyükelçinin geri çekilmesinin İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkileri etkilemeyeceğini belirtildiği ifade olunmaktadır.¹⁸⁹

Türkiye'nin bu tutumu, Süveyş olayları sırasında, Batı'yı destekleyen tutumu ile gücendirdiği Arap Devletlerini özellikle Mısır'ı kazanmak amacına yönelik davranışlardır. Ancak, gerek Arap devletlerinin, gerekSE İsrail'in sonradan Türkiye'ye karşı izlediği politika göstermiştir ki, Türkiye'nin Süveyş Savaşı'ndaki tutumu Arapları kazanmaya yetmediği gibi, İsrail'i de bir kere daha gücendirmiştir.

Süveyş krizi boyunca Sovyetlerin Mısır yanlısı politikası sonucu, bölgede hakim olmasından dolayı, Türkiye açısından Ortadoğu'daki komünist tehlikesi günden güne artıyordu. Özellikle Suriye'deki askeri yönetimin Sovyet askeri yardımlarıyla silahlandırılmasının ise, bölge için büyük tehlike olacağına inanıyordu.

Sovyetler Birliği'nin gönderdiği silahların Türkiye üzerinde olan etkisi, Türkiye'nin bölgedeki politik istikrar konusunda duyduğu endişeydi. Menderes Hükümeti şimdi NATO ile Bağdat Paktı arasında bir bağlantı kurmak için uğraşıyordu. Bu düşünce ile Başbakan Menderes, 9 Kasım 1956'da Paris'teki NATO toplantısına gitmişti.

Bu toplantıda Amerikan Hükümeti'nin yaptığı açıklamada, iki pakt arasında bir sıkı işbirliğine karşı tavır takınmayacağını bildiriyordu. Bu açıklama aynı zamanda ABD'nin Ortadoğu'da yeni bir politikasına işaret ediyordu. Arap milliyetçileri için ise, ABD'nin bu yeni politikası, bölgede “daimi bir polis” rolünü üstlenmek için kullanacağı bir araçtı. Amerikan hükümeti, Bağdat Paktı ülkelerine karşı yapılacak herhangi bir

¹⁸⁸ Haluk Ülman, **Ortadoğu Sorunları ve Türkiye**, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasak Araştırmalar Vakfı Anadolu Matbaası, 1991, s.15.

¹⁸⁹ Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.284

saldırı karşısında bu ülkeleri koruyacağını yayınladığı bir beyanname ile ilan ediyordu. Muhtemel saldırgan ülkeler olarak da Sovyetler Birliği ve Suriye gösteriliyordu. İngiltere bu beyannamede saldırgan bir ülke olarak gösterilmiyordu. Beyanname şunu vurguluyordu: Amerika Birleşik Devletleri bağımsızlıklarını sürdürebilmek için ortaklaşa gayret gösteren ülkeleri destekleyeceğini bu beyanname ile bir defa daha onaylamıştır. Bu üyelerin toprak bütünlüğü veya siyasi bağımsızlıklarına karşı bir tehdit ABD tarafından büyük bir ciddiyetle gözden geçirilecektir.

ABD'nin, Türkiye'nin, Irak'ın ve Pakistan'ın pratikte savunmalarını üstlenmesi sonucu, NATO ile Bağdat Paktı arasındaki doğrudan bağlantı böylece dolaylı olarak gerçekleşmiş oluyordu. Bunun sonucu olarak da Menderes Hükümeti hedefine ulaşmış oluyordu. Çünkü, ABD bölgedeki tüm siyasi, askeri gelişmelerde belirleyici bir rol oynamak zorunda kalacaktı. Bu rol 1957 yılı başlarında açıklanan "Eisenhower Doktrini" ile başlayacaktı¹⁹⁰.

C-EISENHOWER DOKTRİNİ

1-Doktrinin Kabulü

Eisenhower Doktrini, İngiltere'nin ve Fransa'nın başarısızlıkla sonuçlanan Süveyş Savaşı'nın bir sonucu olarak görülebilir. Çünkü doktrinin temel amaçları şunlardır:

1. Sovyetler Birliği ile Suriye arasındaki askeri ve ideolojik yakınlaşmayı önlemek,
2. İngiltere'nin Ortadoğu'daki prestijini hemen hemen tamamen yitirmesinden sonra, Batı Avrupa ülkelerinin ve ABD'nin kendi ekonomik ve güvenlik politikası çıkarlarını takip etmek,
3. Sovyetler Birliği'nin hali hazırda, Ortadoğu'da bir süper güç olarak bölgede yer almasından sonra, Ortadoğu'da bir "askeri güç dengesini" yaratmak.

¹⁹⁰ Hüseyin Bağcı, **a.g.e.**, s.83.

Süveyş krizi nedeniyle ortaya çıkan “güç boşluğunun” – tabii bu boşluğun Sovyetler Birliği tarafından doldurulması istenmiyorsa – ABD tarafından doldurulma zorunluluğu doğmuştu. İngiliz – Fransız ortak harekâtının başarısızlığa uğraması ve Sovyetler Birliği’nin bölgedeki gittikçe artan nüfuzu, ABD’nin çok acele bir karar vermesini gerektiriyordu. Amerikan Hükümeti, Batı’nın yaşamsal çıkarlarının bu bölgede korunması gerektiği düşüncesindeydi¹⁹¹.

Ayrıca, Sovyetlerin Ortadoğu’ya girişlerinde ekonomik sebepler de rol oynamıyordu. Çünkü, Süveyş’teki kanal trafiğinin ancak %1’i Sovyet gemilerine aitti. Sovyetlerin Ortadoğu petrollerine de ihtiyaçları yoktu. Çünkü kendileri petrol ihraç etmekte idiler. O halde amaçları siyasi idi. Sovyetler, Süveyş Kanalı’na ve Batı’nın Ortadoğu’daki petrol kaynaklarına hakim olarak ayrıca bölgeyi siyasi kontrolleri altına alarak Batı’ya darbe indirmek ve mümkün olursa Batı’yı bu bölgede çökertmekti.¹⁹²

Bu durumda yapılması gereken iki şey vardı; Birincisi birleşik zengin petrol bölgesi olan Ortadoğu’yu açık bir komünist taarruzu veya yıkıcı faaliyetlere karşı gerekirse kuvvetle müdafaa edeceğini Sovyet Rusya’ya bildirecektir; ikincisi ise, Ortadoğu memleketlerini batı ile işbirliğine yöneltmek için 500 milyon dolarlık iktisadi yardım programı hazırlayacaktır¹⁹³.

Amerikan siyasi çevrelerine göre, aslında önce Dulles tarafından ileri sürüldüğü tahmin edilen bu fikir, Amerika’nın Ortadoğu’da İngiliz ve Fransız hâkimiyetinin zayıflamasından doğan boşluğu doldurmak niyetinde olduğunu ve bu boşluğun Sovyet Rusya tarafından doldurulmasına engel olmak amacını taşıdığını göstermektedir.

Albay Nasır’ın sonu gelmeyen talepleri ve Moskova’ya gittikçe daha bariz bir şekilde yanaşması, Ortadoğu meselesinin halledilmesi gerektiğine, ayrıca Kahire hükümetinin sürekli engeller çıkarması, Amerikan idarecilerini, hızlı bir şekilde hareket zamanının geldiğine inandırmıştır¹⁹⁴.

Bu amaçlar doğrultusunda ABD Başkanı Eisenhower 5 Ocak 1957 yılında, Amerika Birleşik Devletleri’nin Ortadoğu bölgesine resmen girişini simgeleyen doktrini açıklamıştır¹⁹⁵.

¹⁹¹ A.g.e., s.84.

¹⁹² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...**, s.502.

¹⁹³ **Ulus**, 31 Aralık 1956.

¹⁹⁴ **Ulus**, 30 Aralık 1956.

¹⁹⁵ Hüseyin Kansu, **Dış Politikada Yeni Ufuklar**, Yazı evi, İstanbul, 1997, s.27.

EISENHOWER DOKTRİNİNİ ONAYLAYAN

ABD KONGRESİ ORTAK KARARI

Washington, 9 Mayıs 1957

1. Başkan bundan böyle, genel olarak Ortadoğu bölgesinde ulusal bağımsızlığını sürdürebilmek amacıyla ekonomik gücünü geliştirmek için yardım isteyen herhangi bir ulus ya da uluslar grubuna yardımda bulunmaya ya da işbirliği yapmaya yetkili kılınmıştır.
2. Başkan, Ortadoğu'da genel olarak yardım isteyen ulus ya da uluslar grubu ile askersel yardım programı üzerinde anlaşmaya yetkilidir. Bundan başka, Birleşik Devletler, Ortadoğu uluslarının bağımsızlık ve toprak bütünlüklerinin korunmasını kendisi ve dünya barışı için yaşamsal önemde sayar. O nedenle, herhangi bir ulus ya da uluslar grubu, uluslararası komünizmin kontrolündeki bir ülkeden gelecek saldırıya karşı yardım isterse, Başkan'ın gerekli gördüğü durumlarda, Birleşik Devletler silahlı kuvvet kullanmaya hazırdır. Ancak, bu davranış, Birleşik Devletlerin anlaşmalarla üstlendiği sorumluluklarına ve Birleşik Devletler Anayasası'na uygun olacaktır.
3. Başkan, 1957 yılı bütçesindeki 1954 Karşılıklı Güvenlik Yasası hükümlerini yerine getirebilmek üzere bu ortak kararla ayrılmış herhangi bir ekonomik ve askersel yardım 200 milyon doları aşmamak koşuluyla, kullanmaya yetkilidir.
4. Başkan, yasalar ve yerleşmiş politikalar çerçevesinde, bölgede silah bırakışımını korumak üzere Ortadoğu ile ilgili BM ivedi Kuvvetine kolaylık ve askersel yardım sağlamayı sürdürecektir.
5. Başkan her yıl Ocak – Temmuz ayları arasında Kongre'ye bu konudaki çalışmalarıyla ilgili rapor verecektir.
6. Kongre'nin her iki meclisinin bu izleyecek bir kararı ile daha önce yürürlükten kaldırılması durumu dışında, Başkanın genel olarak Ortadoğu bölgesindeki ulusların barış ve güvenliğinin ister Birleşmiş Milletler'in

davranışı, ister başka biçimde, yeterince güvence altına alındığına karar vermesiyle bu ortak karar sona erer¹⁹⁶.

2-Doktrinin Sonuçları

Eisenhower Doktrini iki bakımdan Amerikan dış politikası için mühim bir gelişmeyi ifade etmekteydi. Birincisi, Amerika'nın Ortadoğu ile bağlantı alanını bir hayli genişletmesidir. Her ne kadar Amerika Ortadoğu ile ilgisini ilk defa Truman Doktrini ile göstermiş ise de, Truman doktrini sadece Türkiye ve Yunanistan'a ve yine sadece askeri yardım yapılmasını öngörmekteydi. Halbuki Eisenhower Doktrini, bütün bir Ortadoğu bölgesini içene almaktaydı ve Amerikan askerlerinin kullanılması suretiyle, bölgedeki ülkelerin komünizme karşı savunulmasını da üzerine alıyordu.

İkinci olarak, bu doktrin ile Amerika, İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'da bıraktığı boşluğu bizzat doldurmak üzere harekete geçiyor ve aynı zamanda da bölgede Sovyet Rusya'nın karşısında dikiliyordu. Amerikan ve Sovyet Rusya ilk defa olarak Ortadoğu'da karşı karşıya gelmeye başlıyordu.

Eisenhower Doktrini karşısında Ortadoğu ikiye ayrılmıştır. Bu doktrini kabul ettiğini ilk ilan eden, 6 Ocak'ta Lübnan olmuştur. Lübnan bu hareketi ile, şimdiye kadar takip ettiği tarafsızlık politikasını terk etmiş oluyordu. Lübnan'ın arkasından Pakistan, Irak, Türkiye ve Yunanistan Eisenhower Doktrini'ni kabul ettiklerini açıkladılar. Bunlardan sonra Afganistan, Libya, Tunus ve Fas en sonunda İsrail bu doktrini kabul ettiklerini bildirdiler.

Buna karşılık, ilk şiddetli tepki Mısır'dan geldi. Arkasından Suriye bu tepkiye katıldı. Bu iki devleti ise Ürdün ve Suudi Arabistan takip ettiyse de, birkaç hafta sonra Suudi Arabistan tutumunu değiştirerek, Eisenhower Doktrini'ni "iyi ve müspet" bulduğunu bildirdi. Çünkü Suudi Arabistan, İsrail konusunda bu devletlerle beraber gitmeye hazırdı, ancak Sovyetler konusunda bu devletlerle bir adım bile atmamaya kararlı idi.

¹⁹⁶ İsmail Soysal, **a.g.m.**, s.233; Ayrıca bkz. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları...**, s.505.

Nasır'ın Ürdün'deki monarşiyi devirme çabaları da Ürdün'ün tutumunu değiştirmiş ve Mısır – Suriye cephesinden ayrılmıştı¹⁹⁷.

Doğal olarak Sovyetler de büyük tepki gösterdiler. Sovyet Rusya, Eisenhower Doktrini'nin Ortadoğu'ya barış değil savaş getireceğini söylemiş ayrıca Amerika'nın asıl amacının Ortadoğu devletlerini kendi egemenliği altına almak olduğunu da belirtmiştir¹⁹⁸. Bunun arkasından 11 Şubat'ta Amerika, İngiltere ve Fransa'ya verdikleri notalarda Ortadoğu için bir barış planı ortaya attılar. Buna göre, bölgede ittifak blokları kurulmayacak, yabancı askerler geri çekilecek, yabancı üsler tasfiye edilecek ve bölgenin içişlerine karışılmayacaktı. Bölge ülkelerine silah satılmayacaktı. Sovyetlere verilen cevapta, bu plan reddedildiği gibi, bölgeyi silahlandıran ilk devletin kendisi olduğu bildirildi¹⁹⁹.

3-Eisenhower Doktrini ve Türkiye

Eisenhower Doktrini Menderes Hükümeti için 1947 yılında Truman Doktrininin açıklanması ile başlayan yardımın, Türkiye'nin yanı sıra diğer Ortadoğu ülkelerine de genişlemesi olarak değerlendirilebilir. Başbakan Adnan Menderes, söz verilen bu askeri ve ekonomik yardım sayesinde ülke içinde de prestijini arttırmayı ümit ediyordu²⁰⁰. Her şeyden önce ülkedeki ekonomik gidişin bozuk oluşu Menderes'e büyük güçlükler yaratıyordu.

Başbakan Menderes bir basın toplantısında, Eisenhower Doktrini'nin Ortadoğu'daki siyasi istikrarı sağlayacağına inandığını açıklıyordu. Muhalefet partisi CHP'de hükümet gibi aynı şekilde Eisenhower Doktrini'ni destekliyordu. Türk basını ise Doktrinden duyulan sevinç şöyle dile getiriyordu:

“Bu doktrinin de Mondroe Doktrini gibi açık ve basit olduğunu kaydediyoruz. Bu prensibin aradığı şey Ortadoğu'nun Ortadoğululara ait olduğudur. Doktrinin sağladığı garanti ise ABD'nin askeri gücü ve vaad ettiği şey ise geniş mali yardım araçları ile ekonomik alanda Ortadoğu'ya yardım garantisidir. Tarih Eisenhower

¹⁹⁷ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...**, s.503.

¹⁹⁸ **Vatan**, 7 Ocak 1957,

¹⁹⁹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...**,s.503.

²⁰⁰ Hasan Celal Güzel – Ali Birinci, **a.g.e.**, s.36.

Doktrini'nin sağlıklı olup olmadığına karar verecektir. Bu kararın sağlıklı olup olmadığı da Amerika'nın bu doktrin çerçevesinde Türkiye'ye sağladığı pozisyon ve önem çerçevesinde ortaya çıkacaktır”²⁰¹.

Eisenhower Doktrini'nin açıklanmasından kısa bir süre sonra, 19-20 Ocak tarihleri arasında Bağdat Paktı'nın dört bölgesel devletinin başbakanları Ankara'da toplanmışlar ve 21 Ocak'ta yayınlanan ortak bir tebliğle, Eisenhower planını benimsenmişlerdir. Ayrıca, üye devletlerarasında ekonomik işbirliğinin kurulmasını amaçlayan Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (RCD= Regional Cooperation for Development) ortaya çıkmıştır.

Eisenhower Doktrini'nin 9 Mart'ta senato tarafından da kabul edilmesinden kısa bir süre sonra 12 Mart'ta Amerikan Hükümeti, Başkanın Ortadoğu sorunlarındaki özel yardımcısı James P. Richards başkanlığındaki bir heyeti doktrini açıklamak üzere 18 Ortadoğu devletinin başkentine göndermiştir²⁰². Bu ülkelerin içinde Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İsrail gibi devletler varken, Batı'ya karşı en uzlaşmaz görünen Mısır ve Suriye ile İngiliz nüfuzu altındaki Ürdün yoktur²⁰³.

Amerikan heyeti, 20-23 Mart 1957 tarihleri arasında Türkiye'nin bu konudaki tavrını incelemek üzere Ankara'ya geldi. 22 Mart'ta yayınlanan ortak tebliğde, *“Amerikan doktrininin gayesi, Ortasark'taki müstakil devletlerin milletlerarası komünizm tarafından bilvasıta veya doğrudan doğruya vaki olabilecek bir tecavüzle mücadele edebilmek hususundaki imkânlarını takviye zımında bu devletlere yardım etmektir. İki hükümet yukarıda belirtilen gayelerin tahakkukunu temin için aralarında mevcut işbirliğine devam hususunda mutabık kalmışlardır”*, denilmek suretiyle anlayış birliği içinde olduğu belirtilmiştir²⁰⁴.

Ortadoğu'daki Türk – Amerikan işbirliği, İngiltere ve Fransa'nın bu yeni stratejide katılımları olmaması nedeniyle daha da güçleniyordu. Nasıl ki, Türkiye Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki siyasi oluşumlarda bir “belirleyici faktör” olarak kabul etmek zorunda kaldı ise, Sovyetler Birliği de şimdi bu Güneyli komşusunun askeri “yardım yükümlülükleri” için “anlayış” gösteriyor ve komşusunun artık askeri

²⁰¹ Hüseyin Bağcı, **a.g.e.**, s.86.

²⁰² Şule Sevin Kişi, **Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikası (1950-1960)**, Doktora Tezi, İzmir, 1999, s.410.

²⁰³ Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.289.

²⁰⁴ Şube Sevinç Kişi, **a.g.e.**, s.411.

paktlardan çıkmasını talep etmiyordu. Bu anlayış şöyle gösteriliyordu: Sovyetler Birliği bir yandan Türkiye ile normal ilişkiler içinde olmak istediğini söylerken, diğer yandan Türkiye'nin ABD, İngiltere veya herhangi bir Batı ülkesiyle ilişkilerini bozacak hiçbir girişimde bulunmayı düşünmemektedir. Sovyetler Birliği'nin reddettiği işbirliği şekli bir ülkenin çıkarlarının, bir diğer ülkenin menfaatlerine karşı gelecek şekilde düşünen ve saldırgan hedefleri bulunan bir işbirliği türüdür²⁰⁵.

Eisenhower Doktrini'nin açıklanmasından kısa bir süre sonra THE ECONOMIST'te yayınlanan bir makalede, Türk – İngiliz ilişkilerinin düzelmesi hakkında ve İngiltere'nin Türk dış politikası için olan önemi anlatılıyordu. Bu makale aslında İngiltere'nin Ortadoğu'daki sıkı Türk – Amerikan işbirliğinden duyduğu korkuyu gösteriyordu. Menderes Hükümeti'nin gözünde İngiltere artık Ortadoğu'da üstünlüğü olan bir güç değildi. Türkiye'nin İngiltere ile “çok dostane” ilişkileri, İngiltere ile olan dostluğunun Türkiye'nin dış politikasında çok büyük önem taşıdığını göstermektedir. Süveyş Krizi boyunca Türkler İngiltere'ye sadık kalarak İngiltere'yi desteklemişlerdir. Ortadoğu'daki olumsuz gelişmelere ve pek de iç açıcı olmayan görünüşe rağmen, Türkler İngiltere'nin bir Ortadoğu gücü olarak kalmakta devam edeceği kanısındadırlar. Türkler İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarlarının İngiltere için hayati önem taşıdığını ama ABD için muhakkak hayati önem taşımadığı görüşündedirler. Ayrıca Türkler Amerikalıların Ortadoğu'da İngilizlerin yerini almaya hazır oldukları kanısında değildirlere. Bu nedenle Amerikalıların Bağdat Paktı ile olan sıkı işbirliği içinde bulunmaları Türklerin İngiltere'nin Bağdat Paktında üyeliğin pakt için vazgeçilmez olduğu görüşünü değiştirmemektedir.²⁰⁶

D- SURİYE BUNALIMI

1- Bunalımın Ortaya Çıkması

Eisenhower Doktrini Amerika'nın Ortadoğu'daki politikasını canlandırmıştı. Mısır ve Suriye'nin 1950'li yılların ortalarından itibaren Sovyetler Birliği ile sıkı askeri ve ekonomik ilişkilere girmeleri Sovyetler Birliği'nin bölgede daha etkin olmasını

²⁰⁵ Hüseyin Bağcı, **a.g.e.**, s.88.

²⁰⁶ **A.g.e.**, s.89.

sağlamıştı. Türkiye'nin yönetiminde, Amerika'nın Bağdat Paktı'nı başından beri desteklemesi, ABD'nin Ortadoğu'ya gittikçe artan ilgisini gösteriyordu. İki büyük süper gücün kendi çıkarlarını korumak için bölgedeki olaylara değişik şekilde müdahale ederken, aralarındaki bu çıkar anlaşmazlığı aynı zamanda Batı yanlısı ülkeler ile, Türkiye, Irak, Ürdün ve Lübnan gibi, Sovyet yanlısı ve “olumlu tarafsızlık uygulayan” Mısır ve Suriye gibi, ülkeler arasındaki anlaşmazlıkları da arttırıyordu. Bu durum 1957-58 yıllarında Ortadoğu'da sadece bir dizi krize yol açmakla kalmamış, aksine bölgede bir takım çatışmalara yol açmıştır²⁰⁷.

Bu arada Suriye, 1957'den itibaren Sovyetler Birliği'ne daha fazla dayanmaya başlamış ve bu ülkeyle girdiği askeri ilişki sonunda yoğun bir şekilde silahlandırılmıştır²⁰⁸. Öyle ki Sovyet Rusya tarafından yapılan silah ve teçhizat yardımı, silahlı kuvvetlerin ihtiyaçlarının çok üstünde ve Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da bir silah ve mühimmat deposu halindedir. Çünkü, Suriye kendi milli dış politikasını, Sovyetlerin dış politikasıyla bağdaştırmayı başarmıştır²⁰⁹. Suriye'nin bu durumunu kendi güvenliği için tehdit gören Türkiye ise, Suriye ile 1957 yılı sonuna kadar devam edecek olan ve çatışmaya kadar varabilecek bir kriz yaşamıştır. Türkiye'nin Suriye'nin Sovyetlerle ilişkilerine gösterdiği bu aşırı tepkisi, kendini Suriye ile ve dolayısıyla Sovyetler Birliği ile bir çatışmanın eşiğine kadar getirmiştir²¹⁰.

Suriye'de bu gittikçe sola kayma eğilimi ve ülkede komünist tesirlerin artmaya başlaması gibi gelişmelerin liderliğini Suriye kabinesinin kuvvetli adamlarından ve komünist sempatisi ile tanınan Halit el-Azm yapmaktaydı. Halit el-Azm 1956 Temmuz'unda Savunma Bakanı olarak bir heyetle Moskova'ya gitti ve orada Sovyetlerle bir takım anlaşmalar imzaladı. Bu anlaşmaların 6 Ağustos'ta açıklanması iledir ki, 1957 Suriye bunalımı patlak verdi. Zira bu anlaşmalara göre, Sovyetler Birliği Suriye'ye 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım yapacaklardı. Bu yardım, Lazkiye'de yeni bir limanın yapımı, Suriye'de karayolları ve demiryolları inşası, sulama ve enerji projelerinin finansmanı ve yine Suriye'de 6 tane yeni havaalanı inşası için kullanılacaktı. Ayrıca Suriye'nin silahlanması da bu yardım çerçevesi içinde yer alıyordu.

²⁰⁷ A.g.e., s.89.

²⁰⁸ Tayyar Arı, a.g.e., s.307.

²⁰⁹ Talat Yalazan, a.g.m., s.52.

²¹⁰ Tayyar Arı, a.g.e., s.307.

Bu gelişmeler, Suriye'nin komşuları Türkiye, Irak ve Ürdün ile İsrail ve Lübnan'da büyük heyecan uyandırdı. Bu ülkelerin inancı, Sovyetlerin şimdi Suriye'de bir "köprübaşı" kurdukları ve Suriye'nin bir "Moskova uydusu" haline geldiği idi. İsrail Başbakanı Ben Gurion Başkan Eisenhower'e gönderdiği mesajda, "*Suriye'nin milletlerarası komünizmin bir üssü haline gelmesi, zamanımızda hür dünyanın karşısına çıkan en tehlikeli hadiselerden biridir*" diyordu²¹¹. Gerçekten de işin aslına bakılırsa, Çarlık Rusyası zamanından beri ilk defa olarak Sovyetler bu anlaşma ile bir Ortadoğu ülkesine ayak basma imkânını elde ediyorlardı. Zira bu anlaşma ile birçok asker ve sivil Sovyet uzmanı Suriye'de bulunma imkânına sahip oluyordu²¹².

Suriye Hükümeti'nin bu Sovyet yanlısı çizgisi ve Sovyet yapısı silahların gönderilmesi Türkiye'yi ve diğer Bağdat Paktı üyesi ülkelerini gittikçe artan bir güvensizliğe itiyordu. Suriye sadece Türkiye ile komşu olmakla kalmayıp, aynı zamanda sürekli bir siyasi istikrarsızlık da gösteriyordu. Suriye'deki Sovyet varlığı Türk Hükümeti'ni çok korkutuyordu. Çünkü, Suriye Sovyetler Birliği'nin baskısına, Nasır'ın Mısır'da gösterebileceği tepkiyi gösteremeyebilirdi. Başbakan Menderes, Suriye'deki gelişmeleri çok tehlikeli gelişmeler olarak değerlendirerek, Bağdat Paktı'nın güçlendirilmesini istiyordu. Türkiye'nin Batı'da Bulgaristan ile Kuzey'de de Sovyetler Birliği ile sınırları vardı. Suriye'de bir komünist rejimin başa geçmesi halinde ise, bu Türkiye'nin üç taraftan çember içine alınması demektir. Türkiye'nin, "Rusya'dan duyduğu tarihsel korku" bu gelişmeler sonucunda tekrar ön plana çıkıyordu. Sadece Sovyetler Birliği tarafından güneyden tehdit edilmek düşüncesi, Başbakan Menderes'in Suriye sınırında askeri manevralar ve asker sayısını arttırmak için yeterli bir nedendi. Dışişleri Bakanlığı'nın yayınladığı bir beyannamede, eğer Sovyetler Birliği Suriye topraklarında asker bulundurursa Türkiye'nin birtakım önlemleri almaya gerekli göreceğine işaret ediyordu. Irak Kralı Faysal, 1 Kasım 1956'da Parlamentoyu fesh ederek Irak'ta sıkıyönetim ilan ediyordu. Kral Faysal Türkiye ile Irak arasında sadece askeri alanda işbirliğinden söz ediyordu. Türkiye ve İsrail'in Amerikan Hükümeti'ne, Suriye'nin silahlanmasının tehlikesine dikkat çekmek istemelerine rağmen, Amerikan Hükümeti 1956 yılında Suriye'nin silahlanmasının büyük bir tehlike olduğu görüşünü savunmadığını bildiriyordu. Türk ordusunun Suriye sınırında yaptığı kış manevraları

²¹¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...**, s.507.

²¹² **A.g.e.**, s.507.

sürüyordu. Bu manevralardan sonra Suriye ABD hariç, Türkiye, Irak, İngiltere ve Fransa'yı kendisine karşı ortaklaşa askeri hareketler planlamakla suçluyordu. Tüm bu gelişmelere rağmen, Ortadoğu'da 1957 baharına kadar sessizlik sürüyordu. Bu fırtınadan önceki sessizlikti. Ürdün, Eisenhower Doktrini'ni kabul etmediği halde, Kral Hüseyin 1957 baharında “uluslararası komünizm” tehdidinden söz ediyordu. Bütün bu gelişmelerden sonra Başkan Eisenhower Arap ülkelerine karşı uyguladığı dikkatli politikayı terk ederek, Ürdün'ü destekliyor ve böylece Arap ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklara ilk defa karışmış oluyordu. Komünist zihniyetli bir generalin Suriye ordusunun Genel Kurmay Başkanlığı'na getirilişi ve Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye silah sevkiyatına devam etmesini onaylayan anlaşma, şimdi sadece Türkiye'yi değil, ABD'yi de endişelendirmeye başlamıştı. Bu gelişmeler sonrasında Amerikan 6. Filosu Akdeniz'e gönderiliyordu. Batı Avrupa'daki üslerde yerleştirilen Amerikan askeri uçaklarının çoğu, İncirlik Askeri üssüne getirilerek, harekâta hazır duruma sokulmuştu. Bu askeri önlemlerin yanı sıra, Amerikan Hükümeti, Dışişleri Bakan Yardımcısı ve Ortadoğu uzmanı Low H. Henderson'ı Ortadoğu'ya göndermişti. Henderson, 24 Ağustos 1957'de İstanbul'a gelmişti. Irak Kralı Faysal ile Ürdün Kralı Hüseyin de Henderson geldiğinde Türkiye'de bulunuyorlardı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Menderes, Henderson, Kral Faysal ve Kral Hüseyin arasındaki bu buluşmadan sonra, Henderson, Irak, Ürdün ve Lübnan'ı da ziyaret etmişti. Bu gezilerden sonra Henderson geri döndüğünde bir rapor yazmıştır. Bu raporda; Ortadoğu'da durumun çok kritik olduğunu söylemişti. Amerika'nın tutumu da Henderson Raporundan sonra değişmiş ve 5 Eylül 1957'den itibaren Amerikan Hükümeti Suriye'nin “maceracı denemelerini” önleme amacı ile Ortadoğu'nun batı yanlısı ülkelerini desteklemeye karar vermiştir.

Menderes Hükümeti de, her iki ülke arasında 1957 yılı sonuna kadar sürecek bir “suni kriz” olarak tanımlanan bu kriz esnasında çok sert bir tutum takınmıştır. Türk birliklerinin Suriye sınırına yığılması ve ABD'nin Irak, Ürdün ve Lübnan'a arttırdığı silahlı yardımı, gerek Sovyetler Birliği'nde ve gerekse Mısır ile Suriye'de, Suriye'ye yapılacak bir askeri müdahalenin hazırlığı olarak yorumlanmıştır²¹³.

²¹³ Hüseyin Bağcı, a.g.e, s.91-92.

2- Türkiye - Suriye Gerginliği

a- İki Ülke Arasında Yaşanan Hudut Olayları

Eylül ayının sonlarına doğru Suriye, Sovyetler Birliği ile birlikte, Türkiye'nin Şam Hükümeti üzerinde baskı yapmak amacıyla güney sınırlarına asker yığınağı yaptığını ileri sürmüşlerdir. Bu iddialar Türkiye ve Birleşik Amerika tarafından kesinlikle yalanlanmış, bunun Suriye'ye iki yıldır yollanan Sovyet silahlarını ve bu ülkeyi bir Sovyet peyki haline getirmek için yapılan çalışmalarını maskeleyerek için uydurulmuş düzenler olduğu belirtilmiştir. Türk Başbakanı Adnan Menderes, 24 Eylül 1957'de Suriye'nin durumu ile ilgili bir açıklama yaparak Türkiye'nin bu ülkedeki gelişmeler karşısında duyduğu endişeyi şöyle anlatmıştır:

“... Suriye'nin bugünkü vaziyetini makul bir silahlanma hadisesi olarak telakki etmeye imkân yoktur. Bu hal, memleketi hin-i hacette başkalarının kullanacağı bir silah deposu haline getirmek maksadının tatbikatından ibarettir... Suriye yıkıcı maksatlarla tecavüz emelleri için bir köprübaşı teşkil etmek yolundadır ve bu istihale, korkudur ki, son merhalelerine ulaşmış bulunuyor. Bütün hür dünyanın mesele üzerine ehemmiyetle eğilmesi ve bütün dikkatini Ortaşark olayları üzerinde teksif etmesi, tedbirli ve uyanık olmanın telkin ettiği bir zarurettir. Türkiye'ye gelince, biz müstakbel ihtirealler ve inkişafı nazarı itibare alındığı takdirde, tehlikelerle çevrili bir memleket halinde bulunuyoruz. Suriye'de yeni inkişafı tahakkuk ettiği takdirde, bu tehlikeli ihata tamamlanmış olacaktır. Suriye ile uzun bir müşterek hududa malik olmamız bilhassa son inkişafı muvacehesinde bizi milli emniyetimiz bakımından son derece müteyakkız olmaya sevk etmektedir... Türkiye, hadiselerin inkişafını yakından takip etmek mecburiyetini duymaktadır”²¹⁴.

Türkiye ile Suriye arasındaki gerginlik 8 Ekim'de bazı sınır olaylarının patlak vermesine yol açmıştır. Bunun üzerine Suriye Türkiye'ye bir protesto notası verdiği gibi Birleşik Milletler Genel Sekreteri'ne de şikayette bulunmuştur. Türkiye'ye verilen notada başlıca şu hususlar yer alıyordu: Suriye'nin kuzey sınırları boyunca son

²¹⁴ Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası ...*, s.292.

zamanlarda Türkler tarafından yapılan tahrikçi faaliyet; Türkiye'nin haksız olarak Suriye hududu boyunca yığınak yapması, Türk hava kuvvetlerinin devamlı olarak Suriye göklerini ihlali, Türk hudut muhafızlarının Suriyeli köylülere ateş açmaları, son zamanlarda Suriyeli köylülerin Türk askerleri tarafından kaçırılması. Notada ayrıca Türk Hükümeti'nin Suriye hakkında ileri sürdüğü beyanları da sözkonusu edilerek bunun Suriye'nin içişlerine karışmak olacağı ileri sürülüyordu. Türkiye bu Suriye notasını 15 Ekim'de cevaplandırmıştır. Türkiye'nin verdiği cevapta, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne gönderilen mektuplarda da kaydedildiği gibi, Suriye tarafından ileri sürülen iddiaların ve Türkiye'den duyulan endişenin yersiz olduğu belirtilmekte, Sovyet askeri ve iktisadi himayesinin Suriye'deki gelişmesine karşı Türkiye'nin almaya mecbur kaldığı tedbirlerin meşruluğundan bahsedilmekteydi. Notada ayrıca, Ortadoğu'nun barış ve güvenliğinin ihlal edildiği hususunda Türkiye'ye atfedilmek istenen ithamlar da reddediliyor ve güney sınırlarında alınan tedbirlerin yalnızca savunma amacına yöneltilmiş olduğu söyleniyordu²¹⁵.

Türkiye notaya vermiş olduğu cevabında asıl endişesinin kuzey sınırlarında olduğu gibi, güney sınırlarında da komünist tehlikesi ile çevrilmek olduğunu belirtmiştir²¹⁶. Ancak bu açıklama bir sonuç vermemiş ve devreye Mısır'ın da girmesi ile gerginlik daha da artmıştır. Mısır birlikleri Suriye – Türkiye sınırındaki Suriye birliklerini güçlendirmek amacıyla Laskiye'ye gönderilmişti. Mısır birliklerinin gönderilmesi Nasır'ın prestijini arttırdı ve Mısır birliklerinin Suriye'de karaya çıkmaları “modern Arap tarihinin büyük olayı” olarak nitelendirildi. Türk ordusu sayıca bütün Arap ülkelerinin ordularından daha fazla olmasına rağmen, askeri donanımı bakımından o günün modern silahlarından 30 yıl daha eski idi ve Suriye ordusu Türk ordusuna göre daha modern bir şekilde donatılmıştı²¹⁷.

b- Sovyetlerin Türkiye'yi Tehdidi ve Türk – ABD Dayanışması

Türkiye ile Suriye arasında bu gerginlik yaşanırken, Türkiye'nin Birleşmiş Milletlerdeki daimi temsilcisi Seyfullah Esin, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri

²¹⁵ A.g.e., s.293.

²¹⁶ Akşam, 28 Ağustos 1957.

²¹⁷ Hüseyin Bağcı, a.g.e., s.93.

Hammarsköld'e verdiği bir mektupta, Suriye Hükümeti'nin suçlamalarını reddediyordu. Sovyetler Birliği Başkanı Mareşal Bulganin, 10 Eylül 1957'de Başbakan Menderes'e gönderdiği mektubunda, Türk birliklerinin Suriye sınırına yığılmaları hakkında verilen raporlardan edindiği tereddütlerini ve Suriye'ye bir askeri müdahaleyi gerçekleştirmek için gönderilen Amerikan silahları üzerine yazılan raporlar ışığında duyduğu endişeleri vurguluyordu. Bulganin, Türkiye'yi uyararak, eğer Türkiye Ortadoğu'da barışın korunmasından memnun olmayan güçlerle ortak hareket ederse başına büyük bir felaket getirilebileceğini söylüyordu.²¹⁸ Ayrıca Suriye'ye karşı girişilecek, askeri bir maceranın mahalli çapta kalacağı sanılıyorsa, bu hesabın çok tehlikeli olduğunu zira, I. ve II. Dünya savaşlarının böyle mahalli askeri hareketlerden çıktığını söylüyordu. Yani Bulganin, Türkiye'nin herhangi bir askeri hareketinin bir dünya savaşına yol açabileceği tehdidinde bulunmaktaydı.

Başbakan Menderes, Bulganin'in mesajına 30 Eylül'de cevap verdi. Menderes cevabında, Suriye'nin "makul savunma" ölçülerinin dışında silahlanmasının Türkiye bakımından uyandırdığı endişeleri belirterek, Suriye'nin ihtiyaç halinde muhtemelen başkaları tarafından kullanılabilir bir silah deposu haline getirildiğine dikkati çekti ve Türkiye'nin Sovyetlerle iyi komşuluk münasebetlerini arzu ettiğini, lakin İkinci Dünya Savaşı sonundan beri Sovyet Rusya'nın takip ettiği baskı politikasının karşılıklı itimadın yerleşmesine engel olduğunu ifade etti.

Sovyetler Birliği bu şekilde Türkiye üzerinde baskı yoluna giderken, öte yandan da Suriye'yi destekleme gösterilerine giriştiler. Eylül ortalarında bir Sovyet ekonomik ve teknik heyeti Suriye'ye geldi. Bazı Sovyet gemileri de Laskiye limanına demir attı.

Ekim ayında Türk – Sovyet gerginliği ve Suriye krizi daha da şiddetlendi. Kruşçev 9 Ekim'de bir Amerikan gazetecisine verdiği bir demeçte, "*Eğer savaş patlak verirse, biz Türkiye'ye daha yakınız ve siz değilsiniz. Silahlar ateş almaya başlayınca roketler uçacak ve o zaman düşünmek için vakit çok geç olacak*" diyordu. Kruşçev'in bu demecine Amerika Dışişleri Bakanı 11 Ekim'de yayınladığı bir bildiri ile cevap verdi. Bu bildiri; "aradaki mesafeye rağmen, Birleşik Amerika'nın bir müttefiki ve dostu olan Türkiye'ye karşı NATO içinde yüklenmiş olduğu taahhütleri hafife alamayacağı"

²¹⁸ A.g.e., s.94.

belirtilmekteydi²¹⁹. Ayrıca Amerika, Türk Hükümeti ile yaptığı bir görüşmede, son Ortadoğu olayları karşısında yeni bir askeri yardım yapacağı teminatını veriyordu²²⁰.

3-Buhranın Sona Ermesi

Sovyetlerin tehditleri karşısında Amerika'nın Türkiye'yi destekleyen bu tutumu Sovyetleri yumuşattı. Diğer yandan, Suudi Arabistan, Suriye ile Türkiye arasında arabuluculuk teşebbüslerine giriştiği gibi, Suriye üzerinde yatıştırıcı faaliyetlerde de bulundu²²¹. Kral Suud bu amaçla Şam'ı ziyaret etti. Görüşmelerden sonra yayınlanan ortak bildirede Arap ülkeleri arasındaki dayanışma teyid ediliyor, Suriye ve diğer herhangi bir Arap devletine saldırı halinde Suudi Arabistan'ın yardıma koşacağı belirtiliyordu. Böylece daha önce Suriye tehlikesinden dolayı, Amerika ve Türkiye'nin kanatları altına sığınan Ürdün, tekrar eski tarafına dönüyordu. Zaten Ürdün de Suriye'ye yapılacak bir saldırının bütün Arap ülkelerine yöneltilmiş olacağını bildirmiştir²²².

Kral Suud bu arabuluculuk çalışmaları sırasında, 11-20 Ekim tarihleri arasında Beyrut'u ziyaret ederek Lübnan Devlet Başkanı Camile Chamoun'la da görüşmüştür. Bu arada Kral Suud Türk Devlet Başkanı Celal Bayar'la da temas halinde bulunuyordu. Resmen açıklamamakla beraber, Suud – Chomoun görüşmeleri sırasında özellikle Türkiye – Suriye gerginliği üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır. Sonradan belirtildiğine göre, Türk Devlet Başkanı, Suudi Arabistan Kralı'yla Lübnan Devlet Başkanı'na Türkiye'nin Suriye'ye hiçbir tecavüz emeli beslemediği yolunda teminat vermiştir.

Kral Suud'la Camile Chamoun arasında yapılan görüşmeler sonunda 20 Ekim'de yayınlanan ortak bildiride Suriye, Türkiye anlaşmazlığına doğrudan doğruya değinilmemekle beraber, Suriye'ye ya da herhangi bir başka Arap devletine yapılacak bir saldırı halinde, bu iki devletin öteki Arap devletlerinin yanında yer alacakları açıklanmaktadır²²³.

²¹⁹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...**, s.509.

²²⁰ **Ulus**, 9 Ekim 1957.

²²¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...**, s.509.

²²² Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.108.

²²³ Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.295.

Suudi Arabistan'ın bu iki devlet arasındaki arabuluculuk girişimleri Türkiye tarafından memnurlukla karşılanmasına rağmen, Suriye tarafından reddedilmiştir.

Kral Suud'un çözüm önerilerine sıcak bakmayan Suriye, 16 Ekim'de Birleşmiş Milletlere başvurarak Türkiye'nin kendi güvenliğini tehdit etmesi türünden bir yaklaşımda bulunduğu belirtilmiş ve bu konunun gündeme alınmasını istemiştir. Sovyetler de bu fikri destekleyen ayrı bir mektubu Birleşmiş Milletler'e göndermiştir. Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Gromiko, mektubunda Suriye'nin tehdit altında bulunduğunu belirtmiş ve bununla ilgili gerekli yardımın Birleşmiş Milletler tarafından Suriye'ye sağlanmasını istemiştir. Ayrıca Gromiko mektubunda ABD ile Türkiye'yi ağır bir şekilde suçluyordu. Sonuçta bu suçlamalar genel kurulda gündeme alınmıştır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda şikayetler ile ilgili gündemin görüşmelerine 22 Ekim'de başlanmıştır. Türk Hükümeti Suriye sorunu ile ilgili bu tartışmalarda sert tutumunu değiştirerek daha ılımlı bir yaklaşım gösteriyordu. Görüşmelerin başında söz alan Türk temsilcisi Seyfullah Esin görüşmelerin bir süre ertelenmesini istedi. Bunun nedeni ise Suud'un çağrısı üzerine Zorlu'nun Cidde'de olmasıydı. Ancak bu kabul edilmemiş ve Suriye – Sovyet ikilisi tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir²²⁴.

Daha sonra genel kuruldaki görüşmeler devam etmiş, 30 Ekim'de iki karar tasarısı sunulmuştur. Bunlar iki ayrı tarafça hazırlanmıştır. Fakat Endonezya bu tasarılarından hiçbirinin oylamaya konulmamasını meselenin taraflar arasında görüşme yoluyla halledilmesini teklif etmiştir. Bu, teklif kabul edilmiş ve 30 Ekim'de Genel Kurul, Türkiye ve Suriye temsilcilerinin de desteği ile meseleyi daha fazla görüşmemeyi kararlaştırmıştır.

Türkiye – Suriye arasındaki gerginlik Genel Kurul görüşmelerinden sonra bir süre daha devam etmiştir. Suriye yöneticileri, kasım ayı içinde Türkiye'nin güney hududundaki askeri hareketlere ara vermediğini ve Türk uçaklarının zaman zaman Suriye üzerinde uçtuklarını ileri sürmüşlerdir²²⁵.

Bütün bu gelişmeler birleşince, Ekim ayı sonunda bunalım sona ermiştir. Bunalımın sona ermesine yol açan bir başka sebep de 14 Eylül 1957'de Suriye ile Mısır'ın imza ettikleri bir anlaşma ile, 1 Şubat 1958'den itibaren Birleşik Arap

²²⁴ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.110.

²²⁵ Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.293.

Cumhuriyeti adı ile bir birlik kurmaya karar vermeleri idi²²⁶. Başkan Nasır bu birleşmeyi kabul konusunda uzun müddet tereddüt etmiştir. Lakin Suriye'nin bilhassa 1957 yazında bir komünist kontrolü altına girmesi ihtimali Nasır'ın kararını kesinleştirdi. Nasır, Suriye'yi kendi kontrolü altına almak sureti ile, bu ülkenin komünizmin kucağına düşmesini önlemek istemiştir²²⁷.

Bu birleşmeye Irak Hükümeti endişe ile bakarken Türk Hükümeti memnunlukla karşıladı²²⁸. Türkiye'de bazı siyasi çevrelere göre, bütün Arap kamuoyunda ilk defa ciddi ve hakiki bir tepki yaratacak olan bu birleşme, Suriye'nin liderleri arasında bazı önemli anlaşmalara yol açmıştır. Bu çevrelere göre, Suriye Genel Kurmay Başkanı bu birleşmeye taraftar değildir. Buna karşılık Suriye Cumhurbaşkanı ve Suriye Genel Kurmay Haber Başkanı olan ve önemli liderlerden sayılan Albay Saraç, Suriye'ye olan Sovyet sızmalarından endişe duymaya başlamışlar ve dahilde komünistlere karşı şiddetli bir kampanyayı devam ettiren Nasır ile iki devletin birleşmesi hususunda anlaşmayı tercih etmişlerdir. Bu ikinci gruba göre bu suretle hem Suriye'nin yeni bir Sovyet peyki haline gelmesi önlenecek hem de, yeni Birleşik Arap Devleti'nin Batı bloku ile Sovyet bloku arasında tarafsız bir politika gütmesi sağlanmış olacaktır²²⁹.

Fakat bu birleşik devletin ömrü uzun olmadı. Daha ilk günden itibaren Suriye ile Mısır arasında sürtüşmeler başladı. Çünkü Nasır, Suriye'yi Mısır'ın bir eyaleti gibi idare etmeye başladı ve Suriye'deki bütün siyasi partilerin faaliyetlerine son verdi. Hele Baas'cular kısa zamanda gördüler ki, kendilerinin sosyalizm anlayışı ile Nasır'ın sosyalizmi arasında büyük farklılıklar vardır. Birlik bu şartlarda fazla dayanamadı ve Suriye'de 1961 Eylülü'nde muhafazakarlarla askerler tarafından yapılan bir darbe neticesi Suriye Mısır'dan koptu ve Birleşik Arap Cumhuriyeti sona erdi²³⁰.

²²⁶ **Vatan**, 2 Şubat 1958.

²²⁷ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...**, s.509.

²²⁸ **Vatan**, 2 Şubat 1958.

²²⁹ **Vatan**, 3 Şubat 1958.

²³⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...**, s.510.

4-Buhranın Sonuçları

Türkiye ile Suriye arasındaki kriz 1957 Kasım'ı sonunda Suriye Hükümeti'nin sorunu geri çekmesiyle ve Türk Hükümeti'nin güvence vermesi sonucu sona eriyordu. Mart 1957'den itibaren Suriye sınırına yığılan Türk Birlikleri geri çekiliyordu.²³¹

Suriye bunalımına gerçek bir gözle bakılınca, şu hususların ortaya çıktığını görüyoruz. Bu bunalım, 1945-1947 yıllarından sonra iki blok arasında başlayan ve sonradan gittikçe büyüyen nüfuz ve kuvvet çekişmesinin Ortadoğu'da patlak veren bir görüntüsüdür. Gerçekten, uzun bir soğuk savaş biçiminde beliren bu nüfuz ve kuvvet yarışması, zaman zaman dünyanın çeşitli bölgelerinde iki bloğu dolaylı olarak karşı karşıya getirmiştir ki, Suriye buhranı sırasında görülen de bundan başka bir şey değildir. Suriye'nin iç durumundan faydalanan Sovyetler Birliği bu ülkeyi kendi nüfuzunu Ortadoğu'ya yaymak için elverişli bir alan olarak seçmiş; fakat komünizmi bu bölgeye indirmek istemeyen Batılılar da Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye yerleşmesine engel olmak istemişlerdir. Bu işle, Batılılar arasında en yakından ilgilenen devlet de, şüphesiz Türkiye idi. Çünkü Türkiye'nin Suriye ile uzun bir sınırı olduğu gibi, Suriye'de kurulacak bir komünist düzende, en önce Türkiye'nin güvenliğini tehdit edecekti. Bu bakımdan, Türkiye Suriye'de olup bitenleri, yalnız bu devletin iç gelişmeleri olarak değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin kendisine yönelttiği davranışlardan biri olarak değerlendirmiştir²³².

Ayrıca Suriye bunalımı ABD'nin Eisenhower Doktrini çerçevesinde komünist tehlikesine maruz kalan Ortadoğu ülkelerine yardıma geleceğini gösteriyordu. Türk Hükümetinin Amerikan yanlısı politikasının doğru olduğunu gösteriyordu. 27 Ekim 1957'de yapılacak seçimleri kazanabilmek için Menderes'in ABD'ye siyasi ve ekonomik ihtiyacı vardı. Menderes'in seçimleri ezici bir çoğunlukla kazanması ile, Suriye bunalımının devamını istemesi için hiçbir neden kalmamıştı. Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolü, özellikle Eisenhower Doktrini'nden sonra Menderes'in durumunu daha da güçlendirmişti. Menderes'e göre, uluslararası komünizm tehlikesi ile mücadele etmeye devam etmek gerekiyordu. Paris'te Aralık 1957'de yapılan NATO ülkeleri başbakanları konferansında, Menderes bu tehlikeye işaret ediyordu. Bu konferans

²³¹ Hüseyin Bağcı, **a.g.e.**, s.97.

²³² Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.299.

NATO'nun kuruluşundan bu yana yapılan en büyük NATO konferansı idi. Çünkü, bu 1919'daki Versailles Barış Konferansı'ndan bu yana yapılan en büyük "üst düzey uluslar arası konferans" niteliğini taşıyordu. Menderes Sovyetler Birliği'nin 1955'ten itibaren Ortadoğu politikası hakkında bilgi veriyor ve Sovyetler Birliği'ni Ortadoğu'yu ele geçirmek istemekle suçluyordu. Menderes'e göre, Sovyetler Birliği ile Suriye arasındaki yakınlaşma Ortadoğu'daki barış ve istikrar için bir tehlike idi ve bu konuda şöyle demişti:

"Eğer bugün Suriye'de bir komünist rejim tam olarak kurulamıyorsa ve eğer memleket klasik veya tipik bir Rus uydusu haline gelmediyse bu yalnızca belirli bir taktik yüzündendir. Suriye'nin komünistleştirilmesi, uydulaştırılması, fethedilecek diğer ülkelerde karşı koymayı sertleştirerek, sonuçta arzu edilen amacın gerçekleştirilmesini geciktirecekti. Rusya'nın gerçekte istediği Ortadoğu'yu büyük zorluklara meydan verecek herhangi bir müdahale olmaksızın ele geçirmektir".²³³

Menderese göre, Suriye konusuna kapandı gözüyle bakılmaması gerekiyordu. Aksi takdirde bu Türkiye'nin etrafının çevrilmesine yol açar ve aynı zamanda Irak'ı, Ürdün'ü, Lübnan'ı, Suudi Arabistan'ı ve İran'ı tehdit edebilirdi. Menderes NATO ile Bağdat Paktı arasında bir bağlantının gerekliliğinden bir defa daha söz ederek, konuşmasına şöyle devam ediyordu:

"Müslüman ülkelerin komünist etkilere karşı direnme bakımından kuvvetli konumları olduğuna inanmak ve buna güvenmek büyük hata olur... Tam anlamıyla uzun süreli bir saldırganlık tehlikesi ile karşı karşıya kaldığımızın bilincinde olmak gerekir. Suriye'deki durumu bir oldu bitti (fait accompli) olarak kabul etmemeli ve bununla baş edebilecek önlemleri almamız".²³⁴

Bununla birlikte 27-30 Ocak 1958 tarihleri arasında Ankara'da yapılan Bağdat Paktı Kongresi'nde delegeler Ortadoğu'daki komünist tehlikesini belirtmişler ve Amerika'dan da yeni iktisadi yardım vadeleri almışlardır. ABD temsilcisi Dulles bu konuda: *"Biz bütün kalbimizle Bağdat Paktı'nı destekliyoruz, Pakt kimseyi tehdit etmemektedir. Gaye milli istiklalleri korumaktır"*, demiştir. Ayrıca Dulles, muhtemel bir komünist sızmasına karşı Amerika'nın Bağdat Paktı devletlerinin yanında olacağını da

²³³ Hüseyin Bağcı, **a.g.e.**, s.97.

²³⁴ **A.g.e.**, s.98.

belirtmiştir.²³⁵ Böylece Bağdat Paktı konusunda sürekli temkinli davranmaya çalışan Amerika'dan da işbirliği sözü alınmıştır.²³⁶

Türkiye, Suriye ile arasındaki uyuşmazlığı bir Türk – Arap sorunu olarak değil, global plandaki bir çatışma olarak değerlendirdi. 1957 Ekimi'nde açıklanan Menderes Hükümeti'nin programında bu konu şöyle açıklanır. “Ortaşark'ta devam eden hadiseler iki devlet arasında, mesela Türkiye – Suriye arasında bir mesele değil, Ortaşark bölgesini temerküz ve tekasüf eden ve iki blok arasındaki büyük mücadelenin bir safhası ve tezahüründen ibarettir”²³⁷.

Türkiye Ocak ayında Suriye'ye verdiği bir notada aynı noktayı şu şekilde belirtiyordu:

*“Ananevi ve dini bağlarla bağlı bulunan Türkiye ile Suriye arasında bir mesele yoktur. Asıl mesele Sovyet Rusya ile barışçı milletler arasında gergin ilişkilerden doğmaktadır”*²³⁸.

Sonuç olarak Türkiye'nin özellikle Suriye'ye karşı izlediği bu sert politika, bu ülke ile ve müttefikleriyle aralarının açılmasına neden olmuştur. Arap bloğunda batı düşmanlığı daha da artmış, Sovyetler Birliği koruyucu olarak bölgedeki rolünü almıştır.

²³⁵ **Vatan**, 28 Ocak 1958; **Vakit**, 30 Temmuz 1958.

²³⁶ **Vatan**, 31 Ocak 1958.

²³⁷ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.120.

²³⁸ **A.g.e.**, s.121.

IV- DP'NİN ORTADOĞU POLİTİKASININ ÇÖKÜŞÜ

A- IRAK İHTİLALİ

1- Irak – Ürdün Birliği

1958 yılı başlarında Arap dünyası içindeki yalnızlıkları iyice belirginleşen ve Cemal Abdülnasır'ın sürekli eleştirilerine, saldırılarına hedef olan Irak ile Ürdün kralları ülkelerini tek bir devlet halinde birleştirmeye karar verdiler. Aslında böyle bir birleşme Irak'a hiçbir avantaj sağlamayacağı gibi, ekonomik bakımdan Ürdün'ü sırtında taşıma görevini yükleyecekti. Irak Hükümeti bir yandan kendi kamuoyunun ters tepkisini hesaba katmak, öte yandan da Nasır'ın çevresinde kenetlenmiş Arap dünyasının saldırılarına karşı koymak durumunda kalacağını bildiğinden Ürdün'le birleşme konusunda hevesli görünmüyordu²³⁹. Ancak Suriye ile Mısır'ın 1 Şubat 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşmeleri üzerine, aynı aileden (Haşimi) gelen iki monarşi olan Ürdün ve Irak da 14 Şubat'ta Arap Birliği kurmaya karar verdiklerini açıkladılar²⁴⁰. 15 Şubat'ta yayınladıkları tebliğde de iki devletin şu esaslar üzerinde anlaşmış oldukları belirtilmiştir.

1. Irak ile Ürdün “Arap Federal Birliği” ismi altında tek bir devlet halinde birleşmiştir.
2. Yeni devletin “Arap Ordusu” ismi altında müşterek bir ordusu bulunacaktır.

²³⁹ Mahmut Dikerdem, **a.g.e.**, s.177.

²⁴⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...**, s.512.

3. Yeni devletin başkanlığını Kral Faysal deruhte edecek, Kral Hüseyin de Ürdün'de bütün yetkilerini eskiden olduğu gibi kullanmaya devam edecektir. Kral Faysal'ın memleketten aybubeti esnasında kendisine Kral Hüseyin naiblik yapacaktır.
4. Yeni devletin müşterek bir bayrağı olacaktır.
5. Harici siyaset ve diplomasi işleri birleştirilecektir.
6. Yeni devletin merkezi altışar ay mübadele ile Bağdat ve Amman olacaktır²⁴¹.

Batı taraftarı olan bu iki monarşinin birleşme kararları Mısır'ın sert tepkisiyle karşılaştı ve Kahire radyosu bu iki ülkeye karşı hücumlarını yoğunlaştırdı. Buna paralel olarak, Bağdat sokaklarında da Ürdün – Irak Birliği aleyhine gösteriler başladı. Yani birliğe karşı Irak'ın kendi içinde bir muhalefet baş göstermişti²⁴².

Türkiye ise bu birleşmeyi büyük bir memnuniyetle karşıladı. Dışişleri Bakanlığı'na yakın çevreler, birisi müttefik ve diğeri dost, iki Arap devleti arasında bir konfederasyon kurulmasının Ortadoğu'da Sovyet sızmalarına karşı mücadelede çok takdirle karşılanması gereken bir adım olduğunu söylemişlerdir²⁴³.

2- İhtilalin Ortaya Çıkması

Irak ile Ürdün arasında kurulan Arap Birliği özellikle Mısır'ın tepkisiyle karşılaştı ve bu Arap birliğine karşı yoğun bir propagandaya geçti. Gün geçtikçe de, Irak halkı bu propagandanın etkisi altında kalarak iktidara karşı güçlenmeye başladı.²⁴⁴ Lübnan'da ise Cumhurbaşkanı Camile Chamaun ülkedeki kendi iktidarını korumak için Amerika, İngiltere ve Fransa'dan yardım isteğinde bulunması ve monarşiyi koruma çabaları Irak'ta bardağı taşıran son damla oldu. Lübnan'da karışıklıkların çıkması en fazla Irak'ı telaşlandırdığı gibi, Lübnan Cumhurbaşkanı Camile Chamoun da Türkiye ve Irak'ın Lübnan'a müdahale etmesini istiyordu. Bu sebeple, Irak Başbakanı Nuri Said

²⁴¹ **Vatan**, 15 Şubat 1958.

²⁴² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...**, s.512.

²⁴³ **Vatan**, 13 Şubat 1958.

²⁴⁴ Ferhat Başdoğan, **a.g.m.**, s.49.

Paşa, Lübnan müdahalesine hazırlıklı olmak üzere Irak'ın doğu bölgesindeki askeri birlikleri ülkenin batısına sevk etmeye karar verdi. İşte bu birliklerin komutanı General Kasım, birlikler Bağdat'tan geçerken, 14 Temmuz 1958 gecesi, ani bir darbeye girişti.²⁴⁵ Bu ihtilal Bağdat radyosunun ihtilal sabahı yayınladığı bir bildiri ile dünyaya duyurulmuştu. Bildiride, Irak'ın “*Ulu Tanrı'nın yardımı ve halk ile silahlı kuvvetlerin desteği sayesinde emperyalistler tarafından başa getirilmiş, doğru yoldan uzak yöneticiler grubunun tahakkümünden*” kurtarıldığı söyleniyordu²⁴⁶. Yine aynı bildiride, halk ile ordu arasında tam bir birlik mevcut olduğu belirtildikten ve bütün vatandaşlar düzen ve disiplini korumaya çağrıldıktan sonra, Irak'ta milli birliği koruyacak diğer Arap devletleri ile kardeşlik bağları kuracak ve Bandung Konferansı kararlarıyla Birleşmiş Milletler Antlaşması'na uygun ve Irak'ın menfaatine olan bütün milletlerarası yükümlülüklerine sadık bir Cumhuriyet Yönetiminin kurulduğu da açıklanıyordu. Daha sonra alınan haberlerden Irak Kralı II. Faysal'ın, Veliht Prens Abdüllillah'ın ve Başbakan Nuri Said Paşa'nın ihtilal sırasında öldürüldüğü de anlaşılmıştır.

İhtilalin üzerinden birkaç gün geçtikten ve yeni Irak Hükümeti kurulduktan sonra, hareketin lidere Başbakan General Abdülkerim Kasım bir Batılı gazeteciye verdiği demeçte bu ihtilalin Batı'ya yöneltilmiş olmadığını, iki tarafın menfaatlerinin gerektirdiği sürece, Irak'ın Batı ile işbirliğine devam edeceğini açıklamıştır. Yeni hükümetin Dışişleri Bakanı Dr. Abdülcebbar Cömert de, muhtelif fırsatlarla, Irak'ın yabancılara ait mülkiyeti devletleştirmeyeceğini ve ihtilalden önce yüklenilmiş milletlerarası yükümlülüklerine bağlı kalacağını söylemiştir. Dr. Abdülcebbar'a göre, Sovyetler Birliği ile uzun bir süredir kesilmiş olan diplomatik münasebetlerin ihtilalin hemen ertesinde yeniden kurulması bu devlete yaklaşma isteğinden değil, Irak'ın Batılılarla olduğu gibi Doğu ile de normal ilişkiler kurmak arzusundan doğmuştur. Öte yandan, yeni Irak Hükümeti, 19 Temmuz 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti ile bir karşılıklı savunma antlaşması imzalamıştır²⁴⁷.

²⁴⁵ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...**, s.512

²⁴⁶ Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.301

²⁴⁷ **A.g.e.**, s.301.

3- Irak İhtilali ve Türkiye

a- Türkiye'nin Tutumu

Irak'taki rejim değişikliği Bağdat Paktı üyeleri arasında endişe uyandırmış ve tepki ile karşılanmıştır. Bağdat'ta Kral II. Faysal ile Prens Abdüllilah ve Nuri Sait Paşa'nın öldürüldüğü günlerde, İstanbul'da da Bağdat Paktı Müslüman üyelerinin devlet başkanları yapılması çok önceden kararlaştırılan bir toplantıda bulunuyorlardı. Tam bu toplantıya katılmak üzere Bağdat hava alanında uçağa binerken ihtilalciler tarafından tutuklanan II. Faysal, bu toplantıya katılamamıştır²⁴⁸.

Türkiye ise bu haberi Irak temsilcilerini Bağdat Paktı Konferansı için İstanbul'a gelmelerini beklerken aldı. Celal Bayar haberi aldıkları günü şöyle anlatır: “1958 yılı ortalarında İstanbul'da Bağdat paktı'nın bir toplantısı yapılacaktı ve hükümet pakt üyelerinin gelmesini bekliyordu. Pakt üyeleri yerine Bağdat'tan son derece üzücü bir haber geldi; Irak'ta ihtilal olmuş, Kral Faysal ve ailesi ile Başbakan Nuri es-Said öldürülmüşlerdi. Haber hepimizi üzdü. Gerek genç Kral Faysal, gerekse Başvekil Nuri Paşa paktın ateşli üyeleriydiler. Yakın dostluk içindeydik”²⁴⁹.

Irak'taki ihtilal, Türkiye'ye çok yakından ilgilendirdi. Her şeyden önce, Iraklı idareci takımı, Türkiye ile iyi ilişkiler içindeydi. Menderes, Nuri Sait Paşa'yı, gelmiş geçmiş tüm yöneticilerin ustası sayıyordu²⁵⁰. Bu ihtilal Menderes'in “Aktif Ortadoğu Politikası” için sert bir darbe idi²⁵¹. Denebilir ki, Irak ihtilalinden en fazla endişe duyan ve o nispette de şiddetli tepki gösteren tek devlet Türkiye olmuştur²⁵². Fatin Rüştü zorlu konunun Türkiye için önemini şu şekilde açıklamıştır:

“Elbette ki bu son hadiseler en ziyade Ortadoğu memleketlerini ilgilendirmektedir. Zannediyorum hepimizin kanaati odur ki, bu meseleler Ortadoğu'yu çok aşarak bütün hür cepheyi ilgilendirmektedir ve dünya harbinin bitmesinden beri sulh cephesiyle mütearrız cephe arasında devam edegelmekte olan mücadelenin yeni bir

²⁴⁸ A.g.e., s.301.

²⁴⁹ İsmet Bozdağ, **Bir Darbenin Anatomisi 27 Mayıs İhtilali**, Emre yay., İstanbul, 1991, s.63.

²⁵⁰ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973) – Demokrasiden Darbeye (1957-1960)**, Bilgi Yay., Ankara 1991, s.119.

²⁵¹ Hüseyin Bağcı, a.g.e., s.99.

²⁵² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...**, s.513.

*safhasından ve bu mücadelenin Ortadoğu'ya intikal etmiş bir merhalesinden başka bir şey değildir*²⁵³.

Ayrıca Zorlu bölgedeki Komünist tehlikesini de hatırlatarak konuşmasına devam etmiştir:

*“Hepimiz biliyoruz ki, son seneler zarfında Ortadoğu memleketlerinin bir kısmını teşkil eden Arap devletleri üzerinde beynelmilel komünizmin sızma faaliyeti çok kuvvetli olmuştur. Ortadoğu'da bulunan ve bizim kendilerine daima kardeş gözüyle baktığımız bu Arap devletleri yakın tarihte istiklallerine kavuşmuş memleketlerdir. Bunların henüz bünyeleri tamamiyle teşekkül etmemiş ve milli arzuları tamamiyle tahakkuk etmemiştir. Bunların birtakım arzuları ve birtakım ihtiyaçları vardır ve onların tahakkukuna çalışmaktadırlar. Türkiye, Ortadoğu'da Arap devletlerinden başka milletlerin de mevcut olduğunu ve Arap milliyetçiliğinin ancak bu devletlerin huzur ve sükununu ve onların emniyetini haleldar etmediği müddetçe sempatiyle karşılanması lazım geldiğini kabul eden ve tanıyan bir devlettir”*²⁵⁴.

Türkiye, İran ve Pakistan devlet başkanları Irak'taki durumu müzakere etmek için 14-17 Temmuz günlerinde İstanbul'da toplandılar. Toplantı sonunda yayınlanan ortak bildiriye, Irak'taki darbe, “bir milletlerarası haydutluk” ve bir “vahşet” olarak vasıflandırılmaktaydı. Bundan dolayı Türkiye 17 Temmuz'da Amerika'ya başvurup Irak'a müdahaleye kararlı olduğunu bildirdi ve Amerika'nın kendisini maddi ve manevi olarak desteklemesini istedi. Ürdün de Türkiye'nin Irak'a müdahalesini istemekteydi.

Türkiye'nin Irak'a müdahaleye niyetlenmesi Sovyetleri harekete geçirdi. Sovyetler derhal ağırlıklarını General Kasım tarafına koyarak 18 Temmuz'da Türk Hükümeti'ne gönderdiği bir notada Türk Hükümeti'ni Irak'taki yeni rejime karşı askeri harekâtlar planlamakla suçluyordu²⁵⁵. Menderes, Khrushev'e gönderdiği 22 Temmuz tarihli cevabında, Türkiye'nin Ortadoğu'daki krizi daha da arttıracak bir faaliyete girişmeyeceğini bildiriyordu. Dışişleri Bakanı Zorlu'nun sözlü açıklaması ise, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye ikinci bir nota vermesine yol açtı. Zorlu Sovyetler Birliği'nin Türk Başbakanının “barışsever karakterini” nihayet kabullendiğini büyük bir memnunlukla tespit ettiğini söylüyor ve şöyle devam ediyordu:

²⁵³ **TBMM Tutanak Dergisi**, 21.08.1958, Cilt:4, İçtima:1, s.832.

²⁵⁴ **Aynı döküman**, s.832.

²⁵⁵ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...**, s.513.

*“Türk Hükümeti olayları her zaman kendi güvenliği ile müttefiklerinin güvenliğinin tehlikede olup olmadığı açısından inceler ve politikasını üyesi olduğu savunma paktlarını koruyan meşru prensiplerinden aldığı ilhama göre ayarlar. Bundan dolayı, Türkiye'nin Ortadoğu'daki gerginliği hiçbir şekilde arttırmayacağından ve Türkiye'nin alacağı her önlemin bir savunma önlemi olacağından emin olabilirsiniz”*²⁵⁶.

24 Temmuz tarihli ikinci notada ise, bölgede silahlı bir çatışmayı başlatmanın getireceği “ağır sorumluluklar” konusunda Türkiye'ye uyardı bulunmuşlardır. Aynı zamanda Rusya'nın güney bölgeleri ile Bulgaristan'da askeri manevralar yapıyordu. Türk – Sovyet münasebetleri, tekrar 1957 yazındaki havasına dönmüştü.

Sovyetler, aynı sertliği sadece Türkiye'ye karşı değil, aynı zamanda Amerika'ya ve İngiltere'ye karşı da gösterdiler ve bu yüzden yeni bir Doğu – Batı gerginliği ortaya çıktı. Bu gerginlik üzerine, Amerika Dışişleri Bakanı Dulles, kendi inisiyatifi ile Türkiye, İran ve Pakistan'a, Türkiye'nin Kafkaslar bölgesinden Hayber Geçidi'ne kadar olan 3.000 millik bir sınır bölgesinin savunma garantisini verdi.

Nitekim Sovyetler de daha ileriye gitmediler. Çünkü Türkiye'nin Irak'a müdahalesi mümkün olmadı. Zira, Amerika böyle bir müdahaleye taraftar olmadığı gibi Türkiye'de muhalefet ve aydınlar Türkiye'nin Irak'a yapacağı bir müdahale ile girişeceği bir maceraya şiddetle karşı gelmişler ve bu da hükümetin cesaretini kırmıştır²⁵⁷.

b-İhtilalin Türkiye Açısından Sonuçları

Irak ihtilalinin Türkiye açısından üç önemli sonucu olmuştur. Bunlardan birincisi, Menderes'in içinde oluşan ihtilal korkusuydu. Nuri Es Said'in iktidardan kanlı bir darbe ile düşürülmesi, Menderes'i Türkiye'de böyle bir benzer darbe olabilir mi şeklinde endişelendiriyordu²⁵⁸. 14 Temmuz'da Bağdat'ta meydana gelen ihtilal kral ailesi ile iktidar önderlerinin toptan öldürülmeleri, yani Menderes'in en beklemediği, hatta Kral ile yakınlarını yine İstanbul'da karşılamak için hazırlanılan bir günün

²⁵⁶ Hüseyin Bağcı, **a.g.e.**, s.100.

²⁵⁷ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...**, s.513.

²⁵⁸ Hüseyin Bağcı, **a.g.e.**, s.99.

sabahında gelen bu haber, onun hassas ve romantik ruhunda, olağanüstü etkiler yaptı, sarsıntılar yarattı. Bir ihtilal fobisi, onu da sardı. Demek ki, bir iktidarın, kendini en güçlü sandığı bir anda, birden ve beklenmeyen bir askeri darbe, her şeyi silip süpürebiliyordu. Ondan sonradır ki Menderes de, bu ihtilal sözünü dilinden düşürmedi ve kafasından atamadı, şu sözler onundur:

*“Ben, bir halk adamıyım. Başta muhalefet ve baskı grupları olmak üzere kaşımdaykiler, benim de düşmanumdırlar. Ama bu azınlıklar beni devirmek için, ihtilal yolunu da deneyeceklerdir. Fakat benim de, her türlü vasıtayı kullanmak hakkımdır”*²⁵⁹.

Fakat onu bu korkulara sürükleyen ve kendine göre dayanaklar aratan ruh halini izleyebilmek için, şu konuşmalarını da vermeliyiz. Aşağıdaki sözler Menderes’in 6 Eylül 1958 tarihindeki Balıkesir konuşmasından alınmıştır:

“Onların niyetleri, TBMM denen aziz kabeyi itibardan düşürmek ve memlekete, işte Meclis de kalmamıştır, diyerek... seçimlerin semtine dahi uğramadan, iktidara gelmektir. Irak’ı misal göstererek... adeta bizleri öldürecek bir sergerde, bir serseri çıkmayacak mı demektedirler. Biz onların bu meşum maksadını seziyoruz.

*Bir zamanlar, Atatürk’e dahi suikastlar tertip edilmiştir. Ama buna cüret edenlerin, idam sehpasında can verdiklerini hatırlasınlar...”*²⁶⁰

Menderes’in Balıkesir nutkuna İsmet İnönü’nün de cevabı şöyle olmuştur:

*“... Ortadoğu’nun ihtilal hareketleri memleketimize ancak felaket getirir. Tarih daima göstermiştir ki, ihtilal iki türlü olur: Ya doğru yoldan sapmış olan sokak serserileri, meşru hükümetler aleyhine teşebbüs ederler, yahut insan hakları dışında iktidar sürme sevdasına düşen siyaset serserileri ihtilali zorla meydana getirirler. Her ne şekilde gelirse gelsin bir felaket ve istibdat getirir”*²⁶¹.

Irak ihtilalinin Türkiye’deki bir diğer sonucu da muhalefetle iktidar arasında yaşanan dış politika uyuşmazlığı olmuştur. Daha öncede bahsettiğimiz gibi Demokrat Parti ile ana muhalefet partisi CHP arasında 1950 yılından 1958’e gelinceye kadar dış politikada belirgin bir görüş ayrılıkları yaşanmamıştır. Ancak Irak İhtilali sonucunda Menderes’in Irak’a askeri bir harekâta bulunma isteği CHP tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir.

²⁵⁹ Şevket Süreyya Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi yay., İstanbul, 1990, s.277.

²⁶⁰ **A.g.e.**, s.277.

²⁶¹ Erdemir Sabahat - Sadi Er, **Muhalefette İsmet İnönü Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazıları ile**, I – II, M. Sıralar yay., İstanbul, 1956, s.241.

İnönü kendisinin ve grubunun görüşlerini 2.8.1958’de şöyle açıklamıştır:

“... Irak ihtilali ve Nuri Said idaresine Başbakan başından beri yakın ilgi göstermiştir. Bizim bu meselede alakamız, Nuri Said idaresinin heves edilecek yeri olmadığını Başbakan’a anlatmaya çalışmak ve Irak İhtilaline silahlı mücadelede bulunmak arzusunun önüne geçmek olmuştur. Irak’a silahla müdahale etmek, müttefik neşriyatı ile ve bunu doğrulayan, memleket için hareketlerle sabittir. Şimdi size iktidarla dış politikada görüş birliği halinde olmadığımız en mühim noktayı söyleyeyim. Biz maceracı bir politikada memleket için her türlü tehlikeler bulunduğu samimi olarak kaniiz... Yeni idareyi red ve meyus etmeye hakkımız yoktur. Hele aleyhine tarafımızdan askeri ve zecri harekete tevessül edilmesi haksız olduğu gibi çok da zararlıdır”²⁶²

Fatin Rüştü Zorlu ise, bu suçlamaları reddetmiş ve şu açıklamayı yapmıştır:

“Türkiye’nin Irak’a asker gönderme ve saire gibi hareketleri mevzubahis değildir. Böyle bir vaziyet mevzubahis olsa idi elbette ki, seferberlik, fevkalade tedbir hali alınmak icap ederdi. Böyle haller alınmış mıdır? Hayır... Ama Türkiye Cumhuriyeti bu hadise karşısında müteyakkız bulunmadı mı ve dostlarını ikaz etmedi mi? Elbette ki etti. Bizim politikamız hadiseler karşısında miskinane kabuğuna çekilmek değildir”²⁶³.

Irak ihtilali hükümetle muhalefet arasında sert tartışmalara yol açması Menderes’in Irak konusundaki sert tutumunu yumuşatmayı başarmıştır ve Türkiye 31 Temmuz’da yeni Irak Hükümeti’ni tanıdığını resmen açıklamıştır²⁶⁴.

Irak ihtilalinin bir diğer sonucu ise, Irak’ın Bağdat Pakti’ndan ayrılma sürecini başlatmasıdır. Kurulan yeni cumhuriyet yönetimi Irak’ın dış politika amaçlarını bütün devletlerle dostluk ve tarafsızlık olduğunu ilan etmişti. Devlet Başkanı General Kasım ise, Irak’ın Badat Pakti üyeliği konusunda birbiriyle çelişen çeşitli beyanlarda bulunmuştu²⁶⁵. Irak’ın Ankara Büyükelçisi Necip el-Ravi, Başbakan Adnan Menderes’e, Irak – Ürdün birleşmesinden sonra, Irak’ın Bağdat Pakti üyeliğinden ayrılmasının söz konusu olamayacağı hakkında kesin teminat vermiş ve bu teminatı “hükümeti adına” verdiğini bildirmiştir. Büyükelçi, sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

²⁶² Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam (1950 – 1964)**, III, Remzi yay., 2. Baskı, İstanbul, 1975, s.347.

²⁶³ **TBMM Tutanak Dergisi**, 21.08.1958, Cilt:4, İçtima:1, s.849.

²⁶⁴ **Vakit**, 1 Ağustos 1958.

²⁶⁵ Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.307.

“Irak – Ürdün Birleşmesi Antlaşması’nın 3. maddesine göre, her iki devletin evvelce akdetmiş oldukları anlaşmaların tamamen geçerli kalacağı tasrih edilmiş ve binaenaleyh Irak’ın sabık taahhütlerinin aynen baki kalacağı ahden de teyit edilmiştir. Bu münasebetle Irak Hükümeti’nin Bağdat paktı’nu daha da kuvvetlendirmek için elinden gelen bütün gayretleri sarf etmekten geri durmayacağını muhterem Türkiye Başvekiline bir defa daha ifade etmek benim için en zevkli bir vazife teşkil etmiştir”²⁶⁶.

Bu açıklamalar doğrultusunda da Ankara siyasi çevreleri Irak’ın en az iki sene Bağdat Patı’ndan çekilmesinin hukuken mümkün olmayacağını belirtmişlerdir²⁶⁷.

Bununla beraber yeni Irak Hükümeti’nin ihtilalden kısa bir süre sonra Sovyetler Birliği, Komünist Çin ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkiler kurması, Irak’ın çok geçmeden Bağdat Paktı’ndan ayrılacağını gösteren belirtilerdi. Öte yandan Bağdat Paktı Konseyi’nin Irak’ın katılmadığı 23 Ekim 1958 Ankara toplantısından sonra yapılan açıklamada, bugünkü şartlar karşısında, konsey merkezinin geçici bir süre için Ankara’ya alınacağı bildirilmiştir. Irak Bağdat Paktı’nın bundan sonraki toplantılarına da katılmamış, fakat 1959 Martı’na kadar bu devletin paktan çekildiği hususunda bir açıklama da yapmamıştır. Nihayet, General Kasım Irak’ın Bağdat Paktı’ndan çekildiğini 24 Mart’ta Bağdat’taki İngiliz, İran, Pakistan ve Türk büyükelçilerine resmen bildirmiştir²⁶⁸.

Sonuç olarak Irak devrimi, Demokrat Parti diplomasisinin yıllarca okşadığı bir rüyayı yerle bir etti. Demokratlar Ortadoğu’da istikrarlı bir bölgesel pakt kurup onun liderliğini yapmak suretiyle, Türkiye’yi batı dünyasının saygıdeğer bir üyesi haline getirmek istiyorlardı. Elde ettikleri sonuç tam tersi oldu. Ortadoğu tamamen istikrarsız bir bölge haline geldi. Türkiye bu bölgede Arap ülkelerinin genel nefretini kazandı²⁶⁹.

²⁶⁶ **Vatan**, 18 Şubat 1958.

²⁶⁷ **Vatan**, 15 Şubat 1958.

²⁶⁸ Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.307.

²⁶⁹ Cem Eroğlu, **a.g.e.**, s.259.

B- LÜBNAN VE ÜRDÜN OLAYLARI

1- Amerika'nın Lübnan'a Müdahalesi

1957 Haziranı'nda Lübnan'da genel seçimler yapılmıştı. Fakat Cumhurbaşkanı Camile Chamoun bu seçimlere hile karıştırarak, hem Eisenhower Doktrini'ni destekleyecek ve hem de, 1958 Eylül'ünde süresi bitecek olan cumhurbaşkanlığının anayasa gereğince bir dört yıl daha uzatılması mümkün olmadığı halde, bunu sağlayacak bir parlamentonun seçilmesini sağladı. Kaldı ki, bu seçimlerde muhalefetin en mühim şahsiyetleri parlamento dışı bırakılmıştı. Hâlbuki yarısı Hıristiyan, yarısı Müslüman olan Lübnan halkının Müslüman – Arap kesimi esas itibariyle, Nasır taraftarı idi ve Eisenhower Doktrini'ne aleyhtardı.

Chamoun'un bu seçim oyunları kendisine karşı şiddetli bir hoşnutsuzluğun ortaya çıkmasına sebep olduğu gibi, Lübnan halkını da ikiye böldü. Durum bu şekilde iken, 8 Mayıs 1958 günü muhalefete mensup bir gazetecinin öldürülmesi, ortalığın karışmasına yetti. Nasırcılar bu cinayeti hükümetin tertip ettiğini ileri sürerek Beyrut ve Trablus'da grevlere gittiler. Bu grevler gerçek anlamında bir ayaklanmaya dönüştü. Ayaklanma Batı aleyhtarı idi ve gösteriler sırasında Beyrut'taki Amerikan Haber Merkezi yakıldı.

Cumhurbaşkanı Chamoun 13 Mayıs'ta Amerika, İngiltere ve Fransa'ya başvurarak bütün bu yapılanların bir yabancı (bilhassa Suriye'nin) müdahalesinin eseri olduğunu bildirdi ve bu sebeple Lübnan'a yardım yapılmasını istedi.

Chamoun ayrıca 22 Mayıs 1958'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne de başvurarak, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Lübnan'ın içişlerine yaptığı müdahaleden dolayı şikâyette bulundu. Güvenlik Konseyi yaptığı müzakereler sonunda 11 Haziran'da, Lübnan'a bir gözlemciler heyeti gönderilmesine karar verdi. Gözlemciler Heyeti'nin sonradan verdiği rapora göre, Chamoun'un Suriye hakkındaki iddiaları gerçeğe uymuyordu.

Chamoun'un bu şekildeki tutumu, Amerikan Hükümeti için de tereddütlere ve görüş ayrılıklarına sebep oldu. Hatta Amerikan Hükümeti münhasıran Chamoun'un desteklenmesi için bir müdahaleye taraftar olmadı. Fakat Irak'ta General Kasım

liderliğindeki darbe ile monarşinin yıkılması Bağdat Paktı'na ve Batı'nın Ortadoğu'daki nüfuzuna ağır bir darbe idi. Irak'ın arkasından Lübnan'da kontrolden çıkabilir ve Nasır'ın kontrolüne girebilirdi²⁷⁰. Bu sebeple Amerika Başkanı Eisenhower, 15 Temmuz günü yayınladığı bir bildiri ve kongrede verdiği mesajda, Irak ihtilali örneğinin kendi memleketinde de tekrarlanmasından korkan Lübnan Cumhurbaşkanı Camile Chamoun'un çağrısı üzerine, Lübnan'daki Amerikan vatandaşlarını korumak ve Lübnan'ın; Birleşik Amerika'nın milli çıkarları ile dünya barışı bakımından hayati önem taşıyan bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü devam ettirmek için Lübnan hareketine yardım etmek amacıyla Amerikan deniz piyadelerinin Beyrut sahillerine çıkarma yaptığını ilan etmiştir²⁷¹.

Üç hafta sonra Amerikan askerlerinin sayısı 15 bine yaklaşacaktır. Irak'taki gelişmeler Chamoun'u yumuşattı. Amerika'nın da yaptığı baskılar neticesince Chamoun Cumhurbaşkanlığı süresini uzatmaktan vazgeçti. Bunun üzerine Lübnan Parlamentosu 31 Temmuz'da Genelkurmay Başkanı General Şahab'ı büyük çoğunlukla Cumhurbaşkanlığına seçti. General Şahap, 8 Mayıs'ta hadiselerin patlak vermesinden beri, silahlı kuvvetleri tam bir tarafsızlık içinde tutmuş, iç mücadeleye karışmamış, lakin hadiselerin bir iç savaş halini almamasına da dikkat etmişti. Bu suretle Mayıs başında patlak veren Lübnan buhranı Temmuz sonunda yatışmış bulunmaktaydı²⁷².

2-İngiltere'nin Ürdün'e Müdahalesi

Ürdün'e yapılan İngiliz çıkarması da, Ürdün kralı Hüseyin'in 16 Temmuz'da yardım istemesi üzerine olmuştur. Ertesi gün yaptığı bir radyo konuşmasında, Kral Hüseyin Ürdün'ü sınırlarını çevreleyen düşmanlardan ve beynelmilel komünizmden korumak için aldığı "geçici bir tedbir" niteliğindeki bu kararın, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 31'nci maddesinde tamamen meşru müdafaa hakkında uygun olduğunu ileri sürmüştür. Yine aynı konuşmada belirtildiğine göre Ürdün'e dost Batılı

²⁷⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...**, s.511.

²⁷¹ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.124.

²⁷² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...**, s.511.

devletlerden yardım isteme kararı, Ürdün Parlamentosu ile hükümetinin oybirliği ile onayı alındıktan sonra verilmiştir. Bu istek üzerine İngiltere 17-18 Temmuz'da Ürdün'e çıkarma yapmıştır²⁷³.

Ürdün'ün durumu daha hassas bir durumdur. İngiltere tarafından gelen yardımlara rağmen Kral Hüseyin'in yerinde nasıl tutunabileceği bilinmemektedir. Ürdün'de krallık rejimi tehlikeye düştüğü takdirde, yerine kurulacak olan idarenin Nasırcıların eline geçme ihtimali daha kuvvetlidir.

Araplar İsrail'e karşı açık bir harp ilan etmemekle beraber, milliyetçilik bayrağı altında adım adım ilerleyerek Yahudileri her taraftan sarma planını uyguluyorlardı. Ürdün ve Lübnan hudutları da bir gün Nasırcıların eline geçecek olursa yeniden bir Arap – İsrail savaşı kaçınılmaz bir hale gelirdi.

Böylece Eisenhower, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda böyle bir tehlikeyi önleme çarelerini arar. Sovyet Rusya ile Arap – İsrail anlaşmazlığını mümkün olduğu kadar batılı devletler aleyhine çevirerek “bulanık suda balık avlamaya” çalışıyor. Bu durumda ise Ortadoğu'da barış ve güvenliği sağlamak için her şeyden evvel yapılacak şey bölgenin güvenliğini Birleşmiş Milletler kontrolü altına almaktır.²⁷⁴

Bunun sonucunda 13 Ağustos'ta toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda ABD Başkanı Eisenhower Ortadoğu'nun güvenliğini sağlamak için altı maddelik bir plan sunmuştur:

1. Üyelerimiz Lübnan ve Ürdün'ün tamamını tehlikeye atan son olaylar nedeniyle, bir Birleşmiş Milletler barış kuvvetinin Ortadoğu'da hazır bulundurulması,
2. Ortadoğu milletleri için bir iktisadi kalkınma yardım fonunun tesis edilmesi,
3. Ortadoğu memleketlerinde bozguncu ve propaganda gayesi güden radyo yayınlarının Birleşmiş Milletler tarafından kontrol altında bulundurulması,
4. Birleşmiş Milletler'in Ortadoğu'daki hastalık ve yoksulluklarla mücadele etmesi,
5. Amerikan askerlerinin geri çekilmesinden sonra Birleşmiş Milletlerin, Lübnan'ın güvenlik ve bağımsızlığı hakkında garanti vermesi,

²⁷³ Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.303.

²⁷⁴ Asım Us, “Ortadoğu Buhranı”, **Vakit**, 18 Ağustos 1958.

6. Aynı şekilde Ürdün'ün bir devlet olarak devamını temin edici garantinin verilmesi ve bu memleketteki İngiliz askerlerinin yerine Birleşmiş Milletler personelinin gönderilmesi²⁷⁵.

Bu karar sonucunda ise 26 Ekim'de ABD askerleri Lübnan'dan ayrılmış, 2 Kasım'da ise İngiliz kuvvetleri Ürdün'den çekilmişlerdir.

3- Olaylar Karşısında Türkiye'nin Tutumu

Lübnan ve Ürdün olayları sırasında Türkiye, Bağdat Paktı içinde olduğu gibi, bu paktın dışında da, Birleşik Amerika ile İngiltere'nin davranışlarını kayıtsız şartsız destekler bir tutum takınmıştır. Lübnan Devlet Başkanı Camille Chamoun'un daveti üzerine Beyrut'ta Amerikan deniz piyadelerinin çıkarıldığı önerilir önerilmez Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu bir demeç vererek şunları söylemiştir:

“Türkiye Hükümeti, Birleşik Amerika Devletlerinin Lübnan Hükümeti'nin talebi üzerine ve bu memleketin istiklalinin hariçten tertiplenen yıkıcı faaliyetlere karşı muhafazası maksadıyla, Lübnan'a kuvvet gönderilmiş olmasını tamamıyla tasvip etmekte ve bundan memnunluk duymaktadır. Türkiye Hükümeti, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu hareketini Eisenhower Doktrini'nin bir tatbikatı telakki etmektedir.”²⁷⁶

Ayrıca Zorlu Eisenhower'ın Birleşmiş Milletler'e sunduğu öneriyi taraftar olduğunu belirtmiş ve Batı devletlerinin Ortadoğu'da tecavüzü durdurmak amacıyla giriştikleri teşebbüsleri Türkiye'nin desteklediğini bildirmiştir ve 21 Ağustos'ta, TBMM'de yaptığı açıklamada da şunları söylemiştir²⁷⁷:

“Küçük devletlere yapılan tecavüzler karşısında meşru hükümete davet üzerine yapılan bir yardım ve bu yardımı yapanları desteklemek bir maceramıdır. Yoksa macera peşinde koşanları ve mütecaviz emeller besleyenleri inkisara uğratacak bir hareket midir? Elbette ki, macera peşinde koşanları inkisara uğratacak bir harekettir.

Eğer dünyada İkinci Cihan Harbi'nden evvel bu gibi hareketler yapılmış olsaydı, muhakkak ki İkinci Dünya Harbi çıkmazdı. Mr. Dulles'in iki gün evvel dediği

²⁷⁵ **Vakit**, 14 Ağustos 1958.

²⁷⁶ Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.304.

²⁷⁷ **Vakit**, 16 Ağustos 1958.

gibi bu kabil hareketler bugün yapılmazsa Üçüncü Dünya Harbi'nin çıkması muhakkak bir emrivaki olacaktır.

Binaenaleyh, bu gibi hareketlerle tesanüt cephesini takviye etmek, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti için en büyük vatani vazifedir”²⁷⁸.

Öte yandan Dışişleri Bakanı Zorlu, Lübnan ve Ürdün'e hava yolları ile Türk askerlerinin indirildiği yolunda bir yabancı ajansın verdiği haberle ilgili olarak kendisine sorulan bir soruyu da, bu haberin aslı olmadığını söyleyerek cevaplandırmıştır.

Lübnan'a yapılan Amerikan çıkarması sırasında Adana'daki İncirlik havaalanının kullanılması Türkiye içinde ve dışında çeşitli tepkilere yol açmıştır. Türk muhalefet partileri, özellikle Cumhuriyet Halk Partisi, Ortadoğu olaylarıyla beraber İncirlik (Adana) hava üssünün kullanılışı hakkında TBMM'de bir genel görüşme açılmasını istemiştir; Fakat 26 Temmuz'da yapılan olağanüstü toplantı İçişleri Bakanı ve Dışişleri Bakanı vekili Dr. Namık Gedik'in konuşmasından sonra herhangi bir tartışma açılmadan sona ermiş ve meclis yeniden tatile girmiştir. Ancak muhalefet buna rağmen konunun peşini bırakmamış ve yayımlanan çeşitli bildiri ve verilen çeşitli demeçlerle iktidarı bilgi vermeye zorlamıştır. Örneğin, muhalefet lideri İsmet İnönü, Akis dergisine verdiği bir demeçte şöyle demektedir:

“Meclisteki hükümet beyanatının her vatandaşın görebileceği açık (eksik demek istiyor) bir tarafını söyleyeyim: Son günlerin hadiseleri arasında Amerikan askeri uçaklarının ve silahlı kuvvetlerin Adana'ya geldiği üzerine memlekete bir bilgi vermek vazife değil midir... Herkesin kolaylıkla anlayabileceği bir açık olan bu nokta hükümet beyanatının eksik ve kifayetsiz olduğuna sadece bir delildir... Öğrenmek istediğimiz şudur; Amerikan birlikleri Adana'ya bizim hükümetimizin talebi ile mi gelmişlerdir, yoksa kendileri mi bizim hükümetimizden müsaade talep etmişlerdir?”²⁷⁹

Zorlu'nun konu ile ilgili açıklaması Adana üssünün verildiğini; müttefiklerimizin tedbir aldıklarını ancak her hangi bir savaşın yaşanmadığı olmuştur²⁸⁰.

²⁷⁸ TBMM Tutanak Dergisi, 21.08.1958, Cilt:1, İçtima:87, s.834.

²⁷⁹ Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası ...*, s.305.

²⁸⁰ TBMM Tutanak Dergisi, 21.08.1958, Cilt:1, İçtima:87, s.849.

Türk Hükümeti İngiliz kuvvetlerinin Ürdün'e yaptıkları çıkarmayı da tıpkı Lübnan çıkarmasını gördüğü açıdan değerlendirmiştir. İçişleri Bakanı ve Dışişleri Bakan Vekili Dr. Namık Gedik, TBMM'nin 26 Temmuz 1958'de yaptığı olağanüstü toplantıda bu konuda şöyle konuşmuştur:

*“Ürdün ile olan gayet yakın ve dostane münasebetlerimiz muvacehesinde bu devletin istiklal ve bütünlüğünün korunmasına büyük bir ehemmiyet atfetmekteyiz. Bu sebeptendir ki, İngiltere'nin Ürdün'ün müracaatı üzerine aldığı tedbirleri yerinde bir hareket olarak telakki ediyoruz”*²⁸¹.

Burada, Ürdün çıkarmasından sonra geçen bir olaya da değinelim. Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu, 18 Temmuz'da, Londra'da yayınlanan Daily Mail gazetesinin özel muhabiri ile bir konuşma yapmış ve bu gazetenin 19 Temmuz 1958 tarihli sayısında, Zorlu'nun bu konuşma sırasında Ürdün'deki İngiliz harekâtının Irak'a teşmil edileceği ümidini belirttiği yazılmıştır. Zorlu'nun bu demeci Türk kamuoyunda olumsuz tepkiler yaratmış, bunun üzerine ortaya dışişleri bakanının istifa edeceği yolunda söylentiler çıkmıştır. Fakat bu söylentilerin aslı çıkmadığı gibi, Dışişleri Bakanlığı tarafından 22 Temmuz'da yayınlanan bir bildiriye, Fatih Rüştü Zorlu'nun Daily Mail muhabirine özel bir beyanda bulunmadığı, aynı gün yerli ve yabancı gazetecilerle yaptığı basın konferansındaki beyanı çerçevesini aşmayan bir konuşma yaptığı, bu itibarla adı geçen gazetenin 19 Temmuz 1958 tarihli sayısında çıkan metnin basın konferansındaki beyanata nazaran değişiklik gösteren kısımlarının gerçeğe uymadığı ileri sürülmektedir²⁸².

C-CENTO VE ABD İLE YAPILAN İKİLİ ANTLAŞMALAR

1-CENTO'nun Kuruluşu

Daha önce de belirtildiği gibi 14 Temmuz 1958'de yaşanan Irak ihtilalinden sonra, en çok tartışılan konulardan biri de Irak'ın Bağdat Pakti'nda kalıp kalmayacağı

²⁸¹ Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.305.

²⁸² **A.g.e.**, s.305

idi. Bu nedenle Irak hariç paktın diğer üyeleri, Ortadoğu'da yaşanan son olayları görüşmek ve Irak ihtilalinden sonra Bağdat Paktı'nın durumunu görüşmek amacıyla 28-29 Temmuz tarihleri arasında Londra'da toplanmışlardı. Bu toplantı sırasında yayınlanan ve Birleşik Amerika'nın da imzasını taşıyan bir deklarasyonda şu maddeler yer almaktadır:

1. "1. Londra'da vekiller kademesinde akdedilen toplantıya iştirak eden Bağdat Paktı azaları son hadiselerin ışığı altında durumlarını tekrar incelemişler ve pakta hayat vermek ihtiyacının her zamandan daha fazla olduğu neticesine varmışlardır. Azalar müşterek güvenliklerini idame ve doğrudan doğruya veya bilvasıta vuku bulacak tecavüze karşı koyma hususundaki azimlerini bildirirler.
2. Pakt çerçevesi dahilinde kolektif güvenlik tedbirleri alınmış bulunmaktadır. Müşterek askeri planlama tekamül ettirilmiş ve bölge iktisadi projeleri geliştirilmiştir. Müşterek güvenlik için diğer hür dünya memleketleri ile münasebetler tesis olunmaktadır.
3. Pakt teşkilatında asli tadiller yapıp yapılmaması ve paktın bugünkü şekliyle devam edip etmemesi meseleleri, alakalı hükümetlerce incelenmektedir. Londra toplantısında temsil olunan memleketler bu bölgede müşterek savunma hükümlerinin daha da kuvvetlendirilmesi hususundaki kararların bir kere daha teyid etmişlerdir.
4. 1955 yılı 24 Şubat'ında Bağdat'ta imzalanan Karşılıklı İşbirliği Paktı'nın 1. maddesine göre, pakt azaları güvenlikleri ve savunmaları için işbirliği yapacaklardır ve bu işbirliğini tatbik mevkiine koymak için de hususi anlaşmalar imzalayabileceklerdir. Bunun gibi, Birleşik Amerika, dünya sulhünün nef'ine kongrenin tanıdığı yetkilere uygun olarak bu tebliği yayınlayan devletlerle güvenlik ve savunma mevzuunda işbirliği yapmayı kabul etmektedir ve bu işbirliğine vücut verecek anlaşmalar derhal hazırlanacaktır"²⁸³.

Temsilciler:

İran Başbakanı: Manouchehi Eghbal

²⁸³ Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası...*, s.306

Pakistan Başbakanı: Malik Firoz Khan Noon

Türkiye Başbakanı: Adnan Menderes

Birleşik Krallık Başkanı: Harold Macmillan

ABD Dışişleri Bakanı: John Foster Dulles”²⁸⁴.

Bu deklarasyon Bağdat Paktı'nın yeni bir gelişim içinde olduğunu açıkça göstermektedir. Bu deklarasyonun metninden açıkça anlaşılacağı gibi, Irak paktın içinde olmasa da bu teşkilatın devam etmesi istenmektedir. Ayrıca Londra toplantısında ABD'nin pakt içindeki durumundan da söz edilmiştir. Paktın diğer üyeleri Amerika'nın pakta girmesi için yine ısrar etmişler ancak ABD bu teklifi bir kez daha geri çevirmiştir. ABD pakta girmemiş ancak pakt üyeleriyle ilişkilerini kuvvetlendirmeye çalışmaktan da geri kalmamıştır. Dolayısıyla ABD, Ortadoğu üzerindeki ihtiyatlı tutumunda devam etmektedir²⁸⁵.

Irak, daha önce de söylediğimiz gibi her ne kadar paktan ayrılmayacağı açıklamalarını yapsa da, 21 Ağustos 1959'da paktan resmen ayrıldığını açıklamıştır. Irak paktan ayrılınca, teşkilat merkezi Ankara'ya taşınmış ve ismi de “Merkezi Antlaşma Teşkilatı” CENTO olmuştur.²⁸⁶ Paktın ismi değişmiş ama içeriğinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. CENTO isminin açılımı ise “Central Treaty Organization” şeklindedir. “Central” denilmesinin nedeni ise, Pakt bölgesinin (Türkiye – İran – Pakistan) NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı) ile SEATO (Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı) arasında bulunmasıdır²⁸⁷.

2-Türk – Amerikan İkili Antlaşması

Bağdat Paktı temsilcilerinin 28 Temmuz 1958 tarihinde Londra'da yaptıkları toplantı ve toplantı sonrasında yayınladıkları bildiriye göre; Birleşik Amerika Bağdat Paktı'nın her üyesiyle ayrı ayrı güvenlik ve savunma anlaşmaları imzalamayı kabul

²⁸⁴ İsmail Soysal, **a.g.m.**, s.234

²⁸⁵ Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.307; **Vakit**, 29 Temmuz 1958.

²⁸⁶ Muammer Baykan, “Türkiye ve Bağlı Olduğu Siyasi İttifaklar”, **Boğaziçi**, 4 (Ekim, Kasım, Aralık, 1990), Boğaziçi Yay., İstanbul, s.25.

²⁸⁷ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlılıkları...**, s.494; Ayrıca bkz., Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam...**, s.330.

etmiştir. Amerika 5 Mart 1959'da Ankara'da Türkiye, Pakistan ve İran ile içeriği tamamen aynı olmak üzere ikili antlaşmalar imzalamıştır²⁸⁸.

Türkiye ile ABD arasında yapılan antlaşma metni bir önsöz ve 6 maddeden oluşmaktadır. Maddeleri vermeden önce Önsöz kısmından biraz bahsedelim; Önsöz'de, Bağdat Paketi'nin 1. maddesine dayanarak üye devletlerin güvenlikleri için işbirliği yapmaları gerektiği ve Londra Konferansı'nda yayınlanan bildirin 4. maddesine dayanarak da bu güvenliği ABD'nin üstlendiği vurgulanmıştır. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nin, Türkiye'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne, kendi ulusal çıkarları ve dünya barışı için büyük önem verdiğini de belirtmiştir. Önsöz kısmında daha sonra hükümet ile muhalefet arasında büyük tartışmalara yol açacak hüküm ise şöyledir; “*Karşılıklı işbirliği üyeleri güvenliklerini korumak ve doğrudan doğruya ya da dolaylı bir saldırıya karşı koymak konusundaki kararlılıklarını açıklamışlardır*”²⁸⁹. İkili antlaşmaların temel nedeninin komünist sızmasına yönelik olduğunu düşünürsek, bu hüküm neyin tecavüz, neyin komünist tahriki ve neyin Amerikan yardımını gerektireceği ya da gerektirmeyeceğini tam olarak açıklamış değildir. Yani Türkiye Amerika'nın her istediği zaman müdahalesine açık bir devlet haline getirilmişti.²⁹⁰ Sonuçta antlaşma, muhalefetin tüm itirazlarına rağmen 9 Mayıs 1960'da TBMM tarafından onaylanmıştır²⁹¹.

Anlaşmanın maddeleri ise şöyledir:

Madde 1

Türkiye Hükümeti saldırıya karşı koymaya karardır. Türkiye'ye saldırı olursa, Amerika Birleşik Devleti Hükümeti, Türkiye Hükümeti'ne, isteği üzerine yardım etmek için, birlikte üzerinde anlaşmaya varılabilecek biçimde ve Ortadoğu'da barış ve istikrarı sürdürmeyi amaçlayan ortak kararda öngörüldüğü üzere, silahlı kuvvetlerin kullanılması da kapsam içine girerek, Amerika Birleşik devletlerinin Anayasasına uygun gerekli her türlü harekete girişecektir.

²⁸⁸ Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.308.

²⁸⁹ Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, TTK Yay. Ankara, 1991, s.259.

²⁹⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam ...**, s.338.

²⁹¹ Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.309.

Madde 2

ABD Hükümeti, değişikliğe uğramış 1954 Karşılıklı Güvenlik Kanunu, Amerika Birleşik Devletleri'nin ilgili öbür kanunları ve Türkiye Hükümeti ile ABD Hükümeti arasında bugüne kadar yapılmış ve bundan böyle yapılacak olan bu konuda uygulanabilecek anlaşmalar gereğince, ulusal bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün korunmasında ve ekonomik gelişmesinin etkin biçimde sürdürülmesinde Türkiye Hükümeti'ne yardım etmek amacıyla, Türkiye Hükümeti ile ABD Hükümeti arasında karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılabilecek askersel ve ekonomik yardımda bulunmayı sürdüreceğini yineler.

Madde 3

Türkiye Hükümeti, ABD Hükümeti tarafından sağlanacak askersel ve ekonomik yardımı, 28 Temmuz 1958'de Londra'da imzalanan bildiriye katılan hükümetlerce belirlenmiş amaç ve niyetlere uygun olarak ve Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını etkin biçimde özendirmek ve ulusal bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumak amacıyla kullanmayı yükümlenir.

Madde 4

Türkiye Hükümeti ve ABD Hükümeti, bu anlaşmanın uygulanabilir öbür hükümlerine bağlı olmak üzere, karşılıklı olarak kabul edilebilirliği konusunda anlaşmaya varılabilecek savunma düzenlemeleri hazırlamak ve bunlara taraf olmak için 28 Temmuz 1958'de Londra'da imzalanmış olan bildirgeye katılan öbür hükümetlerle işbirliği yapacaklardır.

Madde 5

İşbu anlaşmanın hiçbir hükmü öbür uluslararası anlaşma ve düzenlemelerde öngörülen iki hükümet arasındaki işbirliğini etkilemez.

Madde 6

Bu anlaşma imzası gününde yürürlüğe girecek ve iki hükümetten birinin öbürüne anlaşmaya son vermek konusundaki niyetini bildiren yazılı bir bildirin alınmasından başlayarak, bir yıl daha yürürlükte kalacaktır.

Ankara'da 1959 Mart ayının beşinci günü iki örnek olarak yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti

Amerika Birleşik Devletleri

Hükümeti adına

Hükümeti adına

Fatin Rüştü Zorlu

Flecher Warren²⁹²

Görüldüğü gibi, ABD Hükümeti Türkiye'yi ve diğer Bağdat Paktı üyelerini her türlü tecavüz karşısında korumayı ve silahlı yardım yapmayı üstlenmiştir. Ancak bu konuda Türkiye'nin durumu ile, Pakistan ya da İran'ın durumları farklıdır. Çünkü, Türkiye Bir NATO üyesidir ve bir silahlı saldırı karşısında kalınca, Amerika dahil olmak üzere, diğer bütün NATO üyelerinden yardım görmesi gerekmektedir. Bu nedenle, bu anlaşma Türkiye'nin güvenliği bakımından hiçbir yenilik getirmemiştir²⁹³.

²⁹² İsmail Soysal, **a.g.m.**, s.235-236.

²⁹³ Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası ...**, s.308.

SONUÇ

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden, özellikle 1945'li yıllardan sonra Sovyetler Birliği'nin istek ve tehditleriyle karşılaşmış ve bu durumun sonucunda da, Batı'ya bağlı bir politika benimsemeye başlamıştır. Bu nedenle Batılıların kurduğu bütün siyasal, askeri yada ekonomik kuruluşlara katılmayı kendine amaç edinmiştir. Bu amaç uğruna en büyük atılımı Demokrat Parti yapmış ve 1952'de NATO'ya üye olmuştur.

Demokrat Parti döneminin dış politikasına yön veren en büyük etken şüphesiz Batılı devletlerle aynı yönde hareket etmek çabaları olmuştur. Bu dönemde Menderes, Batı devletleri ve her şeyden önce Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere'nin dış politikalarının gerçekleştirilmesi için etkin bir şekilde yardım etmiştir²⁹⁴.

Demokrat Parti'nin Ortadoğu ile olan ilişkileri bu bağlamda Batı'nın izni ve isteği çerçevesinde gelişmiştir. Menderes'in bu politikasındaki, yani Batı'nın Ortadoğu'daki temsilciliğini yapmasındaki en büyük amacı ABD'nin askeri, ekonomik ve siyasi desteğini kazanmaktır. Bu amacını da özellikle Eisenhower Doktrini ve iktidarının son dönemlerinde ABD ile yapmış olduğu ikili anlaşmalarla sağlamaya çalışmıştır. Şevket Süreyya Aydemir'in, İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali adlı kitabında Demokrat Parti döneminde orduda görev yapmış bir kurmay, dönemin iç politikası ile ilgili görüşlerinin yanında partinin Batı yanlısı politikasını da şöyle eleştirmiştir:

“...Dış politikadaki davranışlar ise, kayıtsız şartsız Amerikan taraftarlığı olduğu, örnekleri ile ortada idi. Amerika ile hepsi de gizli olan, ikili anlaşmalar

²⁹⁴ Cengiz Hakou, “Yakındoğu’da Türk – Arap İlişkilerinde Yeni Gelişmeler (1960 – 1970)”, **VIII. Türk Tarih Kongresi**, C.III, 11 - 15 Ekim 1976, TTK yay., Ankara, 1983, s.1877.

yapılıyordu. Adli kapitülasyonların geri geldiği kanısı misaller ile yaygındı. Kayıtsız şartsın NATO emrindeydik...”²⁹⁵.

Demokrat Parti'nin Batı yanlısı bu politikası Batı devletlerini özellikle ABD'yi yanımıza çekme konusunda başarılı olsa da Ortadoğu bölgesindeki tarihi ve kültürel bağlarla bağlı olduğumuz İslam ülkeleri ile ilişkilerimizi büyük ölçüde bozmuştur²⁹⁶.

Demokrat Parti'nin Ortadoğu ile ilişkilerine yön veren bir diğer etken de, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya sızma girişimleridir. Batı devletlerine karşı Ortadoğu'da etkinliğini arttırmaya çalışan Sovyetler Birliği, Arap devletlerinin koruyuculuğunu üstlenmeye çalışmıştır. Sovyetlerin bu amacı ise, komünizmin Ortadoğu'ya girmesini engellemeye çalışan ABD ve Türkiye'nin tepkisine yol açmıştır. Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da etkinlik kurmaya çalışması Türkiye'yi Batı'ya daha fazla yaklaştırmıştır. Çünkü Sovyetlerin, Türkiye'nin güneyine inmesi Türkiye için ciddi bir güvenlik endişesi yaratmaktadır. Bu endişeler de Ortadoğu'da güvenliği ve istikrarı sağlamak adına oluşturulan Bağdat Paktı'na neden olmuştur²⁹⁷.

ABD ve Türkiye'nin çabalarıyla, Türkiye ile Irak'ın oluşturduğu daha sonra da Pakistan ve İngiltere'nin de katılımıyla kurulan Bağdat Paktı, Demokrat Parti'nin iktidarı boyunca Ortadoğu'da gerçekleştirdiği en önemli atılımlardan birini teşkil etmektedir. Asıl amacı bölgedeki komünist tehlikesini engelleyerek Sovyet Rusya'yı bölgeden uzaklaştırmak ve ABD'nin Ortadoğu'da etkinliğini arttırmak olan bu pakt, Arap devletlerinin iki gruba ayrılmasına yol açmıştır. Bir tarafta kapitalizmin etkisi altında kalıp Batılı güçlerin maddi ve manevi desteğini almaya çalışan ve bu doğrultuda ABD ve Türkiye saffında yer alan Arap devletleri, diğer tarafta ise emperyalizme boyun eğmek istemeyen ve ABD'nin bölgeden çekilmesi gerektiğini düşünen Arap devletleri yer almıştır. Bu grubun başını çeken Suriye ise Mısır'ı da yanına alarak Sovyet Rusya ile ilişkilerini geliştirmiş ve Batı devletleri ile Türkiye'ye cephe almıştır. Bu tutum Suriye ile Türkiye arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmiştir.

Bağdat Paktı ile görünürde Ortadoğu politikasının şekillendiğini düşünen Menderes, Suriye ve taraftarı olan Arap devletleri ile ilişkilerin bozulmasının yanı sıra, Irak'ta çıkan ihtilal sonucu Irak'ın paktan ayrılması ile kurulan Bağdat birliği

²⁹⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi yay., İstanbul, 1990, s.270.

²⁹⁶ Hüseyin Kansu, **Dış Politikada Yeni Ufuklar**, Yazıevi, İstanbul, 1997, s.27.

²⁹⁷ Fahir Armaoğlu, **20. YY. Siyasi Tarihi (1914 – 1990)**, C.I, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1991, s.514.

amacından tamamen uzaklaşmıştır. Bu gelişme de Menderes'in Ortadoğu politikasında istikrarı sağlayamamış olduğunu göstermektedir.

Menderes iktidarı boyunca Arap devletleri ile iyi ilişkiler içinde olup bölgenin güvenliğini sağlamayı amaçlamış bunu yaparken de ABD'nin her türlü desteğinden taviz vermek istememiştir.

Sonuç olarak Demokrat Parti'nin dış politikası, tam bir emperyalizm uyduculuğu haline gelmiştir. Ortadoğu'da emperyalist bir askeri bloğun temellerini attığı gibi, milli kurtuluş savaşlarına da cephe almış, kısacası dünyanın dört bir yanında emperyalizme hizmet etmek için olağanüstü bir çaba harcamıştır. Amerikan çıkarlarını savunmak için Kore'ye asker göndermesi, Demokrat Parti'nin niteliğini göstermek bakımından tek başına yeterlidir. Bu hareket dahi, Türkiye'deki o dönem iktidarının emperyalizmle tam bir çıkar birliği içinde olduğunu, açıkça göstermektedir. Kaldı ki, Demokrat Parti bununla da yetinmemiştir. Türkiye'yi emperyalist askeri blokların üyesi haline getirmiş ve Mustafa Kemal Türkiye'sini, milli kurtuluş savaşlarının baş düşmanları arasına sokmuştur²⁹⁸.1957 yılında Ortadoğu'da yaşanan bunalımlar da Demokrat Parti'nin bu tutumunun yanlışlığını göstermektedir.

²⁹⁸ Cem Eroğlu, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 4. baskı, İmge yay., Ankara, 2003, s.154.

KAYNAKÇA

I-RESMİ YAYINLAR

- TBMM Tutanak Dergisi**, 11.06.1954, Cilt:2, İçtima:7.
TBMM Tutanak Dergisi, 26.02.1955, Cilt:2, İçtima:50.
TBMM Tutanak Dergisi, 26.02.1955, Cilt:1, İçtima:7.
TBMM Tutanak Dergisi, 21.08.1958, Cilt:4, İçtima:1.
TBMM Tutanak Dergisi, 21.08.1958, Cilt:1, İçtima:87

II-SÜRELİ YAYINLAR

A-GAZETELER

- Cumhuriyet**
Hürriyet
Ulus
Vakit
Vatan

B-DERGİLER

- Akbaba**
Belleten
Boğaziçi
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
Pınar

Silahlı Kuvvetler Dergisi
Stratejik Etütler Bülteni

III-İNCELEME YAPITLAR VE ANILAR

A-KİTAPLAR

- Acar, C. İrfan, **Dış politika**, Sevinç yay., Ankara, 1993.
- Ağaoğlu, Samet, **Arkadaşım Menderes**, Baha yay., İstanbul, 1967.
- Akşin, Sina, **Çağdaş Türkiye 1908 – 1980**, IV, Cem yay., İstanbul, 1992
- Aralov, S. İ., **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları**, I, Yenigün Haber Ajansı yay., ş.y., 1997.
- Arı, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu**, Alfa yay., 2. baskı, İstanbul, 2005.
- Armaoğlu, Fahir, **Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları (1948-1988)**, Kültür yay., Ankara, 1989.
- Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1924 – 1990)**, I, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1991.
- Armaoğlu, Fahir, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, T.T.K. yay. Ankara, 1991.
- Avcıoğlu, Doğan, **Milli Kurtuluş Tarihi**, IV, Tekin yay., 5. baskı, İstanbul, 1983.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi yay., İstanbul, 1990.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam (1950 – 1964)**, III, Remzi yay., 2. baskı, İstanbul, 1975.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **Menderes'in Dramı**, Remzi yay., İstanbul, 1969.
- Bağcı, Hüseyin, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, O.D.T.Ü. Gelişme Vakfı yay., 2. baskı, Ankara, 2001.
- Bayar, Celal, **Başvekilim Adnan Menderes**, Baha yay., ş.y., t.y.
- Bozdağ, İsmet, **Bir Darbenin Anatomisi 27 Mayıs İhtilali**, Emre yay., İstanbul, 1991.
- Burçak, Rıfki Salim, **Yassıasa ve Öncesi**, Çam yay., Ankara, 1976.
- Canatan, Yaşar, **Türk-İrak Münasebetleri (1932-1959)**, Reyhan yay., Ankara, 1995.
- Çam, Esat, **Türk Dış Politikasında Sorunlar**, Der yay., İstanbul, 1989.

- Çavdar, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)**, İmge yay., 2. baskı, Ankara, 2000.
- Demirer, Mehmet Akif, **Demokrat Parti İktidarının 1950-1960 Günlüğü, 27 Mayıs ve Sonrası**, DP yay., ş.y., t.y.
- Dikerdem, Mahmut, **Ortadoğu'da Devrim Yılları**, Cem yay., İstanbul, 1990.
- Erdemir, Sabahat – Er Sadi, **Muhalefette İsmet İnönü Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazıları ile**, I – II, M. Sıralar yay., İstanbul, 1956.
- Eroğlu, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge yay., 4. baskı, Ankara, 2003.
- Gönlübol, Mehmet – Ülman, Haluk, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal yay., 9. baskı, Ankara, 1996.
- Gönlübol, Mehmet, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., Ankara, 1968.
- Güzel, Hasan Celal, – Birinci, Ali, **Genel Türk Tarihi, IX**, Yeni Türkiye yay., Ankara, 2002.
- İcra, Baside, **Demokrat Parti Tüzük ve Programı**, Ankara, 1992.
- Kansu, Hüseyin, **Dış Politikada Yeni Ufuklar**, Yazıevi, İstanbul, 1997.
- Kısakürek, Necip Fazıl, **Benim Gözümde Menderes**, Büyük Doğu yay., 5. baskı, İstanbul, Eylül 2002.
- Kissinger, Henry, **Diplomasi**, çev. İbrahim H. Kurt, Kültür yay., Ankara, 1998.
- Kişi, Şule Sevin, **Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikası (1950-1960)**, Doktora Tezi, İzmir, 1999.
- Kürkçüoğlu, Ömer, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi**, Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., Ankara, 1982.
- Orkunt, Sezai, **Türkiye-ABD İlişkileri**, Milliyet yay., İstanbul, 1978.
- Özkan, İ. Reşat, **Dış politika Dış Kapının Dış Mandalı**, Çınar yay., İstanbul, 1996.
- Öztürk, Kazım, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Ve Programları**, Ak yay., İstanbul, 1968.
- Sander, Oral, **Siyasi Tarih**, İmge yay., Ankara, 1989.
- Sarol, Mükerrerem, **Bilinmeyen Menderes, I**, İstanbul, 1983.
- Soysal, İsmail, **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993)**, Eren yay., İstanbul, 1993.
- Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlılar**, II, T.T.K. yay, Ankara, 1991.
- Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz yay., İstanbul, 1989.
- Su, Mükerrerem, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Kanaat yay., İstanbul, 1973.
- Toker, Metin **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973) – Demokrasiden Darbeye (1957-1960)**, Bilgi yay., Ankara, 1991.

- Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973) DP'nin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi yay., Ankara, 1991.
- Toker, Metin, **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet yay., İstanbul, 1970.
- Uçarol, Rıfat, **Siyasi Tarih**, Filiz yay., İstanbul, 1990.
- Ülman, Haluk, **Ortadoğu Sorunları ve Türkiye**, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasa Araştırmalar Vakfı Anadolu Matbaası, ş.y., 1991.
- Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim**, IV, Rey yay., İstanbul, 1971.
- Yavuzalp, Ercüment, **Dış politikada Oyunun Kurallar**, Bilgi yay., Ankara, Ağustos 1998.

B-MAKALELER

- Armaoğlu, Fahir, “Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı”, **Belleten**, LX/227 (Nisan 1996), ss.203-227.
- Armaoğlu, Fahir, “Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktı'na (1951 – 1955)”, **Belleten**, LIX/224 (Nisan 1996), ss.189-236.
- Başdoğan, Ferhat, “Türk – Irak İlişkileri ve Bugünkü Irak”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, CIV/299 (Eylül 1985).
- Baykan, Muammer, “Türkiye ve Bağlı Olduğu Siyasi İttifaklar”, **Boğaziçi**, 4 (Ekim, Kasım, Aralık, 1990), ss.14-29.
- Bayraktar, Halil, “Amerikan Emperyalizmi Ortadoğu Ve Türkiye”, **Pınar**, VII/83-84 (Kasım-Aralık 1978), ss.58-62.
- Çam, Esat, “Dış Politikamızda Seçenek Değerlendirilmesi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, XXXVI/1-4 (Ekim 1976 – Eylül 197), ss.184-197.
- Çeliker, Fahri, “Türk Dış ve Güvenlik Politikasına İlişkin Görüşler”, **Stratejik Etütler Bülteni**, XIII/65 (Ocak 1979), ss. 46-57.
- Daver, Bülent, “Kore ve Türkiye”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, CIV/300 (Kasım 1985), ss.78-82.
- Erginsoy, Cemal, “Sovyetler Birliğinin İran Politikası”, **Stratejik Etütler Bülteni**, XIV/71 (Temmuz, 1960), ss.3-10.
- Hakou, Cengiz, “Yakındoğu'da Türk – Arap İlişkilerinde Yeni Gelişmeler (1960 – 1970)”, **VIII. Türk Tarih Kongresi**, C.III, 11 - 15 Ekim 1976, T.T.K. yay., Ankara, 1983.
- Nadi, Nadir, “Türkiye, Arap Alemi ve Mısır”, **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1955.

- Soysal, İsmail, “1955 Bağdat Paktı”, **Belleten**, LV/212 (Nisan 1991), ss.179-238.
- Tiryakioğlu, Ethem, “Dümkü ve Bugünkü Türkiye-Mısır İlişkileri”, **Stratejik Etütler Bülteni**, XIII/65 (Ocak 1979).
- Yalazan, Talat, “Güney Komşumuz Suriye’yi Tanıyor musunuz”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, CIV/296 (Mart 1985), ss. 45-53.

EKLER

